

T.C

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ
İLİŞKİ**

Turgut CARIK

165011033

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK

Bandırma 2021

T.C
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ
İLİŞKİ

Turgut CARIK

165011033

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK

Bandırma 2021

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi Turgut CARIK tarafından Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK'in danışmanlığında hazırlanan "TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 11.02.2021 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında oyçokluğu/oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL

Jüri-Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Rüya ATAĞLI YAVUZ

ETİK BEYAN SAYFASI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları aldığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (11/02/2021)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Turgut CARİK
İmzası

ÖZET

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Turgut CARIK

Ülke ekonomilerinin iktisadi başarısının belirlenmesi açısından işsizlik ve ekonomik büyüme son derece önemli makroekonomik değişkenlerdir. Bundan dolayı, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, işsizlik ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmaların önemini artmıştır. Bu çalışmada da büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki Türkiye ekonomisinin 2000-2018 yıllarını kapsayan dönemi için araştırılmıştır. Her ülke ekonomisinde olduğu gibi Türkiye’de de makroekonomik politikaların en temel hedefi işsizlikte meydana gelen bir azalışın beraberinde getireceği ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Bu çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkinin ampirik analizlerinde Türkiye ekonomisinin 2000:2-2018:3 dönemine ilişkin üçer aylık verileri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınır testi ile sınanmıştır. Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) modeli aracılığı ile analiz edilmiş, nedensellik ilişkisinin yönü Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulanarak tespit edilmiştir.

Ampirik analizlerden elde edilen bulgulara göre Türkiye’de işsizlik ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. ARDL Modelinden elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde işsizlikten ekonomik büyümeye doğru anlamlı bir ilişki bulunamazken, kısa dönemde işsizliğin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik analizi sonuçları ise işsizlik ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Ekonomik Büyüme, ARDL, Sınır Testi, TodaYamamoto Nedensellik Analizi

ABSTRACT
THE RELATIONSHIP BETWEEN UNEMPLOYMENT AND ECONOMIC
GROWTH IN TURKEY

Turgut CARIK

Unemployment and economic growth are extremely important macroeconomic variables in terms of determining the success of the country's economy. Therefore, importance of efforts to determine the relationship between unemployment and economic growth has increased, especially for developing countries. In this study, the relationship between unemployment and economic growth was investigated for the 2000-2018 period of Turkish economy. The main target of macroeconomic policies of each country as well as in the Turkish economy is to ensure economic growth will bring about a decrease in unemployment occurred. In the empirical analysis of the relationship between unemployment and economic growth the quarterly data of Turkey's economy regarding to the period 2000:2-2018:3 was used. The existence of the relationship between the variables was tested by the bound test. The short and long-term relationships between the variables were analyzed through the Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) model, and the direction of the causality relationship was determined by applying Toda-Yamamoto causality analysis.

According to the findings obtained from empirical analysis of unemployment and economic growth in Turkey it has been determined that there is a cointegration relationship between them. According to the results obtained from the ARDL Model, there was no significant relationship between unemployment and economic growth in the long term, while it was concluded that unemployment had significant and negative effects on economic growth in the short term. Causality analysis results reveal that there is bidirectional causal relationship between unemployment and economic growth variables.

Key Words: Unemployment, Economic Growth, ARDL, Bound Test, TodaYamamoto Causality Analysis

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde işsizliğin ekonomik büyüme üzerine olan etkisi 2000:2-2018:3 dönemleri arasındaki üçer aylık veriler ile Sınır Testi, ARDL analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulanılarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımlarını ve tez yazım sürecinde bana olan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, gerek bilgi birikimi gerekse tecrübeleriyle çalışmamın başından sonuna kadar her zaman yanımda olan ve bana olan güvenini ifade ederek beni her zaman motive eden ve her konuda beni cesaretlendiren değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK'e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmam sırasında ve bugüne kadar beni destekleyen Sevgili Annem ve Babama ve tabi ki çalışmalarım sırasında özveri gösteren kardeşlerime de çok teşekkür ederim. Bandırma'da her zaman bana yardımcı olan Mikail ÖZDEMİR'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bir ömrü paylaşmayı hedeflediğimiz bu yolda beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan sevgili eşim Rukiye'ye yaşadığımız sıkıntılı günlerde sabrı ve desteği için de sonsuz teşekkür ederim.

Turgut CARIK

Bandırma 2021

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI.....	ii
ETİK BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xi
ŞEKİLLER	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİK KAVRAMLARI

1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI VE BÜYÜME MODELLERİ.....	3
1.1.Ekonomik Büyüme Kavramı.....	3
1.2. Büyümenin Ölçülmesi.....	3
1.3. Büyüme Modelleri.....	4
1.3.1. Klasik büyüme modelleri.....	5
1.3.2. Dışsal büyüme teorileri.....	8
1.3.2.1. Harrod-Domar büyüme modeli.....	8
1.3.2.2. Neo-Klasik (Solow) büyüme teorisi.....	9
1.3.3. İçsel büyüme teorileri.....	10
1.3.3.1. Ak modeli.....	12
1.3.3.2. Arrow-Romer modeli.....	14
1.3.3.3. Lucas modeli.....	15
1.3.3.4. Ar-Ge modeli.....	16
1.3.3.5. Kamu politikası modeli.....	16
2. İŞSİZLİK KAVRAMI VE TÜRLERİ.....	18
2.1. İşsizlik Kavramı.....	18
2.2. İşsizliğin Ölçülmesi.....	19
2.3. İşsizliğin Nedenleri.....	22

2.4. İşsizliğin Sınıflandırılması.....	23
2.4.1. İşsizliğin sürelerine göre sınıflandırılması.....	23
2.4.1.1. Geçici işsizlik (Çok kısa süreli işsizlik).....	23
2.4.1.2. Sürekli işsizlik (Uzun süreli işsizlik).....	24
2.4.2. Çalışma isteğine göre işsizliğin sınıflandırılması.....	24
2.4.2.1. İradi işsizlik (Gönüllü işsizlik).....	24
2.4.2.2. İrade dışı işsizlik (Gönülsüz işsizlik).....	25
2.4.3. İstihdam fonksiyonlarına göre işsizlik.....	26
2.4.3.1. Gizli işsizlik (Örtülü işsizlik).....	26
2.4.3.2. Açık işsizlik.....	26
2.4.3.2.1. Arızı (Friksiyonel) işsizlik.....	27
2.4.3.2.2. Yapısal (Strüktürel) işsizlik.....	28
2.4.3.2.2.1. Mesleki yapısal işsizlik.....	29
2.4.3.2.2.2. Coğrafi yapısal işsizlik.....	30
2.4.3.2.3. Teknolojik işsizlik.....	31
2.4.3.2.4. Konjonktürel (Dönemsel) işsizlik.....	32
2.4.3.2.5. Mevsimsel işsizlik.....	34
2.4.3.2.6. Doğal işsizlik.....	35
2.5. İşsizliğin Maliyeti.....	36
2.6. İktisat Okullarında İşsizlik Olgusu.....	37
2.6.1. Klasik yaklaşıma göre işsizlik.....	37
2.6.2. Neo-Klasik yaklaşıma göre işsizlik.....	38
2.6.3. Keynesyen yaklaşıma göre işsizlik.....	38
2.6.4. Parasalcı yaklaşıma göre işsizlik.....	39
3. İŞSİZLİK-BÜYÜME İLİŞKİSİNE İKTİSAT OKULLARININ BAKIŞI.....	40
3.1. İşsizlik-Büyüme İlişkisi.....	40
3.2. Klasik İktisat Okulu ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi.....	40
3.3. Keynes ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi.....	41
3.4. Harrod-Domar Büyüme Modeli ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi.....	42
3.5. Neoklasik Büyüme Modeli ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi.....	43
3.6. İçsel Büyüme Modeli ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

1. TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME.....	47
2. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK.....	52
2.1. Cinsiyete Göre İşsizlik.....	56
2.2. Yaş Grubuna Göre İşsizlik.....	57
2.3. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik.....	60
2.4. İş Arama Süresine Göre İşsizlik.....	62
3. TÜRKİYEDE İSTİHDAMIN YAPISI VE GELİŞMELER.....	65
3.1. Türkiye’de Nüfus ve Emek Arzı.....	65
3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı ve İşgücü (Emek) Talebi.....	66
3.3. İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı.....	69
3.4. İstihdamın Eğitim Düzeyi.....	69
3.5. İstihdamın Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	70
3.6. Eksik İstihdam.....	70
3.7. Türkiye’de Kayıt-Dışı İstihdam ve Neden Olan Etmenler.....	71
3.7.1. Sosyal Nedenler.....	72
3.7.1.1. Nüfus Artışı.....	72
3.7.1.2. İşsizlik.....	73
3.7.1.3. Kentleşme ve İç Göç.....	73
3.7.1.4. Çocuk İşgücü.....	74
3.7.2. Ekonomik Nedenler.....	75
3.7.2.1. Enflasyon.....	75
3.7.2.2. İşletmelerin Yapısı.....	76
3.7.2.3. Rekabet Gücü.....	77
4. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

1. İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYİ ARAŞTIRAN ÇALIŞMALAR.....	81
--	----

1.1. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar.....	81
1.2. Diğer Ülkeler İçin Yapılan Çalışmalar.....	86
2. VERİ SETİ VE METODOLOJİ.....	96
2.1. Veri Seti.....	97
2.2. Metodoloji.....	98
2.2.1. Birim kök testi.....	98
2.2.1.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi.....	99
2.2.1.2. Phillips-Perron testi.....	100
2.2.1.3. Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin birim kök testi.....	101
2.2.1.4. Ng-Perron testi.....	102
2.2.2. Sınır testi.....	103
2.2.3. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) modeli.....	104
2.2.4. Toda-Yamamoto nedensellik analizi.....	105
3. AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI.....	107
3.1. Birim Kök Testi Sonuçları.....	107
3.2. Sınır Testi Sonuçları.....	109
3.3. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeli (ARDL) Sonuçları.....	110
3.4. ARDL Metoduna Dayalı Hata Düzeltme Modelinin Sonuçları.....	111
3.5. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları.....	111
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA.....	116
ÖZGEÇMİŞ.....	129

TABLÖLER

Tablo 2.1 : 2000-2018 Dönemlerinde Türkiye Ekonomisi ile İlgili Ekonomik Büyüme Göstergeleri

Tablo 2.2 : Türkiye’de 2000-2019 Dönemi Büyüme Oranları

Tablo 2.3 : Türkiye’de 2000-2019 Dönemi İşsizlik Oranları

Tablo 2.4 : 2000-2019 Türkiye’de Cinsiyete Göre İstihdam, İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranı

Tablo 2.5 : Türkiye’de İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 2.6 : Yaş Gruplarına ve Dönemlere Göre İşsizlik Oranı

Tablo 2.7 : Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranı

Tablo 2.8 : İş Araması Süresine ve Yıllara Göre İşsizler

Tablo 2.9 : Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Dağılım Oranı

Tablo 2.10 : Türkiye’de Büyüme ve İşsizlik Oranı (1990-2019)

Tablo 3.1 : İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye Ekonomisi için Analiz Eden Çalışmalar

Tablo 3.2 : İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Dünya Ekonomisi için Analiz Eden Çalışmalar

Tablo 3.3 : Değişken Tanımlamaları

Tablo 3.4 : Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Tablo 3.5 : Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Tablo 3.6 : Sınır Testi Sonuçları

Tablo 3.7 : ARDL (1,1) Modelininden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Tablo 3.8 : Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Tablo 3.9 : VAR Modeli için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Tablo 3.10 : Toda Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: Beveridge Eğrisi

Şekil 1.2: Arızı İşsizlik

KISALTMALAR

ADF	: Genelleştirilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model
BUY	: Ekonomik Büyüme
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ISZ	: İşsizlik
KPSS	: Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin
PP	: Philips-Perron
SIC	: Schwarz Bilgi Kriteri
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UECM	: Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli
VAR	: Vektör Otoregresif Model

GİRİŞ

Ülkelerin en büyük ekonomik sorunlarından biri işsizliktir. Genel itibari ile işsizlik hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde politikacıları ve iktisatçıları uğraştıran en önemli makroekonomik problemlerin başında gelmektedir. İşsizliği ekonomide önemli kılan, ülkeleri kriz ortamına doğru götürmesi, sosyal problemlere yol açması ve sorunun çok yönlü olmasıdır. İşsizlik sorununun önemi, nedenlerini, sonuçlarını inceleyen ve çeşitli politika önerileri sunan pek çok çalışma yapılmasına yol açmıştır. Farklı ülkelerde ekonomik sorunlar ile mücadelede ekonominin gündem konusu olması, kamuoyunun öncelikli konuların başında gelmektedir. Bu tür ekonomik sorunların politik tartışmaların da şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Tüm ülkeler işsizlik sorunu ile baş edecek politikaları üretmeye çalışmaktadırlar. İşsizlik oranındaki değişimler ekonominin konjonktür durumu, ulusal üretim, gelir, gelir dağılımı, firmaların satışları gibi birçok iktisadi değişkenle bağlantılıdır. Bununla birlikte toplumdaki farklı gruplar veya kişiler açısından da sosyal ve psikolojik sonuçlar doğurmaktadır.

Türkiye için işsizlik oranı ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde işsizlik ve ekonomik büyüme kavramlarına ilişkin bilgiler aktarılmıştır. İlk aşamada, büyüme kavramının açıklanması çerçevesinde ekonomik büyüme kavramı tanımlanmış, büyümenin ölçülmesi, büyümenin nedenleri, klasik büyüme modelleri, dışsal büyüme teorileri ile içsel büyüme teorilerine ilişkin bilgiler sunulmuştur. İkinci aşamada ise, işsizlik kavramı, işsizliğin ölçülmesi, işsizliğin nedenleri, işsizliğin sınıflandırılması, işsizliğin maliyeti, iktisat okullarında işsizlik olgusuna etki eden faktörler ve teorik yaklaşımlar incelenmiş, iktisat okullarının işsizlik-büyüme ilişkisine ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise ülkemizde işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak Türkiye ekonomisinde işsizlik, istihdam ve ekonomik büyümeye ilişkin istatistiki veriler incelenmiş, sonrasında Türkiye’de işsizlik sorunu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye ekonomisi için ampirik olarak analiz edilmiştir. Bu bölümde ilk olarak sunulan ampirik literatür kapsamında işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden ampirik çalışmalardan örneklere yer verilmiştir. İkinci olarak ampirik analizlerde uygulanacak metodoloji ve veri seti tanıtılmış, son olarak da ampirik analizlerden elde edilen sonuçlar aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİK KAVRAMLARI

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik büyüme ve işsizlik kavramları açıklanacaktır. Ekonomik büyüme ve işsizliğin tanımı, ekonomik büyümenin sınıflandırılması, ekonomik büyümenin maliyeti, işsizlik ile büyüme ilişkisine iktisat okulların bakışına değinilecektir.

1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI VE BÜYÜME MODELLERİ

Bu bölümde öncelikle ekonomik büyüme kavramı ve ekonomik büyüme modelleri hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme; genel olarak belirli bir dönemde (genellikle bir yılda) üretim kapasitesinde meydana gelen artışa bağlı olarak mal ve hizmet üretiminde ve milli gelirde meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme diğer bir ifade ile bir ekonominin üretim kapasitesinde veya reel gayrisafi yurtiçi hasılasında görülen artıştır (Özel, 2012: 64) Ekonomik büyüme; belirli bir ülke ekonomisinde üretilmiş olan mal ve hizmetlerin kapasitesindeki artış olarak da tanımlanabilir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 125). Ekonomik büyümeyi, bir ülkede, belli bir dönemde üretilen tüm mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olan Reel GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'da meydana gelen artış olarak tanımlanmak da mümkündür. Bir ülkede ekonomik büyüme tam istihdam altında kullanılan iktisadi kaynakların daha etkin kullanılması veya kullanılan kaynaklara yenilerinin eklenmesiyle gerçekleşir (Kaynak, 2005:35-38).

1.2. Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyümenin ölçülmesi için yararlanılan değişken reel GSYH'dır. Yani ekonomik büyüme, reel GSYH'daki değişim oranı olarak ölçülür. Ekonomik büyüme, yalnızca üretilmiş mal ve hizmet miktarını dikkate alır. Yani burada ekonomik büyüme; fiyat artışlarından arındırılmış reel büyümedir (Ünsal, 2004: 43-52).

Cari fiyatlarla ölçülen GSYH'yı sabit fiyatlarla ifade edilen reel değişkenlere dönüştürmede bir fiyat endeksi türü olan GSYH Deflatörü'nden yararlanılmaktadır. Büyümenin ölçülmesi 1.1 numaralı denklemde gösterildiği gibidir (Acar, 2002: 11).

$$g = \frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} \times 100 \quad (1.1)$$

GSYH, üç yöntem ile ölçülmektedir. Bunlar, üretim yöntemi, harcama yöntemi ve gelir yöntemidir. Üretim yönteminde, GSYH'nin katma değerler toplamına eşit olduğu noktasından hareket edilir ve GSYH, tüm sektörlerde (sanayi, hizmetler, yatırım) oluşturulan katma değerler toplanarak hesaplanır (Acar, 2002: 11).

Harcama yönteminde ise, bir ülkede belirli bir yılda üretilen tüm nihai mal ve hizmetler, tüketiciler, firmalar, stok değişimleri, gayri safi sabit sermaye oluşumu, devletin nihai tüketim harcamaları ve yabancı ülkeler tarafından satın alınmasıdır. Diğer bir ifadeyle ise bir ülkede belirli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin cari yıl fiyatlarından piyasa değeridir. Bu mal ve hizmetleri satın almak için o yıl yapılan harcamaların toplamına eşittir. Yani harcama yönteminde bu iki noktadan hareket edilerek, bir ülkede belirli bir yılda üretilen tüm nihai mal ve hizmetleri satın almak için yapılan harcamalar tüketim, brüt yatırım, hükümet alımları ve net ihracat toplamı ile ölçülür. (Ünsal, 2004: 43-52).

Gelir yönteminde ise, GSYH, sermaye ve işgücü gelirleri ile dolaylı vergiler ve yıpranma oranları toplanılmak suretiyle ölçülmektedir. Bu yöntem ile yapılan hesaplama, belirli bir ülkede belirli bir yılda üretim sürecine katılan üretim faktörlerinin üretimden aldıkları pay oranlarının ne olduğunu, yani gelirin fonksiyonel olarak dağılımını yansıtır (Ünsal, 2004: 43-52).

1.3. Büyüme Modelleri

Büyüme modelleri başlığında Klasik Büyüme Modelleri, Dışsal Büyüme Teorileri, İçsel Büyüme Teorileri hakkında bilgi verilecektir.

1.3.1. Klasik büyüme modelleri

İktisat literatüründe büyüme teorileri içinde; A. Smith, T. Malthus, D. Ricardo, J. Schumpeter ve K. Marx gibi önde gelen iktisatçıların ortaya koyduğu büyüme modelleri önemli yer tutmaktadır. Klasik büyüme teorisinde ekonomik büyüme, yatırımlara ve tasarruflara dayanmaktadır. Yüksek tasarruflar (sermaye stoku) faiz oranının üzerinde kalan kâr oranı tarafından uyarılmaktadır. Yani tasarruf-yatırım eşitliğinden hareket ederek, yüksek tasarrufların ancak yüksek yatırımlar sayesinde üretimi arttıracacağı varsayılmaktadır. Ancak büyüme üzerinde sadece tasarruflar, yatırımlar ve faiz oranının etkisi değil, aynı zamanda kâr oranı ve nüfus artış hızının da etkisi olduğu ileri sürülmektedir. Klasik iktisatçılar ekonominin uzun dönemde nasıl durgunluğa gireceği konusunda incelemelerde bulunmuşlardır. Ancak klasik iktisatçıların inceledikleri durgunluk kavramı, bugünkü iktisadi durgunluk ile aynı değildir. Çünkü ücretler geçimlik düzeyde olsa bile açık ya da gizli işsizlik yoktur. Klasiklere göre, toprağın sabit olması ve nüfusun giderek artmasından dolayı yatırımlar azalacak ve büyüme durgunluğa girecektir (Kazgan, 2006: 88).

Teorik olarak, klasiklerden günümüze kadar olan çeşitli büyüme modelleri bulunup geliştirilmiş ve bu modeller ile işsizliğe direkt veya dolaylı olarak etki eden unsurlar analiz edilmiştir. Bu modellerin başında klasik büyüme modeli gelmektedir. Ancak klasik büyüme modeli realitelere uygun olduğu için değil, sadece ilk sistemli büyüme teorisi olması açısından önem arz etmektedir. Klasik modelin öncülerinden Ricardo ise klasik büyüme modelinin kurulmasına ve modele diferansiyel rant kavramının kazandırılmasına katkıda bulunmuştur. Klasik ekonomik büyüme modeline teorik açıdan bakıldığında yüksek tasarruflar yüksek yatırımlara öncülük ederler ve yüksek yatırımların da yüksek büyümeye neden olacağı görülmektedir. Buradaki varsayım, yüksek tasarruflar yüksek büyümeyi klasik model aracılığıyla sağlayacaktır. Ayrıca klasik model yatırım tasarruf eşitliğini kabul etmektedir. Tasarrufların artması yatırımları artıracak, yatırımların artması da büyümeyi sağlayacaktır (Yılmaz, 2005: 65).

Adam Smith'e göre ekonomik büyümenin kaynağı işbölümüdür. İşbölümü uygulaması sonucunda meydana gelen teknolojik gelişme, emeğin verimliliğini artırır.

Yani artan emek verimliliği ile işçi başına düşen hâsıla artar ve bunun sonucunda ekonomik büyüme gerçekleşmiş olur. Adam Smith, ekonomik sistemde liberalizmi esas alarak hükümetin savunma, adalet ve eğitim gibi işleri yürütmesini ve işbölümünü teşvik eden yol, köprü gibi yapıların inşa edilmesiyle ilgili politikalar türetmesi gerektiğini savunur. Bunun dışında dış ticaret ve pazarın büyümesi hem işbölümünün artmasını hem de ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlar (Ünsal, 2007: 47-48). Adam Smith'in büyüme modelinin temelinde yer alan işbölümü; uzmanlaşmayı, teknolojik ilerlemeyi ve tasarrufu sağladığı için emeğin verimliliğini artırır. Böylece ekonomik büyüme sağlanmış olur. Ancak, bu büyüme sürekli olmamakla birlikte, tam zenginlik aşamasında durağan bir seyir izleneceği söylenir (Kamacı, 2012: 24).

Robert Thomas Malthus ise; iktisadi büyümeyle ilgili olarak “nüfus” üzerinde durmuştur. Malthus’a göre fakirliğe neden olan temel faktör nüfusun artmasıdır. Malthus’a göre ekonomik ve sosyal olarak elverişli şartlar sağlandığı taktirde bir ülkenin nüfusu, yıllık %2.7 oranında bir artışla 25 yılda iki katına çıkacaktır. Ayrıca bu artışın dayanağı doğum oranlarının artışından ziyade, yüksek bir ücret seviyesi dolayısıyla artan refah sonucunda bireylerin ömür sürelerinin uzamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Malthus, nüfusun geometrik bir şekilde (2,4,8) artmasına karşılık, gıda maddelerinin aritmetik bir şekilde (1,2,3) arttığını öngörmüştür. Bu varsayımdan göz önünde bulundurulduğunda tarım kesiminde “azalan verimler kanununun” geçerli olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Ricardo da Smith gibi büyümenin sürekli bir seyir izlemeyeceğini düşünmektedir. Bu nedenle Ricardo'ya göre sanayi üretiminde meydana gelen artışın devamlı olabilmesi mümkün değildir. Belli bir noktadan sonra tarım sektöründe maliyetler gitgide artacak ve bu artan maliyetlerin, kâr oranlarını düşürerek ekonomik büyümeyi durdurması kaçınılmaz bir son olacaktır. Ricardo'nun büyüme modeline göre, uzun dönemde kâr oranlarının düşmesi ile birlikte ekonomik durgunluğun yaşanmasının diğer bir nedeni de, nüfus artışından kaynaklanan toprak sahiplerinin elde ettiği rantlardaki artıştır. Nüfusun ve sermaye birikimin artması, ekonomide rantın artmasına neden olur. Nüfus artışı, çalışan kişi sayısının da artmasını sağlayacağından toplam hâsılanın içerisinde ücretin payı yükselecektir. Hem rantın hem de ücret payının

yükselmesi karları azaltarak sermaye birikimine imkân bırakmayacaktır. Bunun sonucunda yatırımların durması ve ekonominin durgunluğa sürüklenmesi görülür. Bu durumda ücretler doğal ücret düzeyinde gerçekleşir, nüfus artışı duraklar, net yatırım artışı gerçekleşmez ve nihayetinde ekonomik büyüme durur veya durma noktasına gelir (Gürak, 2006: 75).

Özet olarak Klasik büyüme modeli, tam istihdam, tam rekabet koşulları gibi daha birçok katı varsayıma dayandığından bu modelin günümüz ekonomilerinde işlemesi pek mümkün görünmemektedir. Klasik büyüme modeli günümüz ekonomilerinin gelişme sürecini tam anlamıyla açıklayamasa da büyüme üzerine yapılan ilk sistemli model olması nedeniyle oldukça önem taşımaktadır.

Karl Marx kapitalist sistemin bir büyüme sağlayacağını fakat bununla birlikte sistemde içsel bir çelişki yaşanacağını ve sonunda gelir dağılımı adaletsizliğiyle birlikte sistemin kendiliğinden çökeceğini öngörmüştür (Acar, 1990: 28). Karl Marx'ın modeli aslında David Ricardo'nun büyüme modelindeki "artı değer" ilkesine dayanmaktadır. Artı değer, emeğin oluşturduğu değer ile aldığı ücret arasındaki farktır ve bu kısım kâr olarak sermayedara kalmaktadır (Gürkan, 1989: 24). Ülkedeki sermayedarların (kapitalistlerin) önemi artıp, kullandıkları sermaye miktarı artıkça, emeğe fiziki bakımdan yardımcı bulunan makineler, aletler, binalar gibi "sabit sermayenin", değer oluşturan "değişir sermayeye" yani emeğe ödenen ücretlere oranı artacaktır. Dolayısı ile kar haddi düşecektir. Bu nedenle yatırımlar azalıp büyüme hızı yavaşlayacak, bu sayede ekonomi bunalıma girmiş olacaktır (Alkin, 1987: 58).

Sosyalist iktisatçılardan büyüme olgusuna değinen bir başkası ise Joseph Schumpeter'dir. Karl Marx'ın görüşlerinden etkilenmesine karşılık teorisinin belirli farkları vardır. Schumpeter'a göre kapitalizmin sonu, Marx'ın öngördüğü gibi başarısızlıktan değil, tam tersine "başarılı olmasından" kaynaklanacaktır (Taban 2008: 42).

Schumpeter'in büyüme modelinde iki unsur öne çıkmaktadır; bunlar, "yenilikler" ve "girişimcilik" olmaktadır. Yenilikler, üretim faktörlerinin değişik kombinasyonda biçimlendirmesi iken, yenilikleri sağlayacak kişi ise girişimcidir (Acar,

1990: 34). Ayrıca Schumpeter'a göre üretimin maddi olmayan iki unsuru vardır. Bunlardan maddi unsurlar, emek ve topraktır. Maddi olmayan unsurlar ise, sosyal organizasyon yapısı ve tekniktir (Alkin, 1987: 54).

1.3.2. Dışsal büyüme teorileri

Dışsal Büyüme Teorileri; Harrod-Domar Büyüme Modeli ve Neo-Klasik (Solow) Büyüme Teorisi olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.3.2.1. Harrod-Domar büyüme modeli

Keynesyen Büyüme Teorisinin devamında ortaya çıkan Harrod-Domar modeli iktisatçılar tarafından modern büyüme teorisinin ilk dalgası olarak nitelendirilmiştir. Harrod-Domar modeli, kısa dönemli Keynesyen makroekonomik denge modelini uzun dönemli hale getirmeyi amaçlamıştır. İki modelde de ekonomik büyümenin açıklanması için yatırım ön plana çıkarılmıştır. Domar artan üretim kapasitesinin tam kullanımını sağlayacak denge büyüme hızını analiz ederken, Harrod önceki dönemlerde meydana gelen gelirdeki değişiklikler karşısında girişimcilerin ne tepki vereceklerine bakarak büyüme hızının yakalanabileceğini varsayar. Yani Domar'ın analizi geleceğe dönük, Harrod'un analizi ise geçmişe dönüktür. Harrod-Domar modelinde piyasa ekonomisinde meydana gelen ekonomik istikrarsızlıklar dikkat çekmektedir. Ekonomiler dengeli büyümeyi sağlayan büyüme hızını tutturamazlarsa enflasyonist veya deflasyonist süreçle karşı karşıya kalacaktır (Ünsal, 2007: 83-84).

Harrod-Domar modelinde Keynes'in ihmal ettiği yatırımların üretim kapasitesi üzerindeki etkileri analize dâhil edilerek, modelin temeli yatırımların kapasitesindeki artışın etkisi olarak belirlenmiştir. Her yatırımın ekonomi üzerinde iki etkisi vardır. Bunlardan birincisi yatırımın gelir arttırıcı etkisidir. Bu etki Keynesyen modelin özünü oluşturan çarpan analizindeki yatırımın, kendisinden daha büyük bir artışa neden olmasıdır. Yatırımın ekonomi üzerindeki ikinci etkisi ise üretimde kapasite artışı sağlamasıdır. Harrod-Domar büyüme teorisi toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklar. Buna ek olarak model ekonominin büyüme hızını, marjinal tasarruf oranı ile sermaye-hâsıla katsayısına bağlamaktadır. Harrod-Domar büyüme modeli

asında yatırımların bir yandan üretime yönelik bir talep ortaya çıkardığını, bir yandan da çıktı üretimi için ekonominin kapasitesini arttırdığını vurgulamaktır (Özsağır, 2008: 340).

Harrod-Domar modelinde büyümenin ölçümüne bakıldığında, bu ölçüm milli gelirdeki artışlarla yapılabilmektedir. Milli gelir seviyesi Y , milli gelirdeki artış ΔY ile gösterilecek olursa, büyüme hızı (y), $y = \Delta Y / Y$ ifadesi ile belirtilir (Kamacı, 2012: 35). Bu modele göre büyümeyi belirleyen faktörler yatırım ve sermaye-çıktı artış oranıdır. Ancak teknolojinin veri olarak alındığı böyle bir model için büyüme yalnızca piyasalar doyuma ulaşınca kadar devam edebilir. Büyümenin devam edebilmesi için eğer yeterli satın alma gücü varsa, ancak nüfus artışı kadar artış gösterebilir. Harrod – Domar modelinde büyüme hızı, yatırımlardaki artış oranına veya sermaye stokundaki net artışlarla gerçekleşen sermaye birikimine dayanmaktadır. Çünkü yatırımlar hem arz, hem talep oluşturmaktadır (Gürak, 2006: 87).

Sonuç olarak gelişmiş ekonomiler için kurulan Harrod-Domar büyüme modelinin asıl amacı, ekonomiyi eksik istihdama yani işsizliğe ve enflasyona uğratmadan devam edebilmektir. Ancak bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler için önem taşımaktadır.

1.3.2.2. Neo-Klasik (Solow) büyüme teorisi

Bir ülkedeki ekonomik büyüme oranını belirleyen faktörlerin, ülkeler arasındaki büyüme hızı ve kişi başına düşen gelir farklılıklarının sebeplerini açıklamak için iktisadi büyüme teorilerinin incelenmesi gerekir. İktisat literatüründe temel olarak iki büyüme teorisi yer almaktadır. Bunlardan birincisi Robert Solow tarafından geliştirilen Neoklasik büyüme teorisi, ikincisi ise Paul Romer ve Robert Lucas tarafından geliştirilen İçsel Büyüme Teorisidir (Bocutoğlu, 2015: 570).

Sermaye birikimi, tasarruf ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Neoklasik (Solow) Büyüme Teorisine göre nüfus ve üretim teknolojisi sabitken hâsıla, emek ve sermaye miktarına bağlıdır. Neoklasik Büyüme Modelinde azalan verimler yasası kabul edilmektedir. Çünkü sermayenin ve emeğin marjinal ürünü giderek azalmaktadır. Modelde ölçeğe göre sabit getiri geçerlidir. Yani sermayenin ve emeğin artış oranı

hâsılanın artış oranına eşittir. Emek ve sermaye miktarları beraber arttırıldığında çıktı da aynı oranda artacaktır. Solow tarafından geliştirilen neoklasik iktisadi büyüme modelinin temel varsayımlarında sermayenin marjinal verimliliğinin azaldığı ve teknolojinin dışsal olduğu kabul edilmiştir. Solow'a göre ekonomiler uzun dönemde kararlı ve dengeli büyüme sürecini bularak istikrarı sağlayacaktır. Nüfus artışı, buna bağlı olarak işgücü artışı ve teknolojik gelişme faktörleri ekonomik büyümeyi etkilerken, ekonomik büyüme bu faktörleri etkilememektedir. Büyüme ile nüfus artışı ve teknolojik gelişme arasında tek yönlü nedensellik ilişki vardır. Modelde teknolojik gelişme ve nüfus artışı dışsal değişkenler olarak kabul edilir (Berber, 2011: 115).

Neoklasik model ekonomik büyümeyi sermaye, işgücü artışı ve teknolojik gelişme unsurlarını kullanarak açıklamada faydalı olmuşsa da yeterli etkiyi gösterememiştir. Bu nedenle büyüme konusunda yeni modellerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu anlamda 1980'lerin ortalarında Neoklasik büyüme teorisindeki büyümeyi etkileyen faktörlerin daha sistemli ve teknik bir çerçevede araştırılması yönünde çalışmalar yapılarak içsel büyüme modelleri olarak adlandırılan yeni modeller geliştirilmiştir (Özsağır, 2008: 333).

1.3.3. İçsel büyüme teorileri

1980'li yıllara kadar Neoklasik Büyüme Teorisi ekonomik büyümeyi uzun dönemde tasarruf oranından ve teknoloji gelişme oranından dışsal olarak kabul etmişti. Ancak büyümenin asıl kaynakları tam olarak açıklanamamıştı. 1980'li yıllara gelindiğinde ise gelişmiş ve az gelişmiş olan ülkeler arasındaki gelir farkının doğru bir gerekçe ile açıklanamaması İçsel Büyüme Teorilerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Neoklasik büyüme teorisinde üretimde kullanılan sermayenin sadece fiziki sermaye olduğu düşüncesinin aksine İçsel Büyüme Teorisinde fiziki sermayenin yanında beşeri sermayenin de varlığı kabul edilmiştir. Beşeri sermaye İçsel Büyüme Teorisinde hayati öneme sahiptir. Bir ekonomide beşeri sermaye artışının teknolojinin, faydalı ve verimli üretim araçlarının, nitelikli işgücünün artmasına yol açarak ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Şimşek ve Kadılar, 2010:116-118). Neoklasik Solow büyüme modelinde dışsal olarak kabul edilen teknolojik gelişme İçsel büyüme modelinde ise içsel olarak kabul edilmiştir. Yani bir ülke ekonomisinin araştırma-

geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinde kullanacağı kaynakları arttırması, o ülkenin teknolojik ilerleme oranını yükseltir. Bu teknolojik büyüme oranının artması da büyümeyi hızlandırır.

İçsel Büyüme Teorisinde işçi başına hâsılanın (Y/L), işçi başına fiziksel sermayeye [(K/L), makine ve teçhizat, bina] ve işçi başına beşeri sermayeye [(H/L), bireyin sahip olduğu bilgi, beceri ve tecrübe] bağlı olduğu kabul edilir. Bu durum, 1.2 numaralı eşitlikte gösterilmiştir.

$$Y/L = f(K/L, H/L) \quad (1.2)$$

İçsel Büyüme Modelinde fiziki sermaye arttıkça toplam hâsıla da artar. Ancak Neoklasik Solow Modelinin aksine bu artışta azalan verimler yasası işlemez. Bunun nedeni fiziki sermayedeki artışın beşeri sermaye üzerinde de pozitif bir etkisinin olmasıdır (Aslan, 2010:587).

Bu modele göre, bir ülkede uzun dönemde işçi başına düşen gelir, o ülkenin vatandaşlarının ne kadar tasarruf yaptığına ve ne kadar eğitim harcaması yaptığına bağlıdır. Bu nedenle teknolojik gelişme olmasa dahi, fiziki ve beşeri sermaye ekonomik büyümenin devamını sağlar. Bu durumda ekonominin iç dinamikleri büyümeyi sürdürebilir. İçsel büyüme teorilerinde ekonomik büyümenin kaynağını teknolojik gelişmeler oluşturmaktadır. Teknolojik gelişme, sermayenin getirisini arttırarak daha fazla yatırım ve gelir yaratır. Böylece doğrudan verimliliğin artmasını sağlar. Ayrıca içsel büyüme teorisinde ekonomik büyüme açıklanmaya çalışılırken teknolojik gelişmelerle birlikte beşeri sermaye stoğu ve alt yapının varlığı da dikkate alınır (Özsağır, 2008: 340).

İçsel büyüme modelinde sağlık, eğitim ve teknolojik yatırımlara yapılan harcamalar beşeri sermaye unsurunu oluşturmuş ve bu da araştırma geliştirme faaliyetlerini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca ülkelerin kendine has dini, kültürel, sosyolojik yapıları da Ar-Ge faaliyetlerine yol açar. Böylece yeni ürünlerle, üretimde daha etkin yöntemler geliştirilir (Berber, 2011: 176).

İçsel Büyüme Modellerinde kabul edilen büyümenin belirleyicisinin içsel olduğu hakkındaki ortak görüş, büyümenin motoru olduğu konusu hakkında farklı görüşler ortaya çıkarmışlardır (Berber, 2011: 176). Teknolojideki gelişme ile beşeri ve fiziki sermaye yatırımları arasında bir bağlantı bulunmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 10).

Büyümenin basit faktörü olarak farklı yaklaşım türleri öne sürülmekle birlikte bu yaklaşımlar beş ana başlıkta toplanır. Aşağıda bu beş yaklaşım sınıflandırılmıştır:

- i. AK Modeli
- ii. Arrow-Romer Model
- iii. Lucas Modeli
- iv. Ar-Ge Modeli
- v. Kamu Politikası Modeli

1.3.3.1. AK modeli

AK modeli, toplam çıktı (Y) ile sermaye (K) arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu varsayımında bulunmuştur. Sermaye içinde beşeri sermaye faktörü de yer almaktadır. AK modeli üretim fonksiyonu 1.3 numaralı denklemde gösterildiği gibidir (Ay ve Yardımcı, 2008: 43):

$$Y = AK \quad (1.3)$$

AK Modelinde sermayeye göre sabit getiri özelliği vardır ve AK Modeli basit bir yapıya sahiptir. Üretim fonksiyonu $Y=AK$ şeklinde kurulduğu için model, AK Modeli olarak adlandırılmaktadır. Bu fonksiyonda A, ekonominin teknoloji seviyesini gösteren pozitif bir sabittir. K ise fiziki ve beşeri sermayeyi, yaparak öğrenmeyi, teknik bilgiyi ve/veya ekonominin sermaye stokunu göstermektedir. Model aşağıda 1.4 numaralı eşitlikte gösterilmiştir (Kamacı, 2012: 44).

$$Y=AK^\alpha L^{1-\alpha} \text{ ve } 0 < \alpha < 1 \text{ 'dir.} \quad (1.4)$$

Burada Y hâsıla düzeyini, K sermaye stoku düzeyini, L işgücünü ve A teknoloji düzeyini göstermektedir. Sermayeye göre sabit getirilerin geçerli olması sebebiyle $\alpha=1$ olduğu kabul edilmektedir (Kaynak, 2009:122). Bu yüzden de, ekonomik büyüme fiziksel sermaye birikim oranına ve teknolojiye bağlı hale gelmektedir.

Diğer bir ifade ile içsel büyüme modelinin Arrow'un 1962'de yayınlanan çalışmasında vurguladığı "yaparak öğrenme" kavramına dayalı olduğu varsayılır. Bu varsayıma göre farklı türlerdeki sermayeye yapılan yatırım, gelecekte yapılacak yatırımlar üzerinde pozitif dışsallıklar ortaya çıkarır. Yani yatırım yalnızca sermaye stokunu arttırmakla kalmaz aynı zamanda üretim sürecini de değiştirir. Örneğin bir firmada çalışanlar yeni makinelerin nasıl kullanılacağını öğrenip becerilerini geliştirir ve verimliliklerini arttırmaları. Bu firma diğer firmaları yaparak öğrenme sonucunda elde edilen bu yeni bilgiye erişme konusunda ve onu kullanma konusunda tam olarak dışlayamaz. Böylece daha fazla teknik ilerleme kaydedilmiş olur. Romer (1986) ve Lucas (1988)'da çalışmalarında Arrow'u takip ettiler. Romer'e göre bilgi, iktisadi büyümenin sürükleyici bir gücüdür. Lucas'a göre ise beşeri sermaye fiziki sermaye gibi diğer girdilerin verimliliklerini arttıran üretim faktörlerinden biridir. Lucas'ın modelinde beşeri sermaye, yatırım yapmanın ve iktisadi büyümenin gücüdür. Özellikle uzun dönemde büyümeyi sağlayan temel faktör beşeri sermayenin etkinliğidir. Lucas modelinde beşeri sermayenin rolü matematiksel olarak açıklanacak olursa, üretim fonksiyonu 1.5 numaralı eşitlikte gösterildiği gibi olur (Kaynak, 2009: 128):

$$Y(t) = AK(t)^{\alpha} [u(t)h(t)L(t)]^{1-\alpha} h(t)^y \quad (1.5)$$

Bu denklemde t zaman, $Y(t)$ hâsıla, $K(t)$ fiziki sermaye stoku, A teknoloji, $u(t)$ üretimde çalışmak için harcanan zaman, $h(t)$ beceri (beşeri sermaye) ve $L(t)$ işgücü düzeyini göstermektedir. $u(t)h(t)L(t)$ efektif işgücünü simgeler. Burada α hâsılanın sermayeye, $1-\alpha$ hâsılanın efektif işgücüne, y ise hâsılanın beşeri sermayeye göre esneklik katsayılarını göstermektedir. Bu yüzden üretim; teknolojinin, efektif işgücünün, fiziki ve beşeri sermayenin fonksiyonudur. $u(t)h(t)L(t)$ 'nin içinde yer alan $h(t)$ beşeri sermayenin içsel etkisini ifade etmekte olup çalışanın kendi çabasıyla

becerilerini geliştirmesini açıklamaktadır. $h(t)^y$ ise beşeri sermayenin dışsal etkisi olup Lucas’a göre de esas olarak ele alınması gereken etki olmuştur. Dışsal etki sıfıra eşitse ($y=0$) içsel büyüme süreci açıklanamaz. ($y>0$) ise artan getiriler ortaya çıkar ve hâsıla büyüme oranı artar (Kaynak, 2009: 128)

1.3.3.2. Arrow-Romer modeli

Romer’in kurduğu modelinin temeline bakıldığında Arrow’un (1962) ne sürmüş olduğu “yaparak öğrenme” görüşü yatmaktadır. Arrow’un görüşüne bakıldığında; bazı sektörlerde zaman geçtikçe maliyetlerin düşmesi, kalitenin yükselmesi üretimde hızlanmaya zemin hazırlamaktadır. Arrow’a göre bir fabrika üretim yaptıkça zaman içerisinde işini daha iyi şekilde öğrenip maliyetlerini daha çok düşürmekte, ürünlerini kaliteli bir şekilde geliştirmekte ve piyasaya yeni ürettikleri ürünleri ortaya çıkarmaktadır. Romer’in kurduğu modelde var olan sermaye stoku üretilmiş olan bilginin göstergesidir. Bir lke ekonomisinde sermaye stoku ne kadar yüksekse üretilen ekonomik bilgi de o kadar yüksektir. Ancak modelin üretim fonksiyonu böyle şekillenecek olduğunda bazı varsayımlar göz önünde bulundurularak sermaye için artan verimin söz konusu olduğu söylenebilir. Ekonomide yatırım yapıldıkça yatırımın marjinal verimini artıracaktır (Berber, 2011: 151).

Romer’e göre ekonomide üretilen bilgi, dışsallıklar oluşturur ya da taşma nedeniyle ekonomideki diğer firmaları olumlu yönde etkiler ve bundan dolayı bütün ekonomiler bundan fayda sağlamış olur (nsal, 2007: 245).

Romer’in kurmuş olduğu modelde üretim fonksiyonu ekonomideki firmaların iş gücünde atış sağlaması yönündedir. Bu retim modelinin fonksiyonu 1.6 numaralı eşitlikte gösterilmiştir.

$$Y_i = F(K_i, T_i L_i) \quad (1.6)$$

$$Y_i = F(K_i, K\phi L_i) \quad (1.7)$$

Yani bilgi düzeyinin yaparak öğrenmeye olan esnekliği üretim fonksiyonuna konulursa yeni üretim fonksiyonu 1.7 numaralı eşitlikte gösterildiği gibi olur (Ünsal, 2007: 245).

1.3.3.3. Lucas modeli

Lucas'ın kurmuş olduğu modele göre beşeri sermaye, eğitime yapılan yatırımlar, iş gücünün yaparak elde ettiği öğrenme sonucu edindiği bilgi ve becerilerin toplamından oluşmaktadır. Bugün birçok ekonomide ülke teknoloji eğitimini almış işgücünden kaynaklanan açığı beyin göçüyle gidermektedir (Savi, 2008: 145).

Beşeri sermayeyi ilk defa yaparak öğrenme yaklaşımı ile Arrow 1962 yılında analiz etmişken beşeri sermaye faktörü ve büyüme arasındaki ilişkiyi ise ilk kez T. Schultz 1963 yılında analiz etmiştir. Beşeri sermaye faktörünü fiziksel sermayeden ayırmış olan diğer çalışmalar ise Rebello (1991), Mankiw, Lucas (1998), Romer ve Weil (1992) tarafından yapılmıştır (Berber, 2011: 152).

Lucas'ın kurduğu model ile Neo-klasik model arasında birçok yönden benzerlik bulunmaktadır. Neo-klasikler açısından ekonominin var olan çıktı düzeyinin (Y) fiziki sermaye (K) ve etkin emek (N^e) tarafından oluşturulduğu kabul edilir. Bu üretim fonksiyonu 1.8 numaralı eşitlikte gösterilmiştir.

$$Y = F(K, N^e) \quad (1.8)$$

Ama Lucas'a göre etkin emeğin açıklanması çok önemlidir. Modelde etkin olarak emek stoku, toplumun ortalama yetenek düzeyi (h), işçinin üretimde harcadığı zaman (u) ve ülkedeki işgücü arzı (N) ile ilişkilendirilmiştir. Lucas bunu $N^e = uhN$ formülü ile göstermiştir. Üretim fonksiyonunun yeni hali 1.9 numaralı eşitlikte gösterilmiştir.

$$Y = F(K, uhN) \quad (1.9)$$

Bireylerin çalışmaya ayırmış oldukları zaman ve ortalama yetenek seviyeleri arttıkça üretim miktarı da artmış olacaktır. Bu açıdan bakıldığında beşeri sermaye birikimi çalışmadan kalan fazla zaman (1-u) ile ilgilidir. Eğer u=1 olursa çalışan

kişilerin boş zamanları olmayacak ve beşeri sermaye birikimleri sıfır olacaktır (Taban, 2010: 59).

Barro (1992)'ye göre temel eğitim süresinin uzaması ekonomiyi üç açıdan etkiler:

i. Eğitim görmüş iş gücü oranının artış göstermesi, teknolojinin gelişmesine ve bu teknolojiye uyum sağlamayı kolaylaştırmaya katkı sağlar,

ii. Fiziki sermaye yatırım oranlarında bir artışa neden olur.

iii. Eğitim görmüş nüfus kitlesi, daha az sayıda çocuk yapar; bu da ekonomideki doğurganlık hızının azalması anlamına gelir ve çocuk başına yatırımların artması sonucunu doğurur.

1.3.3.4. Ar-Ge modeli

Romer'e göre ekonomideki büyümenin kaynağı teknolojideki gelişmedir. Bundan ötürü ekonomik büyüme ve teknolojideki gelişmelerin ekonomideki ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Romer'in yaptığı çalışmalar Arrow'un yaklaşımına dayanır. Arrow'a göre bilginin üretimindeki artışın dağılma etkisiyle ve yaparak öğrenme yoluyla tüm ekonomiye sağlayacağı o büyük katkı, firma özelinde elde edeceği kazanımlardan çok daha fazladır. Bilgi, rekabet gücü zor ve ekonomideki tüketimden dışlanamayan nitelikte bir kamusal maldır. Romer'e göre düşüncelerinin en temel farkı, tasarım yapan kişilerin tasarım üzerindeki haklarının korunmuş olması, bilginin tam anlamıyla kamu malı haline gelmemesini sağlaması ve bunun sonucunda buluş yapma yolunun özendirilmesidir. Bilgi aslında üretim evresine iki açıdan katkıda bulunur. Ekonomide yeni tasarım, yeni ve daha modern gelişmiş bir makinanın üretilip elde edilmesini sağlarken ekonominin bilgi stoku artar ve Ar-Ge sektöründeki beşeri sermaye oranındaki verimlilik de artar (Ercan, 2000: 131-132).

1.3.3.5. Kamu politikası modeli

Bu model ekonomik büyümeyi içsel değişkenler ile açıklamış kamu alt yapı politikalarının ve kamu politikalarının büyümeyi inceleyen teorilerden oluşmuştur.

Kamu politikaları ile ekonomik büyüme varsayımını inceleyen teorik yaklaşımlar üç ana başlık altında sıralanabilir (Atamtürk, 2007: 94).

- i. Kamu harcamalarının etkisi (Barro)
- ii. Vergilerin etkisi (King ve Rebelo)
- iii. Sübvansiyonların etkisi (Ar-Ge sektörüne)

Barro'nun modelinde var olan üretim faktörlerinin biri de kamusal olarak sağlanan mal ya da hizmetlerdir. Barro'nun modelinde kolaylık sağlamak için emek oranının düşürülerek ekonomide üretim fonksiyonunun sermaye oranına bağlı olduğu varsayılmıştır. Başka bir deyişle hükümetin tek giderinin kamu mallarının arzı olduğu tek gelirinin ise gelir vergisi olduğu; bütçenin her zaman denk tutulduğu varsayılmıştır (Yülek, 1997: 10).

Hükümetler ekonomideki büyümeyi sağlamak amacıyla özel sektördeki yatırımlarının artması için ekonomide çeşitli araç ve gereçlerle özel sektörü destekleyecek etkenler ile kamu yatırımlarını artıracaktır. Hükümetler özel sektörden toplayacakları vergilerle denk bütçeyi sağlamış olacak ve kamu malları arzını artıracaktır. Bundan dolayı özel sektör yatırımları ekonomiye iki farklı açıdan katkı sağlayacaktır.

Devletin yapması gereken önemli görevler aşağıdaki gibidir:

- i. Üretim yapan sektörlerdeki girdiler için tamamlayıcı şekilde olan kamusal mal ve hizmetleri üretmek.
- ii. Eğitim yapılacak olan alanlardaki yatırımları artırmak.
- iii. Ar-ge sektörüne sağlanacak olan teşviklerle ekonomide bilginin üretimini ve yayılmasını sağlamak (Berber, 2011: 156).

2. İŞSİZLİK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Bu başlık altında işsizlik kavramı; işsizliğin ölçülmesi, nedenleri, sınıflandırılması, maliyeti ve iktisat okullarında işsizlik olgusu konuları incelenecektir.

2.1. İşsizlik Kavramı

İşsizlik, emek sarf etme, iş yapma isteği ve iş yapma gücü olan; buna ek olarak iş gücünün arz ve talebe göre belirlenen fiyatı üzerinden iş yapmayı kabul edip de bir iş bulamayan bireylerin içinde bulunduğu duruma denir. Yani işsizlik kişinin verdiği emeğin üretim faktöründe doğrudan etkisiz hale gelmesi durumudur. Başka bir tanıma göre işsizlik, arz edilen emek ile talepte bulunulan emek gibi faktörler arasındaki farklılıklar olarak ifade edilebilir. Burada değinilmesi gereken en önemli olan faktör; şahısların içlerinden gelen iş yapma isteği ya da özgüvene sahip olmasıdır. Kişilerin kalıcı bir hastalığı varsa, zaman geçtikçe iş yapamaz hale gelip yaşlandıysa, özürlü ya da iş yapma gücüne engel teşkil edecek herhangi bir önemli durumu bulunuyorsa böyle bir sebepten ötürü iş yapamıyor ise kendi özgür irade ve düşüncesiyle iş yapmama isteğinde ise bu kişiler işsiz olarak gösterilmez. (Güney, 2009: 137).

İşsizlik, ülkelerin ekonomik yapısına bakmaksızın var olan ve ülkelerin gelişmişlik düzeyinden bağımsız bir şekilde her ülkede problem teşkil edecek durumların başında gelmektedir. Ülkelerde işsizlik probleminin çıkmasında birçok faktör etkilidir. Ancak bu faktörlerin en başında makroekonomik politikalar gelmektedir. Yani ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve ekonomik yapısı da işsizliğe neden olan sorunların ülke içerisinde ne kadar yer tutacağını ve ülkelerin işsizlik sorunundan etkilenme düzeyini belirlemektedir (Kökocak 2008: 829).

İşsizlik tanımlarına bakıldığında genel şartlar doğrultusunda işsizlik tanımlamaları birbirlerine benzemekle birlikte, birtakım kurallara bağlanmaları doğrultusunda ayırt edilebilirler. İşsizlik bir ekonomide bireyin geçinmek için iş bulamama durumudur. Diğer bir ifade ile çalışma arzusu ve yeteneğine sahip olup, cari ücret haddi ile çalışma saatlerini kabul ettiği halde iş bulamıyor ise bu kimseye “işsiz” denir (Gediz ve Yalçınkaya, 2000: 163).

Sözlük anlamına bakıldığında, işsizlik belli bir tarihte bir ücret karşılığında çalışacak işi olmayan kişilere denir. Oysa bazı yazarlara göre, bir kimsenin işsiz kabul edilebilmesi için aktif olarak iş arıyor olması gerekmektedir. Bazı yazarlara göre bir kimsenin işsiz olarak kabul edilebilmesi için sadece iş arıyor olması da yetmeyip fiilen o işi yapabilecek yetenekte ve ehliyetinde de olması gerekmektedir. Örneğin Fransız yazar J. J. Dupeyroux işsizi, “bir iş bulma zorunda kalmış, işinden uzaklaştırılmış ve isteği dışında işine ara vermiş durumda olan kimsedir” şeklinde tanımlamaktadır (Andaç, 1982: 37).

İşsizliğin diğer bir tanımı ise, bir kişinin iş yapma isteğine sahip ve emek sarf etme gücünde olması, bununla beraber iş gücünün arz ve talebe göre belirlenen fiyatı üzerinden iş yapma gücünü kabul etmesi ancak herhangi bir şekilde iş veya iş imkanı bulamamasıdır. Yani emek ve iş gücü faktörünün doğrudan bir şekilde üretime katkısının bulunmaması demektir. Yani burada doğru tanım için gerekli olan durum, kişilerin kendilerine iş bulma isteğinin ve iş yapma gücünün olmasıdır (Güney, 2009: 137).

İşsizlik, bir işe sahip olan, iş gücünden yararlanan diğer kişilerden etkilenir. Farklı bir deyişle işsizlik faktörü emek sektörünün hareketli yapısı içerisinde çalışan ve çalışmayan kişilerin dinamik veya durağanlığından doğrudan etkilenen bir faktördür (Güney, 2009: 137).

2.2. İşsizliğin Ölçülmesi

TÜİK’te işsiz, “Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve daha yukarı yaştaki fertler işsiz nüfusa dâhildirler.” olarak tanımlanmaktadır. 2014 yılı öncesinde iş arama kriterinde referans dönemi olarak “son 4 hafta” yerine “son 3 ay” kullanılmaktaydı. Ayrıca, üç ay içinde başlayabileceği bir iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyenler de işsiz nüfus kapsamına girmektedir (TÜİK, 2019: 10). Diğer bir ifade referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir

işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan tüm kişiler işsiz nüfusa dahildirler. O halde; bir bireyin işsizlik olarak gösterilebilmesi için aşağıdaki üç kriterin sağlanmış olması gerekmektedir (Biçerli, 2011: 430).

i. İşsiz sayılabilmesi için kişilerin bir iş gücünün olmaması gerekir.

ii. Kişilerin sürekli bir şekilde iş aramaya çalışmaları gerekir.

iii. Kişiye iş için bir teklifte bulunulduğu zaman düşünce (mantıksal) ve fiziken çalışabilir ve gayret gösterir bir durumda olması gerekir.

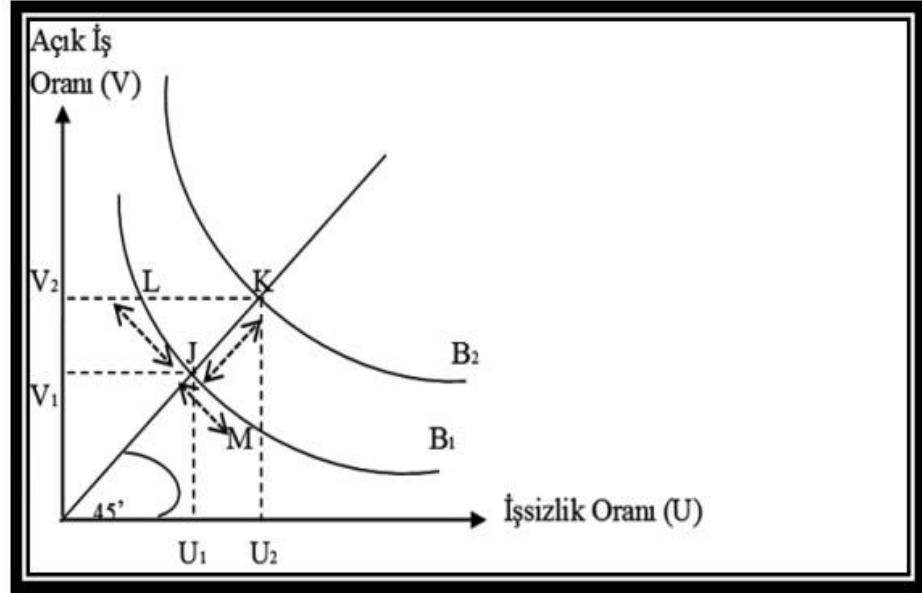
İşsizliğin yukarıdaki tanımlarını göz önünde bulundurarak işsizlik oranları aşağıdaki formülleri kullanarak hesaplamak mümkün olacaktır (Biçerli, 2011: 430)

$$\text{İşsizlik Oranı} = \text{İşsizler} / \text{İşgücü Arzı} * 100 \text{ veya} \quad (1.10)$$

$$\text{İşsizlik Oranı} = \text{İşsizler} / \text{Çalışanlar} + \text{İşsizler} * 100 \text{ şeklinde hesaplanmaktadır.} \quad (1.11)$$

Resmi istatistiklere göre işsizlik oranlarının olumsuz durumları tam olarak yansıtmadığı ifade edilmektedir. Bu durumun iki sebebi vardır. İlki, işsizlik oranlarının çok yüksek olması ve işsiz bireylerin bazılarının iş bulma, iş gücünden yararlanma konusunda umutlarını kaybederek işgücü faktörüne girememeleridir. İkinci sebep ise, çalışan ve iş gücünden yararlanan kişilerin bazılarının part-time (yarı-zamanlı) olarak çalışmasıdır. Bu iki sebep denklemdeki çalışma oranına eklendiğinde daha yüksek bir oranın ortaya çıktığı görülür (Biçerli, 2011: 430).

İşsizlik faktörün türlerini aslında birbirinden ayırt etmek oldukça zordur. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen formüllerin en başında İngiliz Ekonomist William Beveridge'in geliştirdiği Şekil 1.1'de gösterilen Beveridge Eğrisi gelmektedir.

Şekil 1.1. Beveridge Eğrisi

Kaynak: Biçerli, 2011: 464

Şeklin dikey eksen üzerinde görüldüğü gibi açık iş sayısı (V) sembolü ile ifade edilirken; yatay yönünde ise işsizlik oranı (U) sembolü ile ifade edildiği görülmektedir. Grafikte açık iş sayısı ve işsizlik oranı arasında negatif yönlü bir ilişki görülmektedir, K ve J konumları açık iş sayısının işsizlik oranına eşit ancak bu durum tam istihdam durumunu ifade etmektedir. Eksenin üzerindeki kısımlarda yani L noktası işgücü talebin fazlasını gösterir. Doğrunun altındaki kısım yani M noktası da emek arzı fazlasını göstermektedir. J noktası üzerinde U_1 değerinde işsizlik oranı vardır. Bu durum bizlere doğal işsizliği ifade eder. K noktası üzerinde ise U_2 kadar işsizlik oranını ifade eder. J noktası tam istihdam düzeyinde olmasına rağmen daha çok işsizlik oranının olduğu görülmektedir. B1 ve B2 noktaları işgücü büyüme oranını gösterir. Göçlerin etkili olmasıyla veya kadınların işgücü piyasasına katılmasıyla işgücü üzerinde büyüme gözlemlenir ve B1'den B2'ye doğru bir kayma olur. Dolayısıyla açık iş oranı ile işsizlik oranı birbiriyle eşit şekilde artış göstermektedir.

Konjoktürel işsizlikteki bir yükseliş işsizlik sayısında artma gösterirken açık işlerin azalması yönünde bir zemin hazırlayacaktır. B1 üzerinde J noktasından M noktasına kayma buna örnek olarak verilir. Diğer taraftan geçici veya yapısal işsizlik

üzerinde bir yükseliş var ise bu durumdan dolayı hem açık işler hem de işsizlik üzerinde artma yönüne doğru eğilim gösterecektir. B1 eğrisi üzerinde J noktası üzerinde B2 eğrisi üzerindeki K noktasına hareket etme bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. (Biçerli,2011:466). İşsizlikteki bir yükseliş konjonktürel ve yapısal işsizliğin ikisi üzerinden de kaynaklanabilir. Ancak bu durum J noktası üzerinden M noktasına yatay bir hareket ile ifade edilmektedir. Böyle bir şey meydana geldiğinde herhangi bir iş kolunda büyük işyerlerinin kapanması ve ekonomi faktörünün diğer piyasalarda bu işsizlik sayısını azaltacak seviyede yeni bir iş alanı/yeri açılması olarak gösterilebilir. Toplam talep üzerinde meydana gelen bir yükseliş bu şekildeki bir işsizlik sayısının kısmen de olsa yok edilmesini, firmaların veya şirketlerin işten çıkarılan işçilerin bir kısmını tekrar işe geri çağırma larını sağlayabilir (Biçerli, 2011: 466).

2.3. İşsizliğin Nedenleri

Tarım sektöründeki makineleşme ve tarımsal teknolojilerin gelişmesi üretim faktöründe verimliliğin artmasına; bu durum da tarım sektöründe istihdamın azalmasına zemin hazırlar. İşsizlik nedenleri arasında gösterilecek olan diğer faktörler de aşağıda sıralanmıştır (Ertuğrul, 2012: 145).

- Nüfus artış hızının fazla olması
- Özelleştirmelerin miktarının artması
- Çeşitli örgütlenme faaliyetlerinin yükseliş göstermesi
- Çok sayıda yabancı uyruklu, kaçak işçinin istihdam edilmesi
- Ekonomide kayıt dışı ekonominin olması
- Bürokrasinin, karar birimlerini yatırım yapma konusunda etkisiz hale getirmesi
- İş yapmanın yüksek maliyet göstermesi
- Teknolojik gelişmelerin, işgücü faktörünün yerini alması
- Çalışma (istihdam) vergisinin olması

Genel itibariyle bütün ekonomilerde önemli bir düzeyde ve hızlı bir şekilde ekonomik (iktisadi) ve yapısal bir dönüşüm zamanının yaşanmış olduğu gözlenmektedir. Bu dönüşüm zamanının temel merkezlerinden biri de küresel akım sürecinin var olmasıdır. Küresel akımın etkilerini yıkmak ve zayıflatmak için emek faktörünün piyasalarda çağdaşlaşmış bir düzeyde geliştirilmiş olması gerekmektedir. Çağın yüzünü teknolojiye dönmesi ve bilgi toplumuna geçiş döngüsünün yaşanmasından üretim şeklinin, işgücünün ve istihdamın direkt olarak etkilendiği bilinmektedir. Dönüşüm zamanı ve iş gücü talep eden sektörlerin istekte bulunduğu kişileri işsiz olarak algılamaktadır. Bu konuda bahsedilen sürece uyum sağlayamayan her ülkede işsizlik, ekonomide yapısal bir problem haline gelmektedir. İşsiz kişilerin işsiz kalma zamanları uzayıp gitmektedir (Ertuğrul, 2012: 145).

Gelişmekte olan ülke ekonomilerine göz atıldığında işsizlik sorunu daha çok tarım sektörü yoğun olan ülkeden hizmet ve sanayi sektörü yoğun olan ülke dilimine geçişin meydana getirmiş olduğu değişimlerin bir neticesi olarak meydana çıkar (TÜSİAD, 2004: 16).

2.4. İşsizliğin Sınıflandırılması

İşsizlik, yapısı gereği değişiklikler göstermektedir. İşsizlik faktörünün yapısında görülen bu değişiklikleri; cinsiyet, köken, özgüven, yaş ve eğitim gibi farklı açılardan incelemek daha doğru olacaktır. Ayrıca bireyin yaşamını sürdüğü coğrafya, mesleği ve günlük çalışma süresinden kaynaklanan değişiklikler de mevcuttur.

2.4.1. İşsizliğin sürelerine göre sınıflandırılması

İşsizlik sürelerine göre geçici işsizlik ve sürekli işsizlik olarak sınıflandırılır.

2.4.1.1. Geçici işsizlik (Çok kısa süreli işsizlik)

İşsizlik türlerinden olan geçici işsizlik, kısa vadelerde kendi istekleri ile işlerinden ayrılmayı seçtikleri, daha iyi ücretle çalışma imkanı yüksek olan işleri aramak için geçirdikleri süreyi ve ilk defa iş aramakta olan kişilerin durumunu ifade eder. Geçici işsizliğin sebepleri aşağıdaki gibidir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 38);

- İlk olarak belli bir iş arama sürecinde olanlar veya halihazırda çalışılan işin çalışma şartlarını ve ücret düzeyini daha iyi bir alternatifle değiştirmek niyetiyle farklı bir iş bulmak üzere işinden ayrılanlar,

- Emek piyasasında olan bilgi yetersizliği, organizasyon ve akışkanlık sorunları,

- İş arayanlar ile mevcut işleri eşleştirme ve buluşturma sorunları,

2.4.1.2. Sürekli işsizlik (Uzun süreli işsizlik)

Sürekli işsizlik (Uzun Süreli İşsizlik), bir yıl veya daha fazla zaman içerisinde iş bulunamamasına denir. Gelişmiş olan ekonomilerde, iş bölümü ve uzmanlaşmanın ekonomide faal bir şekilde kullanılmasından kaynaklı daha çok talep yetersizliğinden kaynaklanan açık ve kısa süreli işsizliklerin yaşandığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde konjonktürel ve yapısal faktörlerden dolayı ekonomilerde daha uzun süreli gizli ve açık işsizliğin yaşandığı görülmektedir (Teber, 2014: 5). Ancak sürekli işsizliğin en çarpıcı örneği 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı' dır. Yani ilk olarak bu bunalımdan sonra bu kavramın kullanılmaya başlanmasının sebebi bütün bu işsizlik türlerinin kapitalist iktisat sistemi denen ve özel teşebbüs esasına dayanan iktisadi bünyenin artık yıpranmış olduğu ve bu yıpranmadan doğan hastalığın gittikçe kronik bir hal alacağı hususunda gelişen ve elindekiyle yetinme durumu olmuştur. Ancak son yarım asırda gerçekleşen siyasi, teknolojik, ekonomik ve bilimsel gelişmeler sonucundan dolayı bu kavram önemini kaybetmiştir (Zaim, 1997:193).

2.4.2. Çalışma isteğine göre işsizliğin sınıflandırılması

Bu kısımda iradi işsizlik ve irade dışı işsizlik kavramları ile ilgili bilgi verilecektir.

2.4.2.1. İradi işsizlik (Gönüllü işsizlik)

Çalışma gücüne sahip olan kişilerin, çalışma arzusu ve gayreti içerisinde bulunmamaları ve iş aramamaları durumuna iradi işsizlik denilmektedir. Bu gibi durumlarda olan kişilerin çoğunluğu iş arama durumunda olsa belki de iş bulabileceklerdir. Fakat bu tarz bireylerin birçoğu kişisel ve parasal nedenlerle iş arama

çabası içinde değillerdir (Eyüpoğlu, 2003: 14). İradi işsizlik, cari ücret ve çalışma şartlarını kabul ettikleri sürece, herhangi bir iş bulması mümkün hale gelen emekçi kişilerin, iş yapmayı ve yapabilmeyi sevmediklerinden dolayı işsiz kaldıklarını göstermektedir. Bu bireyler, aile gelir talebinin yüksek olmaması; bireyin kendisinde çalışma isteğinin düşük olması vb. sosyal nedenlerden ötürü işsiz statüsünde olmaya kendileri rıza göstermişlerdir. Gönüllü olarak işsiz kalmayı seçen kişiler işsiz olarak sayılmaktadır (Şimşek ve Aydın, 2002: 118).

İradi işsizlikte; kişiler, belli olan ücret seviyesi dahilinde iş bulma imkanı bulsalar bile, daha yüksek ücret sağlayan ve daha iyi imkanları olan bir iş bulma çabası gösterdikleri için işsiz kalmayı seçebilirler. İşçiler, böyle durumlarda belli bir ücret düzeyini seçerek iş araştırma çabası içerisine girmişlerdir. Kişiler, kendilerine teklif edilen ücret eğer istedikleri ücretten yüksek ise o işi kabul etmek isteyeceklerdir. Kendilerine teklif edilen ücret düşük ise iş aramaya devam edeceklerdir. Eğer bu iş arama süresi uzarsa işçinin istediği ücrette belli bir zaman sonrasında azalma görülecektir. Bu durumda beklenen zaman ile çalışmak isteyen kişilerin beklentisi olan ücret arasında ters ya da zıt yönlü bir ilişki mevcuttur. Spekülatif işsizlikte işçi, kabul etmediği bir reel ücretin marjinal faydasının, iş yapmak istemediği dönemlerin marjinal faydasından daha düşük bir seviyede olduğunu düşünür ve ilerleyen zamanlarda daha iyi bir iş sahibi olmayı hayal eder. Neticeye bakıldığında iradi işsizlik, bireylerin piyasada olan ücreti kabul ettikleri halde keyfi olarak ya da herhangi bir gelire ihtiyaç duymamalarından dolayı çalışmamayı seçmeleridir (Yıldırım ve diğerleri, 2012: 363).

2.4.2.2. İrade Dışı işsizlik (Gönülsüz işsizlik)

Ülke ekonomilerinde; yetişkin kişilerin, var olan çalışma şartlarında ve cari ücret seviyesinde iş yapmayı kabul etmelerine rağmen iş bulamamasına irade dışı işsizlik denir. Böyle sebeplerden dolayı işsiz olan kişiler, cari ücret düzeyinin alt seviyesinde yani asgari ücret seviyesinin de altında olan bir ücretle iş yapmayı kabul etmeleri şartıyla iş bulabilirler. Ancak bu şartlarda iş bulmaları iş yapma çabasında olan bireylerin işlerini ellerinden almaya çalışmak gibi görülür ve var olan işsizlik sorunu ortadan kalkmayarak sadece iş sahibi olmayan bireylerin değişimine sebep olur. (Dinler, 2009: 481). Klasik ekonomistler gayri iradi olarak bilinen bu işsizlik tanımını kabul

etmezler. Klasiklere göre işsizlik her zaman iradidir. Yani ekonomi tam istihdamda olduğu için herkes cari ücret seviyesinde iş bulabilmektedir. İşsiz olan bireyler ise, kendi çalışma çabalarının olmaması gibi sebeplerden dolayı işsiz kalırlar.

2.4.3. İstihdam fonksiyonlarına göre işsizlik

İstihdam fonksiyonlarına göre işsizlik başlığı altında zımni işsizlik (Örtülü İşsizlik) ve açık işsizlik kavramları açıklanacaktır.

2.4.3.1. Gizli işsizlik (Örtülü işsizlik)

Bazı bireyler çalıştıkları bir iş olmasına rağmen iş dünyasında nötr bir görüntü çizmektedirler. Ancak istihdam faaliyetlerine olumlu bir katkıları olduğu bazı bireyler çalıştıkları bir iş olmasına rağmen iş dünyasında nötr bir görüntü çizmektedirler. İktisadî yönden az gelişmiş ülkelere bakıldığında sık karşılaşılan örtülü işsizlik kavramını; marjinal verimliliği sıfıra eşit veya sıfırın altında kalan yani yok denecek kadar az olan bireylerin durumları olarak ele almak daha doğrudur. Genele bakıldığında bu işsizlik türünün ortaya çıkmasındaki en önemli faktörlerin başında; ekonomideki sermaye kıtlığının bulunması, sermayenin organize olmuş bir şekilde ortaya çıkarılmaması, talep/istek yetersizliği ve yapısal sorunlar gelmektedir. Bu işsizlik türüne öncelikle az gelişmiş ülkelerin kırsal kesimlerinde ve kamu sektöründe rastlanmaktadır. Bu durumun sonucuna bakıldığında, ülke ekonomilerindeki üretim, iş gücü ve refah seviyesindeki yükselmeye olumsuz etkileri olduğu görülmektedir (Ersel, 1999: 17).

2.4.3.2. Açık işsizlik

Açık işsizlik, bireyin çalışma arzusu taşıması ve iş bulma çabası içerisinde olmasına rağmen iş bulamamasıdır (Bozdağlıoğlu, 2008: 47). Diğer bir ifadeyle kişinin iş arama çabası olduğu halde para elde etmek veya geçimini sürdürmek için yapacağı bir işinin olmaması durumudur. Açık işsizlik, iş yapma gücünde ve isteğinde olan, iş piyasasında cari ücretler düzeyinde olan bir ücret düzeyini kabul edip de iş bulamayan bireylerin toplamından oluşmaktadır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 33). Yani bir kimse iş aramasına rağmen iş bulamama durumudur. Başka bir deyişle, bireyin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için çalışacağı, parasını kazanabileceği bir işinin veya

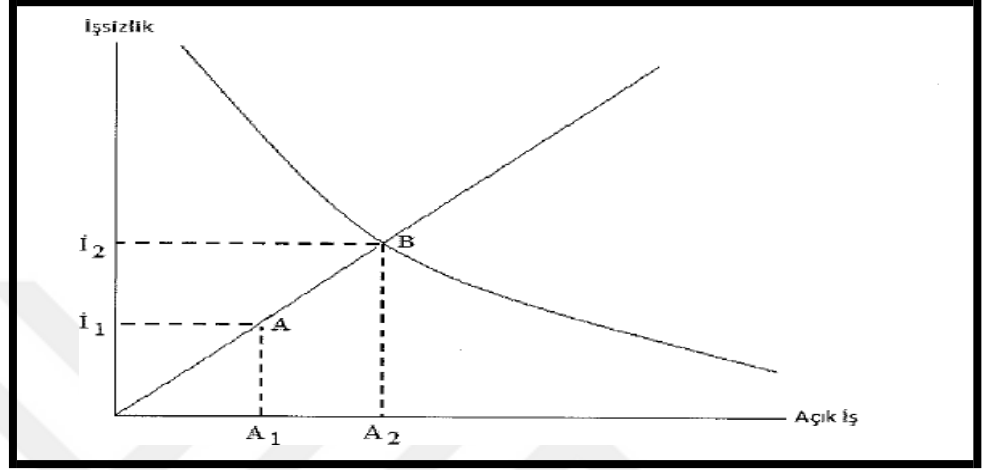
mesleğinin olmamasıdır. İş yapma arzusu veya iş yapma gücüne sahip olan bir bireyin bu işsizlik listesine dahil edilmesi için; belirlenen cari ücreti, yani herhangi bir sektör ve meslek dalı için piyasada belirlenen kazanç düzeyini kanun veya o yöredeki firmanın şartlarına, gelenek ve göreneklerine, iş yeri saatlerine uygun işlerini yapmaya razı olması, ancak yine de herhangi bir iş bulamamış olması gerekmektedir. Cari ücret düzeyinde olan yani piyasaya göre belirlenen ücret tutarı 30 Türk lirası ve kanun ile belirtilmiş şekilde olan ve iş yapma saatinin her gün bazında 10 saat kabul edildiği bir çalışma çerçevesi örnek olarak ele aldığında; işçinin bu durum ve şartları kabul etmesine rağmen işsiz kaldığı görülüyorsa bu kişi açık işsiz listesinde kabul edilir. Bu durumun tersinde; kişi, cari ücret düzeyini yani piyasada belirlenmiş ücreti kabul etmeyip 40 Türk lirası isteğinde veya her gün 10 saat şeklinde belirlenen iş yapma süresinin ağır geldiğini ve bunun daha da kısaltılarak 8 saat olmasını şart koştuğunda işsiz kalıyorsa açık işsizlik sayılmamaktadır (Bocutoğlu, 2011: 72).

2.4.3.2.1. Arızı (Friksiyonel) işsizlik

Friksiyonel veya arızı işsizlik işgücü piyasası üzerindeki var olan hareketlilikten dolayı meydana gelir. Geçici işsizlik çeşidi ise; bir ekonomide emek talep ve arzı arasında eşitliğin gerçekleşmesi halinde bile emek sahibi olan kişilerin kısa dönemli olarak yer değiştirmesinden dolayı meydana gelen işsizlik sınıflandırmasındaki işsizlik çeşididir. Geçici işsizlik, işgücü mobilitesinin doğal bir sonucu olduğundan yok edilmesi imkânsızdır. Bir ekonomide geçici işsizliğin sıfır olması, işgücü mobilitesinin de sıfıra düşmesi anlamına gelecektir ki, bu durum işgücü faktörünün üretim kolları arasında dengeli dağılımına engel olacağından ekonomik açıdan pek tercih edilmeyecektir

Arızı (friksiyonel) işsizlik çeşidi, firmalarda işgücü devrinin güçlü bir şekilde görülmesine bağlı olarak dengeli bir yükseliş ya da azalış sergiler. Şöyle ki nerede ve hangi oranda ücret düzeyine sahip açık iş olduğu bilgisini rahat bir şekilde elde etme imkanı varsa bundan geçici işsizliğin düşük olduğu sonucu çıkarılabilir. Aksi bir durumda, yani nerede ve hangi ücret seviyesinde açık iş çeşidi olduğu bilgisine rahat bir şekilde ulaşamıyorsa bu durum, arızı işsizlik oranının yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ekonomide var olan geçici işsizlik iyi işleyen bir işgücü piyasası ve iyi

işleyen bir ekonominin göstergesi olabilir. Çünkü literatürde %2 seviyesinde belirtilen bu işsizlikteki sirkülasyon, kişilerin işini değiştirmesinin bir sonucudur (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 38).

Şekil 1.2. Arızı İşsizlik

Kaynak: Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 38

Şekil 1.2’de görüldüğü gibi A ve B şeklinde gösterilen noktalarda işsizlik ve açık iş oranlarının birbirine çok yakın olduğu ve yapısal olarak bir problemin de olmadığı bu işsizlik çeşidine arızı (friksiyonel) işsizlik denir. Yani ekonomide açık iş gücü bulunması fakat işsiz kişilerin burada çalışmak istememesi veya daha iyi bir ücret karşılığında çalışabilecekleri bir iş aramaları arızı işsizlikle açıklanır. Ancak iyi bir ücret ödenmesine rağmen hala açık iş oranı olan hallerde ise yapısal bir işsizlik olduğu söylenebilir. Bundan dolayı arızî (friksiyonel) işsizlik türünün yapısal işsizlik sayılmaması halinde, ekonomik yapı herhangi bir sorun ile karşı karşıya gelmemektedir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 38).

2.4.3.2.2. Yapısal (Strüktürel) işsizlik

Bir ekonomide bazı zaman dilimlerinde ekonomik düzeyde meydana gelen değişimler görülmekte ancak ekonomide gerçekleşen bu değişimler işsizliğe neden olabilmektedir. Yani mallara dair istegin değişmesiyle emek talebinin yapısında da değişiklikler gözlenmektedir. Bu durumda iş gücü piyasasının var olan bu duruma uyum sağlamasına kadar geçen süre diliminde oluşabilecek işsizlik yapısal işsizlik olarak

tanımlanmaktadır. Bir diğerk ifadeyle yapısal işsizlik ekonomide sektörler arasında ortaya çıkan yapısal değışikliğin yol açtığı bir işsizlik türüdür (Serter, 1993: 13).

Tarım toplumundan sanayi toplumuna; sanayi toplumundan da bilgi toplumuna geçiş sürecinde gelişme sağlayan yeni sektörlerin işgücüne ihtiyaç duymasına karşın, işçilerin beceri ve eğitim seviyelerinin talep edilenden düşük olması bu yeni sektörlerde yapısal işsizliğe neden olur. Aynı süreçte bir ülke içerisinde var olan sosyo-kültürel ve ekonomik sistemin yapısında ortaya çıkabilecek değışimler ile teknolojik çağ içerisinde değışim ve gelişmeler sonucunda oluşan işsizlik çeşidi de yapısal işsizlik olarak ifade edilir (Kökocak, 2008: 830).

Yapısal (strüktürel) işsizlik çeşidinde iki ana neden vardır. Bunlardan ilki, açık işler ile iş arayanlar arasında oluşan vasıf uyumsuzluğudur. Ekonomiler açısından da bunun önemi büyüktür. İşletmelerin belirli bir miktarda nitelikli iş gücüne sahip olması gerekmektedir. Niteliksiz olmaktan kaynaklanan işsizlik sorunu, geçici bir çözümleme ile üstesinden gelinemeyecek bir işsizlik çeşididir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 35).

Yapısal işsizliğin ikinci sebebi ise açık işlerin bulunduğu coğrafya ile iş arayan kişilerin yaşadığı coğrafyanın kesişmemesidir. Bireyler dünyaya geldikleri veya yaşamlarını sürdürdükleri şehirlerde iş arama ve çalışma eğiliminde olurlar. Bu durumun sebep olduğu işsizlik, yapısal (strüktürel) işsizlik olarak gösterilmektedir.

Denebilir ki iş gücü isteğindeki değışiklikler artarken işgücü piyasasındaki bu değışimlere adapte olma hızı düşüyorsa, yapısal işsizlik ortaya çıkar. Bu durumu ortadan kaldırmak için ekonomideki iş gücü piyasasının yapısında değışiklikler yapılmalı ve bu değışiklikler emek üzerindeki talep artışına cevap verir nitelikte olmalıdır (Biçerli, 2000: 441).

2.4.3.2.2.1. Mesleki yapısal işsizlik

Mesleki yapısal işsizlik çeşidi, iş arayan kişinin mesleki eğitim becerisi ve tecrübesi ile ekonomide var olan açık işlerin uyum göstermemesidir. Bazı ekonomistler yapısal işsizlik çeşidini teknolojik işsizlik şeklinde de ifade etmektedirler. Mesleki

yapısal işsizlikte terimlerden daha çok bu işsizlik çeşidinin anlamı göz önünde bulundurulur. Bu durumda asıl ifade edilmek istenen, mesleki yapısal işsizlik çeşidinin bir ekonominin yapısında ortaya çıkan değişimlerden kaynaklanmasıdır. Örnek olarak bir at arabasının yerine araba, otobüs vb. araçlar kullanılması veya mektup gibi yazılı araçlar yerine telefon gibi teknolojik aletler kullanıyor olunması gösterilir (Zaim, 1997: 188-189).

Köy, belde, bucak vb. gibi küçük yerleşim yerlerinde fabrikalaşma düzeyine geçilmesi mesleki yapısal işsizliği ön plana çıkarır. Örnek verilecek ise küçük alışveriş dükkanları yerine büyük kurumsal marketlerin açılması veya küçük iş dükkanlarının yerine giyim işletmeleri olan fabrikaların meydana gelmesi söylenebilir. Bu durum da küçük kırsal yerleşim bölgelerinde bireylerin işsiz kalmalarına sebep olacaktır. İşlerinden çıkarılan bu bireylerden genç kişilerin tekrardan aynı özelliklere sahip iş bulma imkanı yaşça büyük olan kişilere göre daha kolaydır. Bu sebeple yaşları ileri seviyede olan bireylerin devletin desteğine çok fazla şekilde ihtiyaçları vardır. Mesleki yapısal işsizlikte akla gelen ilk düşünce nitelik eksikliğinin sebep olduğu bir işsizlik çeşidi olmasıdır (Zaim, 1997: 188-189).

2.4.3.2.2.2. Coğrafi yapısal işsizlik

Bir ekonomi üzerinden iş bulma çabası içinde olan bireylerin yaşadığı yerleşim yerinde var olan mesleği içinde iş bulamaması halini gösteren işsizlik türüne coğrafi işsizlik denir. Genel olarak coğrafi işsizlik de göçe neden olmaktadır. Coğrafi unsurlardan dolayı meydana gelen yapısal işsizlik türünde iş arayan kişiler çoğunlukla hayatlarına devam ettikleri yerden uzaktaki açık işler hakkında bilgiye sahip değillerdir. Yaşadığı yerde kendi mesleğinde iş arayıp da bulamayanlar, iş bulma amacıyla göç etmekte, bu göç hem maddi hem de manevi bir külfet olarak kendini göstermektedir. Taşınma masraflarıyla birlikte, arkadaşlar ve yakınlardan uzaklaşmanın manevi yükü de kişinin omuzlara bilinmektedir (Biçerli, 2009: 450).

Türkiye’de çeşitli bölgelere göre işsizlik oranları değişmektedir. Değişik coğrafi bölgelere göre yapılan yatırımlar işsizlik ve istihdam oranlarını etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında coğrafi nedenlerle ortaya çıkan yapısal işsizliğin azaltılabilmesi

için, bölgeler arası eşitsizlikleri ortadan kaldıracak endüstriyel yatırımların iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Doğru bölgeye doğru yatırımların yapılması, coğrafi anlamda endüstriyel farklılıkların azalmasında etkili olacak, bu durum da işgücü piyasalarındaki bölgesel işsizlik farklarının azaltılmasında doğrudan etkili olacaktır (Ergür, 2010: 21).

Bazı ekonomiler de emek ve işgücü arzını etkilemek için coğrafi akışkanlıkları finanse etmektedirler. Bundan dolayı siyasal çerçevede iş imkanı bulabilmek için konumlarını değiştiren bireylerin göç maliyetlerini karşıladıkları görülmektedir. Lakin bir ekonomide çarpık kentleşmeye neden olmamak için göç hususunda siyasi otoritelerin tutarlı ve etkin bir politikası olması gerekmektedir (Tokol, 2000: 109).

Sonuç olarak, coğrafi yapısal işsizlik çeşidinin oranını düşürebilmek için ekonomilerin hangi kesimlere hangi yatırımların yapılması gerektiğini tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla coğrafi farklılıkları ortadan kaldıracak yatırımların yapılması ve aynı zamanda teşvik çabası içinde bulunulması gerekir.

2.4.3.2.3. Teknolojik işsizlik

Şüphesiz en önemlisi teknolojik gelişmelerdir. Teknoloji ilerledikçe etki içinde kalmayan piyasa nerdeyse yok denecek kadar azdır. Çünkü bütün işletmeler üretim ve iş gücü kapasitesini yükseltip karını maksimum seviyeye yükseltme gayreti içine girerler. Teknolojik çağımızda gelişmiş makineler firmaların üretim ve iş gücü kapasitesini yeteri kadar artırmakla birlikte aynı zamanda tasarruflu olmak açısından katkı sağlar. Yani teknolojik gelişmeler işletmelerin üretim hızlarını ve üretime olan hizmetlerini her açıdan yenilemekte ve gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ancak teknolojik yenilikler var olan insan gücünün yerini doldurmakta ve sonucunda da işçilerin bulundukları işlerinden çıkarılmasına neden olmaktadır. Yani teknoloji nedeniyle meydana gelen bu gibi işsizliğe teknolojik işsizlik denir. Teknolojik açıdan işsizlik konusunda çalışmalar yapan bazı bilim adamları da teknolojik çağın kısa bir zaman süreci içinde işsizliğe sebep olduğunu kabullenmiştir. Ancak teknolojik işsizliğin etkisi, bir yandan makinenin emeğe ikamesine bağlı olmakla birlikte diğer yandan işçilerin yeni yöntemleri bilmelerine ve öğrenebilmelerine bağlı olmaktadır. Kısa dönemde işsizlik yaratan teknoloji, uzun dönemde yeni iş kolları alanları yaratabilmektedir. (Zaim, 1997: 52).

Teknolojinin geliştiği bilgi toplumlarında teknolojik işsizlik kısa sürmektedir. Çünkü gelişmiş ölkeler bu gelişmelere bağlı olarak yeni sektörler oluşturmakta gelişen sektörlerle de yan çalışma alanları kurabilmektedir. Böylece atıl kalan işgücü bu yeni sektörlerle ve yan çalışma kollarına kaydırılmaktadır. Ancak gelişmemiş ölkelerde sermaye yetersizliği yeni sektörlerle yapılması gereken yatırımları engellemektedir (Bozdağlıoğlu, 2008: 48).

Teknolojik çağdaki olumlu değişim ve gelişmeler işverenler açısından maliyetlerin azalması gibi bir fayda sağlarken, sendikal faaliyetlerin de sosyal tarafların karşılaşma oranını minimal düzeye indirgemektedir. Ancak bu durumda yaşanan gizli işsizliği ortadan kaldıracabilecek özelliği de kendi bünyesinde barındırması açısından da işverenlerce tercih edilmektedir. Bu durumda göz önüne alınması gereken en önemli noktalardan biri de, teknolojik olarak meydana gelecek olan ekonomik gelişmenin ancak ekonomik büyüme hadlerinin sabit olmaması durumunda verimli bir gelişme olmasıdır. Aksi halde bu durum tekno-gelişim sonucu toplumdaki fertler elinde olan işlerini kaybederler veya işsiz kalırlar. Hatta bununla birlikte bireylerin alım güçlerinin ve toplam talepteki yetersizlik ekonomideki hasılayı ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi, teknolojideki gelişmenin ekonomiye kazandıracaklarından daha fazla kaybettirir (Teber, 2014: 9).

2.4.3.2.4. Konjonktürel (Dönemsel) işsizlik

Konjonktürel işsizlik en yalın haliyle, talep (istek) yetersizliği işsizliği anlamına gelmektedir. Böyle durumlarda dönemsel işsizlik, emek piyasası üzerinde yeterli sayıda açık işin olmadığı durumda ortaya çıkan işsizlik olarak ifade edilir. İktisadi resesyon (ekonomik çöküş) sebebiyle mallara ve hizmetlere olan talebin düşmesiyle birlikte bireylerin işlerinden çıkarılması gibi durumlar ile karşılaşılabilir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003: 397).

Ekonomik gerileme ve dalgalanma dönemlerinde efektif talep yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan, bir ekonominin gerçekleştirdiği hasıla olan fiili hasılanın, üretim faktörlerinin tümüyle ekonomiye yansıtıldığı potansiyel hasıladan fazla olduğu dönemlerde meydana gelen işsizliktir (Bozdağlıoğlu, 2008: 48).

Konjonktürel işsizlikte üretim ve yatırımlarda artış olmasına rağmen talep yetersiz kalabilmektedir. Üretilen ürünlere talebin yetersiz kalması da arz fazlasının oluşmasına neden olacaktır. Üretimde oluşan arz fazlasının ihracat yapılmak suretiyle veya iç piyasada satılarak eritilemediği takdirde üretimin yavaşlamasına, devam eden süreçte de durmasına neden olabilir. İç piyasada üretimin yavaşlama sürecine girmesi durumunda firmalar üretim faktörü olan emeğin tasfiyesine başlayacaklardır. Bu durum ise konjonktürel işsizliğin derinleşmesine neden olabilmektedir (Bozdağlıoğlu, 2008: 48).

Ekonominin tam istihdam seviyeye ulaşması durumunda, yatırımların çoğaldığı, sermayenin verimliliğinin arttığı, paranın değerinin istikrar kazandığı, tüketim ve tasarruf hacminin genişlediği dönemlere “yüksek konjonktür” denilmektedir. Üretim faktörlerinin daraldığı, kredi taleplerinin azaldığı, para istikrarının bozulduğu dönemlere de “alçak konjonktür” (depresyon) dönemleri denilmektedir. Konjonktürel işsizlik, genellikle gelişmiş olan sanayi ülkelerinde görülmekte olan bir işsizlik çeşididir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003: 397). Depresyon dönemlerinde, yani iktisadi faaliyetlerin azaldığı dönemlerde büyük kitleler işsiz kalabilir ve işsizlik uzun süre devam edebilir. İktisadi faaliyetlerin genişleyip, konjonktürün yükseldiği dönemlerde de işsizlik tamamen ortadan kalkabilir. Ama bu, konjonktürün yükseldiği dönemlerde işsizlik olmayacağı anlamına gelmez. Çünkü, fazla üretim gelirleri artırır, gelirler arttıkça tasarruflar artar; tüketim azalır ve talep yetersizliği ortaya çıkar. Bu durumda, yatırımlar kısılır ve bir süre sonra işsizlik başlar (Türkbal, 1993: 389-390).

Konjonktürel yönlü işsizliğe, genel olarak, ekonomilerin bunalım dönemlerinde denk gelinmektedir. Bu durum da ekonomide istihdamın daralmasına ve malların elde kalmasına sebep olur. Özellikle 1929 ekonomik krizinde, 1974 petrol krizinde ve 2008 ekonomik krizinde konjonktürel işsizlik görülmüştür. Dönemsel işsizlik ile ekonomide meydana gelen daralma ve genişleme biçiminde olan konjonktürel hareketler arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu tespit edilmektedir. (Pekin, 2007: 106).

Dönemsel işsizliğe neden olacak olan faktörler aşağıda sıralandığı gibidir (Pekin, 2007: 106):

- Ekonominin bunalım yaşıdığı zamanlarda, malların stok durumunda meydana gelen bir artışın, üretim ve iş gücü seviyesinde bir daralma meydana getirmesi
- Savaş ve petrol şoklarının girdi fiyatları üzerinde yarattığı etkiler nedeniyle meydana gelen enflasyonist etkiler
- Ekonomi içerisinde üretilmiş olan çıktılarının büyük oranda olan kısmının dış piyasalara konu edilmesi
- Konjonktürün artış gösterdiği refah dönemlerinde artmış olan gelirlerin yatırımlardan çok yastık altı olarak ifade edilen ittîhâra (gömülemeye) yönelmesi

Dönemsel işsizlik ile ekonomide meydana gelen daralma ve genişleme biçiminde olan konjonktürel hareketler arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu söylenmektedir. (Pekin, 2007: 106).

2.4.3.2.5. Mevsimsel işsizlik

Bu işsizlik çeşidi mevsimsel olarak görüldüğü için dönemsel işsizlik olarak da bilinir. Mevsimsel işsizlik, özellikle tarım (ziraat), inşaat ve turizm piyasalarında meydana gelen mevsimsel değişikliklerden kaynaklanan bir işsizlik çeşididir (Zaim, 1997: 139). Başka bir tanımda ise hava şartları dolayısıyla ortaya çıkan değişimler veya mevsimlerdeki farklılıklar neticesinde malların sunum, tanıtım veya isteminde ortaya çıkan bu azalmalar neticesinde meydana gelen işsizlik çeşididir. Bu tanımlardan yola çıkarak, mevsimlik işsizlik çeşidi bazı piyasalarda (tarım, turizm, sanayi, inşaat vs.) dönemin belli zamanlarında mallar üzerinde gerçekleşen talebin düşmesidir. Diğer bir ifade ile piyasada verilmiş olan hizmet bedelinin belirli dönemlerde duraksama yaşama nedeniyle bazı personellerin dönemsel kısa vadeli mevsimsel olarak işlerinden fesih edildiği durumlarda mevsimlik işsizlik faktörünün ortaya çıkardığı işsizlik çeşididir (Ersel, 1999: 18).

Bazı sektörlerde mevsim değişimlerine ve hava şartlarına göre işgücü hareketliliği yaşanmaktadır. Bu sektörlerden bazıları; inşaat sektörü, tarım sektörü ve turizm sektörüdür. Örnek vermek gerekirse soğuk bölgelerde kışın inşaat sektörlerinin

faaliyeti azalmaktadır. Bahar ayları ile birlikte inşaat sektörlerinin faaliyeti soğuk bölgelerde tekrar artmaktadır. Keza tarım sektörlerinde de üretim dönemiyle ilgili olarak istihdam artmakta ve azalabilmektedir. Bu tip sektörlerde üretimin arttığı dönemlerde çalışan işçiler izleyen dönemlerde işlerini kaybetmektedir. Oluşan bu işsizliğe mevsimlik işsizlik denilmektedir (Ünsal, 1999: 365).

2.4.3.2.6. Doğal işsizlik

Emek faktörünün sektörlerde doğal bir şekilde seyrettiği bir ekonomik seviyede işsizlik faktörünün tamamen yok olması hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Genel bir tanımla tüm ekonomilerde normal bir şekilde ortaya çıkan doğal işsizlik düzeyi vardır. Doğal işsizlik çeşidi yapısal işsizlik çeşidi ve friksiyonel işsizlik çeşitlerinin bir bütün olmasından dolayı meydana gelmektedir. Bu yönden bakılacak olunursa bir ekonomide uzun vadeli olarak minimum bir seviyede meydana gelen işsizlik miktarı, doğal işsizlik çeşidini meydana getirmiştir. (Berber, 2013: 60-61).

Genel anlamda bir sonuç olarak; ekonomilerde doğal işsizlik seviyesinin yüzde dört ile yüzde altı arasında farklı değerler alabildiği varsayılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı doğal işsizlik seviyesi, tam istihdam haddi diye tanımlanabilir. Son dönemlerde ekonomilerde doğal işsizlik haddi yerine NAIRU (Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment) adlı kavram ortaya çıkmıştır. Yani enflasyonu (fiyatlar genel seviyesindeki artışı) arttırmayan işsizlik oranı göz önünde bulundurulmaya başlanmıştır. Ayrıca, enflasyonun yükselmeyeceği bir işsizlik oranını ifade eden doğal işsizlik oranı, paracı iktisatçıların kimi savunucularınca enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı olarak da ifade edilmektedir. NAIRU, yapısal işsizlik ve friksiyonel işsizlik gibi işsizlik çeşitlerinin toplamından meydana gelmektedir. Bundan dolayı yüksek istihdam düzeyine varmış ülkelerde dahi doğal işsizlik haddi sıfır olamamaktadır. Bu durumda ekonomide ülkelerin düşük işsizlik seviyesini yakalama gayreti sonucundan dolayı enflasyonist baskının belli bir zaman sonucunda hızlı bir şekilde büyümesine neden olmaktadır (Berber, 2013: 60-61).

Ülkelerin düşük bir işsizlik seviyesine kavuşması çabaları enflasyonu hızlandırıcı etkiler yaratabilmektedir. Bu durumda, doğal işsizlik seviyesi bir ekonomide enflasyon

oranının kabul edilebilmesi güç bir orana yükselme riskini içermeyen minimal işsizlik oranını ifade eder (Yıldırım ve Özer, 2006: 372).

2.5. İşsizliğin Maliyeti

İşsizlik sorunsalı, gelişmekte ve gelişmiş olan tüm ekonomiler için ciddi bir problemdir. İşsizliğin bir tehdit olarak anlaşılmasındaki temel neden işsizliğin makroekonomik yapıya, kişilere ve ailelere çeşitli maliyetler yüklediği inancından kaynaklanmaktadır. Farklı ülke ekonomilerinde işsizlik gibi bir sorununun, toplum ve bireyler yönünden ekonomik maliyeti, aynı zamanda sosyal maliyet yapısı olarak da gösterilmektedir. Bir ekonomik yapıda iş bulma gayreti bulunmayan sosyal kademelerde meydana gelen zayıflıklar, olumsuzluklar ya da sosyal kademelerin göz önünden kaybolması işsizlik faktörünün sosyal ve toplumsal bir yönden maliyeti şeklinde tanımlanabilir. İş ve gelir sahibi bulunmayan yani ekonomik kazancı düşük olan bireylerin refah düzeylerinin azalması, iş bulamayan bir bireyin kendisine hiçbir şekilde değer verilmemesi gibi farklı şekilde gerçekleşen engeller doğrudan işsizlik faktörünün sosyal maliyeti olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeplerden dolayı istihdam zayıflamasına paralel yönde kapkaç, her türlü kötü alışkanlık, alkol, hırsızlık, kumar, fuhuş gibi usulsüz yasa dışı kural dinlemeyen tüm işlerin meydana gelmesi, işsizlik faktörünün dolaylı yönden sosyal maliyeti olarak ifade edilir. Ülke ekonomileri, sosyal maliyetlerini minimal seviyeye indirmek için işsizlik sigortası gibi önem arz eden politikalar geliştirmektedir. İşsizliğin sosyal maliyeti, işsiz kalan bireylerin toplumda kabul görmemeleri, kendilerine verdikleri değer düşmesi ve arkadaş çevresini kaybetmeleri şeklinde gerçekleşebilir. İşsizliğin, işsiz kalanın refah düzeyini düşürmesi gibi dolaysız sosyal maliyetinin yanı sıra suç oranının artması, toplumsal düzenin bozulması ve alkolizmin artması gibi dolaylı maliyetleri de mevcuttur (Berber, 2013: 64).

İşsizlik faktörünün ekonomik maliyeti, ekonomide geliştirilen tüm yararlı kaynaklardan gerçek bir şekilde yararlanılmaması nedeniyle hasıla miktarlarının talep edilen miktardan daha az olmasını ifade eder. İşsizliğin iktisadi maliyeti çıktı boşluğu yani GSYİH ile ölçülmektedir. Yani ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeri ile gösterilmektedir.

Ekonomide üretim kaynaklarının tümünün istihdam edilmesi durumunda varılabilecek maksimum üretim seviyesi potansiyel hasıla olarak tanımlanabilir. Ekonomi potansiyel hasıla durumunda, tam istihdam düzeyi dengesinde bulunduğu varsayıldığından bu kavram tam istihdam hasılayı veya işsizlik haddinin NAIRU'ya eşit olduğu durumdaki hasıla düzeyi olduğundan, doğal hasıla olarak da ifade edilmektedir (Berber, 2013: 65).

2.6. İktisat Okullarında İşsizlik Olgusu

İktisat okullarında işsizlik olgusu başlığı altında Klasik yaklaşıma göre işsizlik, Neo-Klasik yaklaşıma göre işsizlik, Keynesyen yaklaşıma göre işsizlik ve Parasalcı yaklaşıma göre işsizlik konuları incelenmektedir.

2.6.1. Klasik yaklaşıma göre işsizlik

19. yüzyılda ve 20. yüzyılda yaşamış ünlü ve alanında kendini geliştirmiş iktisatçılardan olan John Stuart Mill, Alfred Marshall ve A. Cecil Pigou gibi klasik görüşü savunan ekonomistler piyasada kamu kurumlarının müdahalesinin olmayacağı durumlarda işsizlik oranının azalmakta olduğunu düşünme yolundadırlar. Klasik ekonomistlere göre büyük bir sorun haline gelen işsizlik faktörü, arızı(friksiyonel) ya da geçici (çok kısa süreli) işsizlik olarak tanımlanabilir. Uzun vadeli bir süreye sahip olan işsizliklerin sadece dış etkenler yönünden bir müdahalenin olduğu süreçte görülebileceğini düşünürler. Klasik yaklaşıma sahip iktisatçılar, ekonomide tam istihdamın sağlanması için devlet kurumlarının müdahalede bulunmaması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu yaklaşıma göre ücretlerde iyi bir seviye yakalanması durumunda çalışan işçiler veya çalışma gücüne sahip bireylerin üretim faktörüne katılması sağlanır ve böylece tam istihdama geçilmiş olunur. Ama bu sürecin geçici olacağı ve sektörün kendiliğinden, devlet kurumları etkisi olmaksızın eşit bir duruma gelebileceği de ortaya koyulur. Yani Say Yasası'nın özelliklerini temel prensip olarak benimseyen bazı ekonomistlere göre; ekonomide ne arz ne de talep fazlasının meydana gelmesine neden olmaz, çünkü Say Yasası kurallarına göre her arz kendi talebini oluşturur. Büyük Buhran döneminde işsizlik faktörü artarken, klasik düşünceye olan meyil azalma göstermiştir. Piyasa mekanizmasının ekonomiyi devlet müdahalesine gerek kalmaksızın

kendiliğinden dengeye getirebileceği düşüncesi zamanla kaybolmaya yüz tutmuş belli bir zaman sonra yerini Keynesyen görüşe bırakmıştır (Germir, 2012: 17).

2.6.2. Neo-Klasik yaklaşıma göre işsizlik

Neo-Klasik yaklaşımı savunanlar işsizlik gibi bir sorunun olmadığını varsaymışlardır. Bu görüş işsizlik kavramını geçici bir şekilde ve iradi olarak varsaymaktadır. Eğer işgücü sektöründe işgücü fazlası var ise aldıkları ücretler aşağı seviyeye doğru yönelerek işsizlik sorunu ortadan kalkacaktır. Genel bir şekilde işgücüne olan istek ve talep, ücretler düştükçe fazlalaşacaktır. Denge durumunda eşitliğe yaklaştıkça işgücü fazlası da ortadan kalkmaya başlayacaktır. Ekonomide insanlar belli bir ücrette iş bulamıyorlarsa ve buldukları işlerde çalışmak istemiyorlar ise burada işsizlik türlerinden iradi işsizlik meydana gelir (Parasız ve diğerleri, 2000: 540).

2.6.3. Keynesyen yaklaşıma göre işsizlik

Keynes, klasik iktisadın iki varsayımını ele alarak genel teoriye başlamıştır. Birincisi, Klasik Teori’de ücretin emeğin marjinal verimine eşit olduğu varsayımı, ikincisi ise Klasik Teori’nin baz olarak alınan bir istihdam hacminde ücretin faydasını istihdam hacminin marjinal fedakarlığına eşit olduğu varsayımıdır. Keynes, istek dışı işsizlik tanımı ve parayla ilgili görüşleri nedeniyle Say Kanununun geçerliliğini kabul etmez. Keynes’e göre üretim ve istihdam hacmini belirleyecek olan efektif taleptir. Keynes, işsizlik sorununu efektif talep ilkesi ile açıklamaya çalışmıştır. Keynes’in Genel Teorisi’nin özünü oluşturan bu bakış açısına göre üretim düzeyini de efektif talep belirlemektedir (Fisunoğlu ve Köksel, 2009: 35-42).

Keynes, işsizliğin yetersiz toplam talep nedeniyle ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Toplam talep öyle bir şekilde yönlendirilmeli ki işsizlik faktörü bir sorun haline gelmeden maksimum düzeyde üretim yapar hale gelmelidir (Fisunoğlu ve Köksel, 2009: 35-42).

Ekonominin bunalım döneminde çok fazla sayıda işsiz kişilerin kaldığını gören Keynes, tam istihdam seviyesinin mümkün olduğu ama bunun kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini ifade etmiş ve bu yönde savunmalar vermiştir. Keynes, devletin müdahale etmediği ekonomilerde işsizlik faktörünün ortaya çıkacağını ve düşük

istihdam oranının oluşacağını ileri sürmüştür. Keynes'e göre işsizliğin kaynağı toplam talep yetersizliğidir. Keynes'e göre işsizliğin özünde, kişilerin az sayıda mal talep etmelerinden dolayı firmaların da az emek talep etmeleri bulunmaktadır. Keynes'e göre işsizlik sorununun çözülebilmesi için hükümetlerin mutlaka mali ve parasal araçlarını kullanarak genişletici politikalarla piyasalara müdahale etmesi gerekmektedir (Ataman, 1998: 61).

2.6.4. Parasalcı yaklaşıma göre işsizlik

Monetarist (Parasalcı) yaklaşımı savunanlar, liberal sektördeki ekonominin kendi içyapısındaki dinamiklerdeki araçlarla istikrarlı bir model haline geldiğini varsaymaktadır. Bununla birlikte klasik yaklaşıma sahip iktisatçıların tam tersine ekonominin sürekli tam istihdam seviyesi düzeyinde hiçbir zaman olamayacağını savunmaktadırlar. İşgücü faktörünün daha çok fayda sağlayıcı bir iş arama yönünde ilerleme veya işsizlik faktöründen ötürü devletin verdiği sosyal yardımlardan yararlanmaları durumunda, kişilerin belirli bir dönem için işsiz kalacaklarını öne sürmektedirler. Yani ekonomik düzeyde sürekli ve tam zamanlı olarak doğal bir işsizlik çeşidinin meydana gelebileceği düşüncesi her zaman var kabul edilir. Bu sebeple Friedman, doğal olan eksik istihdam gücü faktörü üzerinde çokça araştırma yaparak üzerinde durmuştur. Bunun yanında Friedman eksik istihdamı, emek piyasası güçlerinin normal neticesi olarak değerlendirdiği görülmüştür. Bu bağlamda Monetarist düşünce enflasyonu, eksik istihdamdan daha tehlikeli bir durum olarak ifade etmektedir. Bu sebepten ötürü monetaristler bir ekonomideki işsizliği önleme amacı taşıyan politikalara karşın, yüksek düzeyde fiyatlar genel seviyesini önlemenin oluşturacağı yüksek işsizliğe katlanmaya daha fazla eğilim göstermektedir. Monetarist yaklaşımı savunanlar bir ekonomideki işsizlik faktörüne karşın önlem alma gücü üzerinde çalışan, geliştirilen politik araştırmalara rağmen, yüksek düzeyde artış gösteren fiyatlar genel seviyesini yani enflasyonu önlemenin daha iyi sonuçlar getireceğini söylemiştir (Parasız ve diğerleri, 2000: 550-551).

Milton Friedman, Keynesyen kuramdaki emek arzının nominal ücret düzeyinin bir fonksiyonu olması fikrini kabul etmez ve emek arzının beklenen reel ücretlerin fonksiyonu olduğunu savunur. Friedman'a göre emek faktörü uyarlayıcı bekleyişler

hipotezine göre fiyat beklentilerini oluşturmaktadır. Böylece, liberal piyasa sistemleri kısa dönemde eksik istihdama sebep olsa bile, uzun dönemde tam istihdam seviyesi geçerli olacaktır (Öcal, 2007: 12).

3. İŞSİZLİK-BÜYÜME İLİŞKİSİNE İKTİSAT OKULLARININ BAKIŞI

Bu başlıkta, işsizlik kavramı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenecektir.

3.1. İşsizlik-Büyüme İlişkisi

Teoride, klasiklerden günümüze kadar çeşitli yöntemler ile büyüme modelleri geliştirilmiş ve bu modellerde ise işsizliğe doğrudan veya dolaylı olarak yer verilmiştir (Yılmaz, 2005: 64). Bununla birlikte, geliştirilen modellerde işsizlik bağımlı değişken (amaç değişken) olarak analiz edilmemiştir. Nitekim teoride “büyüme” modellerinden bahsedilirken “işsizlik” (veya tersi istihdam) modeli bulunmamaktadır. Genel olarak iktisatçılar tarafından kabul edilen iki büyüme teorisi vardır. Bunlar Solow Büyüme Modeli (Neoklasik Büyüme Modeli) ve İçsel Büyüme Modelidir. Her iki modelde de istihdamsız büyüme analizi bulunmamaktadır. Bunun yanında “Solow modelinde teknolojik ilerleme dışsal (nasıl ortaya çıktığı modelde açıklanmayan, gökten düşen) bir olgu olduğundan, Solow modeli iktisadi büyümenin nasıl meydana geldiğini aslında açıklayamamaktadır.” (Ünsal, 2004: 594). Marx’ın ise bağımsız bir büyüme modeli yoktur. Bununla birlikte “Zorlayıcı bazı varsayımlarla Marxgil teori bir büyüme modeli biçiminde ele alınabilir.” denilmektedir (Alkin, 1992: 46).

3.2. Klasik İktisat Okulu ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi

Klasik ekonomik modele teorik açıdan bakıldığında en önemli katkısı D. Ricardo’nun yapması nedeni ile model, Ricardo’nun büyüme modeli olarak söylenmektedir. Klasik teoriye göre; yüksek tasarruflar yüksek yatırımlara öncülük eder ve yüksek yatırımlar da yüksek büyümeye dönüşür. Ayrıca klasik model yatırım tasarruf eşitliğini kabul etmektedir. Klasik ekonomik modele göre teorik olarak; yatırım-tasarruf eşitliğinden hareketle, tasarrufların azalması yatırımları azaltmakta dolayısıyla büyüme hızı azalmakta veya tasarrufların artması yatırımları arttırmakta ve

büyüme hızı artmaktadır. Bu ilişki Malthus'un nüfus kuramı çerçevesinde nüfusa bağlı olup, nüfus artış hızının yüksek olması kişi başına düşen geliri azaltacak ve bu durumda tasarruf miktarı düşecek ve büyüme hızı azalacaktır. Bir başka ifade ile klasik teoride işgücü piyasasında ücretlerin esnek olmasından dolayı büyüme ile işsizlik arasında bir bağ kurulmamaktadır. Bunun nedeni ücretler esnek olduğundan dolayı emek arzının emek talebi ile dengeye kavuşacağı varsayımdır (Yılmaz, 2005: 65).

Bu modelde, işgücü piyasasında cari ücret düzeyi üzerinden çalışmak isteyen herkes çalıştırılır ve işgücü piyasasında arz ve talep eşitliğinin otomatik olarak sağlandığı kabul edilir. Tam istihdam varsayımı adıyla bilenen bu kabul Say Kanunu ile de ifade edilir. Talebi oluşturan arz olduğundan (yani mal ve hizmetler, üretimine katılan üretim faktörü sahiplerinin gelirleri ile satın alındığından) ekonomide eksik kullanım olmasına olanak yoktur (Alkin, 1992: 53).

Klasik İktisatçılar, tam istihdamı kabul ettiklerinden dolayı işsizlik varsayımını ekonomide bir sorun olarak kabul etmemişler ve ekonomideki işsizliğin de kişilerin tercihi olduğunu görmüşlerdir.

3.3. Keynes ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, özellikle 1929 Büyük Bunalımının etkisiyle, gelişmiş batı ülkelerinde sürekli ve yaygın bir nitelik alan işsizlik ile otomatik tam istihdam görüşünü bağdaştırmanın olanağı kalmadı. Bu ortamda Keynes, işsizliğin nedenini 1936'da yayımlanan İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı kitabında talep yetersizliği ile açıklayarak Klasik Teoriyi esaslı noktalarda eleştirmiştir. Keynes'e göre kısa dönemde, yani arzı arttırmanın bir sorun olmadığı (toplam arz esnekliğinin sonsuz olduğu) bir durumda, talebi belirleyen arz değil, arzı belirleyen taleptir. Böylece yetersiz bir talep tam istihdam noktasından geride düşük bir istihdam yaratacaktır. 1929 Büyük Bunalımı, böyle bir duruma neden olmuştur (Alkin, 1992: 53-4).

Keynes'e göre ekonomide eksik istihdam vardır. Ekonominin eksik istihdam durumundan kurtulabilmesi için ekonominin içinde bulunduğu durgunluktan çıkması yani ekonomide toplam talepte bir artış olması gerekmektedir. Ekonomide toplam talebin artış göstermesi ile birlikte yatırım harcamaları artacak ve bu durumda

ekonomide büyüme sağlanacaktır. Büyümede meydana gelen hızlanma ile birlikte ekonomide tam istihdam dengesine doğru yaklaşılabilecektir. Keynes'in asıl amacının iktisat politikasında ekonominin büyümesi olmayıp, ekonomiyi var olan durgunluktan kurtarıp ve bu durumda işsizliği önlemek olduğu belirtilmektedir (Yılmaz, 2005: 65-66; Alkin, 1992: 123).

Keynes, ekonomide toplam talebin artırılması ile birlikte büyümenin sağlanacağını ve bu durumun ekonomiyi tam istihdam dengesine doğru yaklaştıracığını söylemiştir. Buradan hareketle, Keynes'in örtük bir şekilde ekonomide büyümenin işsizliği azaltacağını kabul ettiği söylenebilir.

3.4. Harrod-Domar Büyüme Modeli ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi

Keynes'in yapmış olduğu model, statik bir yapıdadır. Bu modelde uzun dönemde ekonomik sorunları analiz etmek güçtür. Yapılan modeli uzun dönemli büyüme sorunlarını analiz edebilecek şekilde dinamik duruma getiren Harrod ve Domar olmuş ve makroekonomi alanında uzun dönemli büyüme gibi bir sorun ile ilgilenmemiştir. Keynes'in kurmuş olduğu modelde yatırım harcamaları efektif talebin bir seçeneği olarak ele alınsa da ekonomide yatırım harcamalarının kısa dönem dışında oluşturacağı kapasite üzerinde durulmamıştır. Aslında bu durum Keynes'e göre kapasite artışı gelecekte kısa dönemli talebin üstünde veya altında bir arz oluşturuyor ise denge tutturulamamış olur. Harrod ve Domar'a göre bu durum da artık dengeye dönmede bir seçenek kalmamıştır (Alkin, 1992: 122) .

Harrod-Domar büyüme modeli Post-Keynesyen büyüme modeli olarak adlandırılmakta olup bu modeli Harrod ve Domar birbirlerinden bağımsız olarak geliştirmişlerdir. Bu model, teoride ilk kez büyümeyi sistematik olarak ele alan modeldir. Modelde Keynes'in büyüme ile ilgili statik görüşleri dinamik hale gelmiştir. Keynes'in göz ardı ettiği yatırımların kapasite arttırıcı etkisi modele dâhil edilmiştir. Harrod-Domar büyüme modeli toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklayarak ekonominin büyüme hızını belirlerken, modeli belirleyen iki kavram olduğunu ve bu kavramların sermaye-hasıla katsayısı ve marjinal tasarruf oranı olduğunu ortaya koymuştur. Bir ekonomide olan büyüme oranı marjinal tasarruf oranı

ile pozitif, sermaye-hasıla katsayısı ile negatif yönde bir ilişki içindedir. Yani bir ekonomide marjinal tüketim oranı ne kadar büyük olursa veya sermaye-hasıla katsayısı ne kadar küçük olursa ekonominin büyüme hızı o kadar büyük olacaktır. Harrod-Domar modelinin temel amacı ekonomiyi enflasyon ve işsizlik ortamına sokmadan yönetebilmektir. Bu teori gelişmiş ülkeleri dikkate alarak varsayımlarda bulunmuştur. Oysaki gelişmekte olan ülkelerin aynı zamanda yeterli bir hızda büyümesi gerekmektedir. Harrod-Domar büyüme modeli bu konu üzerinde durmamıştır (Yılmaz, 2005: 66). Bu durumda denge için var olan yatırım artış oranı veya büyüme hızı veri tasarruf oranı ile sermaye/hasıla katsayısı arasındaki oranla belirlenmeye çalışılacaktır. Bu gerekli olan büyüme hızından yüksek veya düşük kararlar denge durumundan gitgide uzaklaşacaktır. Harrod-Domar Modeli'nin ileri sürmüş olduğu bu sürece kısacası bıçak sırtı denge denilmiştir (Alkin, 1992: 123).

Harrod-Domar Modeli'nin tamamı ile büyümeye odaklı olduğu ve modelin işsizlik analizi içermediği söylenmektedir.

3.5. Neoklasik Büyüme Modeli ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi

Harrod-Domar Modeli'nin bu kadar istikrarsız bir denge fikriyle gerçek hayatta çeşitli ekonomilerin oldukça istikrarlı biçimde büyüebilmesini açıklamak kolay değildir. Bu durumda teorinin varsayımlarının gerçeklere uymadığı eleştirisi kaçınılmaz olarak gelecektir. Nitekim çeşitli yazarlar Harrod-Domar Modeli'nin gerçeklerden uzaklaşmasına yol açan temel güçlüğün sermaye/hâsıla katsayısının değişmez kabul edilışinden doğduğunu ileri sürdüler. Bu eleştiriler sermaye ile işgücünün birbiri yerine ikame edilebilmesi imkânına dayalı Neoklasik Büyüme Modeli'nin ortaya atılmasına yol açtı (Uluatam, 1995: 385). Bu model birçok iktisatçının çalışmaları sonucu doğmasına karşılık Robert Solow diğerlerine göre öne çıkmakta ve bu nedenle Solow Modeli diye de anılmaktadır. Modelde, işgücü ile sermaye ikame edilebilir nitelikte olup büyümenin kaynağı olarak nüfus artışı ve teknolojik ilerleme kabul edilmektedir. Modelde, büyüme oranı işgücünün büyüme oranından etkilendiği için işgücü dışsal bir faktör olup nüfus artışına bağlı olarak artmaktadır (Yılmaz, 2005: 66).

Bunun yanında “Solow modelinde teknolojik ilerleme dışsal (nasıl ortaya çıktığı modelde açıklanmayan, gökten düşen) bir olgu olduğundan, Solow modeli iktisadi büyümenin nasıl meydana geldiğini aslında açıklayamamaktadır.” (Ünsal, 2004: 594).

Neoklasik büyüme modelinin dengeli bir büyüme yolunu takip ederek büyümeyi Harrod-Domar modelinin bıçak-sırtı denge şartı olmasında kurtarmıştır ama bu kez bazı yeni sorunları çıkarmış ve Harrod-Domar modeli gelişmiş ülkeler dışındaki ülkelerin ekonomik büyüme performansını açıklayamadığından birçok eleştiri almıştır. Bu duruma istinaden bu modelin eksikliklerini gidermeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İlk sorun emek faktörü ile ilgilidir. Neoklasik büyüme modeli, başlangıç olarak emeği girdi olarak kabul etmiş olduğu halde, yapılan analizin ileri aşamalarında bu faktörün rolü adeta kaybolmuş, hatta emek arzında olan artış, etkin emek başına sermaye stokunu azaltarak büyümeye zarar verir duruma gelmiştir. İkinci sorun ise ekonomide emeğin birikimi teknolojiye gelişme ile ilgilidir. Neoklasik büyüme Modeline göre, teknolojiye meydana gelen gelişme bir yandan büyümeyi artırırken, diğer bir taraftan emek tasarrufu sağlayarak etkin emek başına sermaye stokunu, dolayısı ile bu durum çıktı düzeyini ve fiili yatırımı azaltmaktadır. Bundan dolayı ekonomiye aynı emek girdisi ile daha fazla çıktı sağlayan emek birikimli teknolojik gelişme, neoklasik büyüme modelinde büyümeyi engeller hale gelmektedir (Demir, 2002: 6- 7).

Üçüncü diğer bir sorun ise, ekonomide azalan verimler yasası işlemesi gereği gelişmiş ve zengin olan ülkelerin zamanla ekonomisinin durgun duruma gireceği ile ilgilidir. Bu durum büyüme yolunu takip eden yoksul olan ülkelerin onları yakalayacağı varsayımı ile ilgilidir. Oysa ekonomide gerçekten de zengin olan ülkelerin zenginliği, yoksul olan ülkelerin de yoksulluğu devam etmekte olup, çok az sayıda gelişmekte olan ülke gelişmiş ülkeleri yakalayabilmektedir. Dördüncü bir sorun ise, gelişmiş olan bir ekonominin durgun durumdaki büyümesi ile ilgilidir. Neoklasik büyüme modeline göre, durgun durumda olan bir ekonomide tasarruf eğilimi artarsa ve/veya dışsal teknolojik gelişme olursa, etkin emek başına çıktı düzeyi ve fiili yatırım artış görülmektedir. Ancak artan gelirin daha büyük bir kısmı tüketime gideceğinden dolayı tasarrufları fazla artıracak bir durum yoktur. Bu durumlarda kalan ise, büyümeyi sağlayacak olan tek

faktör olarak teknolojiye meydana gelen gelişme olmaktadır. Yani teknolojiye oluşan gelişmenin büyüme açısından önemi kabul edilmekle beraber onun dışsal sayılması sorunu devam etmektedir. Model iktisadi büyümenin nasıl meydana geldiğini aslında açıklayamamaktadır (Ünsal, 2004: 594). Beşinci sorun ise, modelin dayanmış olduğu standart piyasa yapısı ile ilgilidir. Ekonominin tam rekabet piyasasında olması durumunda firmalar fiyat kabullenici olduğundan maliyetlerini artırdığı için yeterli Ar-Ge faaliyetlerinde bulunamamak ile birlikte gerekli büyüme ve teknolojik gelişme gerçekleşmemektedir. Neoklasik Büyüme Modeli'nde işgücü faktörünün dışsal bir değişken varsayıldığını görüyoruz. Dolayısıyla modelin işsizlik analizi içermediği söylenmektedir (Demir, 2002: 6- 7).

3.6. İçsel Büyüme Modeli ve İşsizlik-Büyüme İlişkisi

Yukarıdaki açıklamalarda, Neoklasik büyüme modeli'nin iktisadi büyümeyi nasıl meydana geleceğini açıklayamadığı ve yeni bazı sorunlar ortaya çıkardığı belirtildi. Büyümeyi asıl etkileyen politikaların neler olacağını ve bu durumu açıklamayı amaçlayan alternatif yaklaşım, öncülüğünü Yeni Klasik Okulu'un kurucusu Robert Lucas'ın ortaya koymuş olduğu İçsel Büyüme Modeli'dir. Modelde, sermayenin hem fiziksel sermayeyi hem de işgücü girdisinin sahip olduğu bilgi, tecrübe ve becerilerden oluşan sermayeyi (işgücü girdisine sahip olan sermayeyi, kısacası beşeri sermayeyi) kapsadığı kabul edilir (Ünsal, 2004: 594). İçsel büyüme modeli teknolojik gelişme, bilgi ve beşeri sermayeyi içselleştirerek Neoklasik Büyüme Modeli'nin yol açtığı sorunların aşılmasını sağlamıştır (Demir, 2002: 7). Lucas'a göre, eğitim sektörüne yapılan yatırımlar ile meydana gelen beşeri sermaye ekonomik büyümeyi belirlemekte olan temel faktörü oluşturmaktadır. Yani eğitime olan yatırımlar ekonomideki üretim verimliliğini arttırmaktadır. Modele göre eğitimin oluşturduğu olumlu dışsallıklar nedeniyle büyümede olan süreç için azalan verimler kanunu işlememektedir. Diğer bir ifade ile fiziksel sermayede olan artış aynı zamanda beşeri ve fiziksel sermayenin de artışını sağlanacağından azalan verimler kanunu işlemeyecektir (Yılmaz, 2005: 67). Diğer taraftan, beşeri sermayenin yüksek olduğu ekonomilerde her yetenek düzeyinde var olan insanların verimliliği daha yüksek olmakta ve daha fazla kazanmaktadır. Yüzyıllardır sürmekte olan doğudan batıya doğru göçün sebebi de budur. Ekonomideki

beyin göçünün devam etmesi, bir yandan yoksul olan ülkelerde yoksulluğun devamını sürdürmekte, diğer bir taraftan zengin olan ülkelerin ekonomik durum olarak durgunluğa girmelerini önlemektedir. İçsel Büyüme Modeli'nin işsizlik analizi içermediği söylenmektedir (Demir, 2002: 7).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Bu bölümde öncelikle Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik ile ilgili bilgi verilecektir. Daha sonra Türkiye’de işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye değinilecektir.

1. Türkiye’de Ekonomik Büyüme

Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de makroekonomik politikaların temel olarak hedefleri ekonomik büyümeyi arttırmak, en önemli özelliği ise sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktır. Ekonomik büyüme, anlam olarak reel GSYİH’ de meydana gelen büyüme oranı ile aynı anlama gelmektedir. Ekonomik büyüme ya da reel GSYİH’ deki büyüme, kaynak miktarı ve üretim faktörlerindeki kullanım etkinliğin artması gibi faktörlerle, toplam GSYİH veya kişi başına düşen GSYİH’ deki artış oranında kendini göstermektedir. Ekonomide izlenen konjonktüre paralel olarak, ülkelerin ekonomik anlamda kimi zaman büyümeleri kimi zaman da küçülmeleri söz konusu olabilmektedir (Berber, 2011: 13).

Türkiye ekonomisi dönemler itibari ile incelendiğinde; Türkiye’de Cumhuriyetin kurulduğu yıl GSMH cari faktör fiyatları ile 1078.2 milyon TL iken 1923-1929 yıllarında GSMH, hızlı ve düzenli bir şekilde yüksek oranda artışlar göstermiştir. GSMH, yaklaşık değeri yılda % 17 kadar büyümüştür. Aynı yıllarda tarım sektöründe % 125.8 oranında, sanayi sektöründe % 66.9 oranında ve diğer sektörlerde % 96.1 oranında hâsılada artışlar olmuştur. Tarım sektöründe, sanayi ve hizmet sektörlerine göre daha hızlı büyüme gerçekleşmiştir. 1929 yılından sonra iç ve dış koşulların getirdiği olumsuz gelişmeler sonucunda, GSMH’ de ve ekonominin temel kaynağını oluşturan sektörlerin hâsıla oranlarında önemli düşüşler ortaya çıkmıştır. Özellikle tarım sektöründe toplam hâsıla % 56,3'e kadar düşmüştür. GSMH’ deki bu azalmanın birinci derecede ki nedeni 1929 Dünya Ekonomik Buhranıdır. 1929’da hem ekonomik bunalımın ortaya çıkardığı olumsuzluğun etkisi hem de kötü giden iklim koşulları nedeniyle tarımsal üretimde meydana gelen düşüş GSMH’ yi hızla azaltmıştır.

Türkiye’de 1929 Buhranı, 1934’ten sonra devletin müdahaleleri sonucu itibari ile etkisini kaybetmiştir. 1933-1938 yılları arasında Türkiye GSMH’ sini yılda ortalama %7.1 oranında büyötmüştür. Türkiye’de ilk sanayileşme adımı 1930’larda devletin müdahalesi ile gerçekleşmiş, daha sonra 1980’e kadar sanayileşme ve kalkınma devletin eliyle yürütölmüştür. 1980 sonrasında bu görev serbest piyasa ekonomisi ve özel sektöre bırakılmıştır. 1940’lı yıllarda II. Dünya Savaşına ölkemiz katılmasa da savaşın etkileri ile karşı karşıya gelinmiştir. Ekonomisi tarıma dayalı olan Türkiye’de, nüfusun önemli bir bölümünün muhtemel savaş hazırlığı için silahaltına alınması nedeniyle, milli gelir olumsuz etkilenerek büyük bir oranda azalma meydana getirmiştir. 1950’li yıllara gelindiğinde ise özel sektöre dayalı kalkınma için adımlar atılmış olsa da başarılı olunamamıştır. 1960’lı yıllarda tekrardan planlı ekonomik anlayış hâkim olmuş ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi izlenmeye başlamıştır. Bu dönemde tarıma dayanan ekonomik yapı, sanayileşmede ortaya çıkan büyük gelişmelerle beraber, yarı sanayileşmiş bir ekonomi yapısına çevrilmiştir. 1970’li yılların sonunda meydana gelen ekonomik krizler nedeniyle 24 Ocak 1980 tarihinde, “24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları” olarak adlandırılan tedbir amaçlı kararlar alınmıştır. Bu istikrar kararları, 1980 öncesinde uygulanan istikrar programlarından farklı olarak, kısa vadeli amaçlarla beraber ekonomi politikasında farklı değişimleri hedefleyen uygulamalar içeriyordu. Türkiye’de, 1980’li yıllarda yüksek enflasyon içinde dalgalı ve istikrarsız büyüme ile karşı karşıyaydı. Bu dönemde, devlet sanayileşmeye neden olan desteğini azaltarak, iç ve dış borçlanmaya yönelmiş, bu nedenle kaynak kullanımını arttırmıştır (Şahin, 2009: 208).

Tablo 2.1’de, 2000-2018 yılları arasında ekonomideki değişimler, GSYİH ve kişi başına GSYİH rakamları ile verilmiştir. Tabloda göröldüğü gibi, 2002-2008 döneminde GSYİH ve kişi başına GSYİH’ de sürekli bir artış meydana gelmiştir. 2002 yılında 3.580 dolar olan kişi başına GSYİH, 2008 yılında 10.930 dolara yükselmiştir.

Tablo 2.1. 2000-2018 Dönemlerinde Türkiye Ekonomisi ile İlgili Ekonomik Büyüme Göstergeleri

Yıllar	GSYİH-Cari fiyatlarla (Bin TL)	GSYİH-Kişi başına GSYİH (\$)	GSYİH-Cari fiyatlarla değişim oranı (%)	Büyüme Oranı (%)
2000	170.666.714,80	4.228,60	59,3	6,64
2001	245.428.759,60	3.084,40	43,8	-5,96
2002	359.358.871,40	3.580,70	46,4	6,43
2003	468.015.146,40	4.697,60	30,2	5,61
2004	577.023.497,30	5.960,90	23,3	9,64
2005	673.702.942,70	7.304,40	16,8	9,01
2006	789.227.555,10	7.905,80	17,1	7,11
2007	880.460.879,20	9.655,90	11,6	5,03
2008	994.782.858,40	10.930,60	13	0,85
2009	999.191.848,10	8.979,80	0,4	-4,7
2010	1.160.013.978,30	10.559,80	16,1	8,49
2011	1.394.477.165,50	11.205,20	20,2	11,11
2012	1.569.672.114,90	11.587,80	12,6	4,79
2013	1.809.713.086,70	12.480,40	15,3	8,49
2014	2.044.465.875,80	12.112,40	13	5,17
2015	2.338.647.493,70	11.018,90	14,4	6,06
2016	2.608.525.749,30	10.882,50	11,5	2,88
2017	3.110.649.756,50	10.615,60	19,2	7,5
2018	3.724.387.598,60	9.692,80	19,7	2,8

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 2.1’de, 2000-2018 yılları arasında ekonomideki değişimler, GSYİH ve kişi başına GSYİH rakamları ile verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, 2002-2008 döneminde GSYİH ve kişi başına GSYİH’ de sürekli bir artış meydana gelmiştir. 2002 yılında 3.580 dolar olan kişi başına GSYİH, 2008 yılında 10.930 dolara yükselmiştir.

Bu dönem, yüksek oranlı büyümenin gerçekleştiği bir dönem olmakla birlikte, bu dönemde Dünya ekonomisinde de büyüme ortalaması oldukça yüksektir. 2000-2018 yılı büyüme oranları sürekli inişli çıkışlı olmuştur. Kişi başına GSYİH, 2009 yılında 8.979 dolara düşmüş ve daha sonraki yıllarda ise inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Son olarak 2018 yılında zayıf küresel büyüme seyrini devam ettirmiştir. 2001 ve 2009 yıllarında büyüme oranı eksiye düşmüş ve bunun nedeni de ekonomide yaşanan olumsuzluklar olmuştur. Son dönemlerde Türkiye ekonomisinde düşük bir büyüme performansı sürdürülmektedir. 2016 yılında, yurt içi talep ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, net ihracat ise büyümeyi negatif yönde etkilemiştir. Ayrıca Türkiye’de son dönemde ortaya çıkan jeopolitik gerginlikler, terör olayları gibi problemler mal ihracatını ve turizmi olumsuz etkilemiştir. Bu gibi durumlar, tüketici ve yatırımcı güvensizliği, ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması gibi durumlara neden olmuştur. Bu sorunlardan dolayı, 2018 yılı genel olarak büyüme oranının geçmiş yıllara oranla daha zayıf kaldığı bir yıl olmuştur.

Tablo 2.2.Türkiye’de 2000-2019 Dönemi Büyüme Oranları

Yıllar	Büyüme Oranı (%)	Yıllar	Büyüme Oranı (%)
2000	6,64	2010	8,49
2001	-5,96	2011	11,11
2002	6,43	2012	4,79
2003	5,61	2013	8,49
2004	9,64	2014	5,17
2005	9,01	2015	6,06
2006	7,11	2016	2,88
2007	5,03	2017	7,5
2008	0,85	2018	2,8
2009	-4,7	2019	0,9

Kaynak: TÜİK, 2019

2000-2019 yılları büyüme oranlarını kapsayan Tablo 2.2’de görüldüğü üzere, Türkiye’de 2001 krizi sonrası, 2002-2006 döneminde toparlanma yaşanmış 2000, 2003, 2004 yılları için sırasıyla % 6,6, % 5,6 ve % 9,6 oranlarında büyüme gerçekleşmiştir. 2002–2006 döneminde ortalama olarak % 7,2 reel GSYİH büyümesiyle başarılı bir üretim artışı yakalanmıştır. Buna karşın 2007 yılında büyüme oranı % 5; 2008’de ise % 0,8 büyüme gerçekleşmiştir. 2008’de büyümenin % 0,8 olarak gerçekleşmiş olmasının nedeni, küresel krizin etkilerinin 2008’de ortaya çıkması ve bu dönemde negatif

büyüme beklentisinin oldukça güçlenmesidir. 2001 yılından sonra en düşük büyüme oranı seviyesi 2009 yılında görülmüştür. Büyüme oranı, 2011’de tekrar zirve yaptıktan sonra 2019 yılına kadar inişli-çıkışlı bir seyir izlemeye devam etmiştir.

Türkiye’de, verilere bakıldığında ekonomik büyümenin ve gelişmenin yavaşlaması ve ülkenin krize doğru yol almasına sebep olan unsurlar ifade edilecek olursa enflasyon, borçlar, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve kişi başına düşen gelirin az olması gibi sorunlar söylenir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen sürekli artış anlamına gelen enflasyon, mal ve hizmetlere olan talebin artması ve bu durumda da talebin üretilenden fazla olması, yani üretim maliyetlerinde bir artış meydana getirmektedir. Bu sebepten dolayı, satın alma gücünde bir düşüşe yol açması, gelir dağılımının bozulmasına, paranın değerinde bir düşme ve verimliliğinde bir azalmaya neden olacaktır. Ayrıca bunun gibi çok sayıda olumsuz etkisi görülen yüksek enflasyon, yıllar itibari ile Türkiye’de kronik bir sorun haline gelmiştir. Türkiye’deki yüksek enflasyon sorununun sebebi, mevcut üretim faktörlerinin verimli kullanılamamasından kaynaklanan üretim yetersizliğidir (Karagül, 2002: 113). Bu durumda yüksek ve istikrarsız enflasyonist ortam sebebiyle meydana gelen belirsizlikler, bir ülkenin diğer ülkelerle olan ticaret ilişkisinde dış ticaret dengesini bozarak rekabet etme gücünü zayıflatır. Bundan dolayı, büyümeyi ve istihdamı arttıracak olan uzun vadede meydana gelecek olan doğrudan yatırımlar ülkeye gelmemektedir. Enflasyon belirsizliği, beklenen yüksek enflasyonun ortaya çıkardığı maliyetlerle birlikte, ekonomik birimlerin piyasadaki değişiklikleri ve gelecekte meydana gelebilecek olan olumsuzlukları net algılayamamasına, ayrıca karar mercilerin uzun vadede yapılan sözleşmelere risk primlerini de dahil etmelerine neden olmaktadır. Bu durum, faiz oranını yüksek yatırım oranını ise düşük göstermektedir. Sonuç olarak, ekonomik birimler kendi tasarruflarını uzun vadeli üretken yatırımlara kaydırmak yerine, kısa vadeli üretken olmayan yatırımlara doğru kaydırmaktadır (Artan, 2008: 114).

Bir ülkede gerçekleşen ekonomik olumsuzluklar ve siyasi istikrarsızlık, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomiyi ve toplumsal hayatı olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de kaynakların etkin bir şekilde kullanılamamasının sebebi siyasi nedenden kaynaklanıyor. Türkiye’de, ortaya çıkan koalisyon hükümetleri,

parlamentoda kutuplaşma, erken seçimler, seçmenlerin kararsızlıkları, terör olayları gibi siyasi istikrarsızlıklar toplumda meydana gelecek olan güven sorununu sarsarak, hükümetin uygulayacak olan politikalarının etkinliğini azaltmıştır (Karagöl, 2002: 115-122). Bu nedenle, Türkiye ekonomisinin büyüme ve gelişiminde olumsuz etkiye sahip olgulardan biri de iktisadi faaliyetlerindeki hatalardır. Ekonomide uygulanan politikalarla, ülkemizde üretim kaynakların etkin kullanılamaması ve üretime yeteri kadar destek verilememesi ekonomideki büyümenin gerilemesine neden olmuştur.

Türkiye ekonomide kendi büyüme hızını arttırmayı hedefliyor ise birinci olarak, büyüme sürecindeki eğitim seviyesine veya beşeri sermayenin artmasına daha fazla önem verilmelidir. Ekonomide gelişmiş teknolojiye dayanan bir üretim yapısına geçerek, ekonominin daha fazla beceri kalitesine dayanan işgücü oranına sahip olunması gerekmektedir. İkinci olarak, Türkiye ekonominin bütçe açıklarından ve yüksek enflasyonun olduğu ortamdan çıkarak iktisat politikalarında istikrarı sağlamalıdır. 2001 yılından beri bu yana uygulanan maliye politikaları ile ekonominin kontrol altına alınan bütçe açıkları ve enflasyonun ekonomik büyüme rolünün hızlanmasında etkili olmuştur. Ancak uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için, makroekonomik politika istikrarıyla, ucuz emeğe dayalı sanayiden, daha üst düzey teknolojiyi kapsayan ekonomide uzun vadeli gelişmiş sanayileşmeye geçilmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak, iktisadi ve siyasi kurumlar ekonomideki belirsizliği azaltarak, daha yüksek verimlilik sağlayacak olan ekonomik yapıların meydana gelmesine zemin hazırlar. Ekonomideki belirsizliğin azalması ile yatırımların, teknolojik gelişmenin ve yeniliklerin artması ile iktisadi büyüme hız kazanır (Pamuk, 2007: 40-43).

2. Türkiye’de İşsizlik

Genel olarak bu bölümde ülkemizin en önemli sosyo-ekonomik sorunlarından biri olan işsizlik sorunu ele alınmıştır. İşsizlik sorununun sektörlere, işteki durumlarına, eğitime, meslek gruplarına, yaş durumuna, cinsiyete ve bölgelere göre dağılımı ele alınmıştır. Türkiye’nin işsizlik sorununu TÜİK verileriyle değerlendirilmiştir.

Türkiye’de işsizlik politikalarına ilişkin gelişme olanaklarına bakıldığında, işsizlikle mücadeleyle yönelik önleme politikaları ilk beş yıllık kalkınma planıyla beraber tüm kalkınma planlarında yer almaktadır. Yani, kalkınma planlarında işsizlik sorunu ile mücadele için belirlenen politikalar belirsiz ve bir sonraki plan içinde yer almayan önerilerdir. Genel itibari ile planlarda işsizlik, ana yapı olarak ekonomik büyümeyle ilişkilendirilmiş ve ekonomik büyüme gerçekleştiğinde işsizlik durumunun azaltılabileceği belirtilmiştir. Sorun olarak ifade edilecek olursa hükümet değişiklikleri sebebiyle hazırlanan planlar ve politikalar süreklilik gösterememiştir. Dolayısıyla ülkemize bakıldığında planlı dönemden bugüne kadar, kapsamlı bir şekilde ulusal istihdam politikası belirlenememiştir (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu, 2006: 129).

İşsizlik, genel olarak günümüzde Türkiye’nin en önemli sorun kaynaklarından biri olmaya devam etmektedir. Ülkemiz sanayileşmede hedeflenen seviyeye gelinememesi, tarım toplumuna dayalı özelliğinin devam etmesi, hızlı bir şekilde artan genç nüfusun istihdamını karşılayabilecek olan yatırımların yapılamaması durumunda pek çok problem ortaya çıkarmaktadır. Ekonomideki işsizliği azaltabilmek için, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, yani yatırımların devamlı desteklenmesi gerekmektedir. Yani Türkiye’de yapılmaya çalışılan ihracat ve üretim, girdi maliyetleri ile istihdam ve enerji maliyetlerinin yüksek olması, bürokrasiden kaynaklı olan engeller gibi birçok sorunla karşılaşmakta, bundan dolayı yatırımlar istenilen seviyeye ulaşamamaktadır. Bu sebeple ekonomik büyüme, işsizliği azaltmada etkili olamamaktadır. İstihdam ile ilgili sorunların tüm ülkelerin gündeminde önemli yer tutması, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve ekonomik yapılarına göre farklılık göstermektedir. Ülkemizde hızlı artan nüfus artışına rağmen işgücünün niteliksiz olması, sermaye birikiminin ve yatırımların yetersiz kalması, ekonomideki rekabet ortamının gerektirdiği nitelikli işgücü talebi gibi birçok unsur işsizliği öncelikli sorunların başında gelmesine yol açmıştır. (Alancioğlu ve Utlu, 2012: 191). Bu yüzden Türkiye’de işsizlik sorununu çözmek için bu gibi sorunların özelliklerinin iyi belirlenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de işsizlik sorununu daha iyi analiz etmek için ilk olarak ülkemizin demografik yapısının incelenmesi gerekmektedir. İşsizliğin de işgücüne dâhil olmama

karşısında bir önceliği vardır. Örneğin emekli olan bir birey iş arıyorsa ve işbaşı yapmaya da hazırsa, işsizler grubunda sınıflandırılmaktadır (TÜİK, Erişim Tarihi: 17.10.2019).

İşsizlik oranları genel olarak 2001 ekonomik krizine kadar düşmeye devam etmiştir. Ekonomide meydana gelen 2001 yılındaki ekonomik krizle toparlanan işsizlik oranları tekrardan artış göstermeye başlamıştır. Özellikle bankacılık sektörünü vuran 2001 ekonomik krizi hizmet sektöründeki eğitimli bireylerin işsiz kalmasına sebep olmuştur. Türkiye’de 2001 yılında uygulanmaya başlanan istikrar programı ile kamu açığı ve borçlanması iyileştirilmiş, enflasyon kontrol altına alınmış, ekonomik büyüme sağlanmıştır. Bunlar sağlanmış olsa da artan büyüme ile beraber yüksek işsizlik oranı beraberinde getirmiştir. İşsizlik oranı %10 seviyesine çıkmış, 2008’de ekonomide ortaya çıkan küresel krizin olumsuz etkileri nedeniyle işsizlik rakamları artış yönünde devam etmiştir. Ekonomide ortaya çıkan iç talebin ve ihracatın azalması gibi unsurlar işsizliği arttıran sebepler olmuşlardır. 2009 yılından sonra kredi derecelendirme kuruluşlarından ekonomide yatırım yapılabilir notu alan Türkiye’de işsizlik rakamlarında düzelmeler meydana gelmiş ve 2012 yılına kadar işsizlik oranları düşmüştür. 2009 küresel ekonomik krizi ile beraber %12,55’e çıkarak zirve yapan işsizlik oranı 2012 yılına kadar %8,15’e inse de sonraki yıllarda hızlı bir şekilde artmaya devam etmiştir (Ataman, 2006: 97).

Özellikle ekonomide kriz dönemlerinde meydana gelen piyasa yapısındaki sorunlar ve durgunluk işsizlik oranlarını ciddi şekilde etkilemektedir. 2000 yılında %6,5 olarak gerçekleşen işsizlik oranında 2001 ekonomik krizinde yaşanan sorunlar ve sonrasında ekonominin küçülmesi, tarımdaki istihdamın düşmesi, uygulanan iktisadi ve sosyal politikalar gibi unsurlar nedeniyle sürekli bir artış olmuştur. Krizden sonra işsizlik oranı 2006 yılında azalma göstermiş olsa da bu azalma sürekli olmamış ve işsizlik oranı 2009 yılında yaşanan küresel kriz nedeniyle doğal işsizlik oranının iki katını da aşarak en yüksek işsizlik orana ulaşmıştır. 2009 yılında işsizlik oranı %12,55’e ulaşarak en yüksek rekor seviyeyi görmüştür. Bu yılı takip eden dönemlerde işsizlik oranlarında azalma görülmüş olsa da son yıllarda tekrar işsizlik rakamları artmaya

başlamıştır. 2019 yılında Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz oranı %13.7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2.3.Türkiye’de 2000-2019 Dönemi İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı (%) (Yıllık)	Yıllar	İşsizlik Oranı (%) (Yıllık)
2000	6,49	2010	10,66
2001	8,38	2011	8,8
2002	10,36	2012	8,15
2003	10,54	2013	8,73
2004	10,84	2014	9,88
2005	10,64	2015	10,24
2006	8,72	2016	10,33
2007	8,87	2017	10,90
2008	9,71	2018	11,0
2009	12,55	2019	13,7

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 2.3.’de 2000-2019 yılları için bakıldığında işsizlik oranları ülkemizde genel olarak sürekli yüksek seyretmektedir. 2005-2018 yılları arasında %9-11 civarında değişiklik göstermekte olan işsizlik oranları 2009 yılında %12,55’e kadar yükselerek zirveye ulaşmıştır. Ayrıca ülkemizde işsizlik oranları mevsimsel faktörlerin etkisi ile birlikte, Ocak ve Şubat aylarında zirve yaparken, Haziran ve Temmuz aylarında dip yapmaktadır. Buna ek olarak ülkemizde kentsel işsizlik her zaman kırsal işsizlikten daha fazla gerçekleşmektedir. İki işsizlik türü de genel olarak Ocak ve Şubat aylarında en yüksek değerlere ulaşırken, Haziran ile Temmuz aylarında en az değere düşmektedir. Kentsel işsizlik kırsal işsizliğe göre mevsimsel faktörlerden daha fazla etki görmektedir.

Ülkemizde yapısal olarak bir sorun haline gelmiş olan işsizliği daha detaylı bir şekilde inceleyebilmek için ekonomik faaliyet kollarına, yaş grubu ve cinsiyetine göre iş arama süresine, eğitime, mesleklere ve coğrafi olarak değerlendirme yapılabilir. Ülkemizde işsizlik faktörünü etkileyen nedenler; toplam nüfus içerisinde genç nüfus oranının payı yüksek olması, hızlı nüfus artışı, ekonomide meydana gelen iç göç ve

kentleşmenin oluşturduğu eğitim ve bölgesel dengesizlik eğilimleri de işsizlik faktörünü arttırmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2008: 50).

2.1. Cinsiyete Göre İşsizlik

İşsizliği cinsiyete göre değerlendirmekte ülkemizin sosyo-ekonomik yapısını meydana koymak açısından önemlidir. Ekonomileri tarıma dayalı gelişmekte olan ülkelerde kadın yardımcı ara eleman olarak çalışırken, sanayi ülkelerinde ise kadının işgücü piyasasında büyük bir payı vardır (Gül, Ekinci ve Konya, 2009: 167). Bundan dolayı sanayi ülkelerinde kadının iş hayatı üzerindeki etkisi oldukça yüksektir. İşgücü cinsiyet açısından incelendiğinde, özellikle kadınların işgücüne katılımı köklü bir sorun oluşturmaktadır. Kadının istihdam göstergelerindeki sorun Türkiye'nin istihdam verilerinde olumsuzluk oluşturmıştır. Bundan dolayı ülkemizde cinsiyet eşitsizliği yaşanmaktadır. Bu durum kadın istihdam üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Kadınların istihdam oranı yıllar itibariyle çok ciddi bir artış göstermemekle birlikte, kadın istihdam oranı erkeklerin istihdam oranının yarısından az gerçekleşmektedir. Günümüzde erkek istihdam oranı kadın istihdam oranına göre fazladır. TÜİK'in hazırlamış olduğu hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre hazırlanan Tablo 2.4'te 2000-2002 yılları arasında kadın istihdamının arttığı, erkek istihdamının ise azaldığı görülmüştür. Erkek istihdam oranı 2000-2009 döneminde sürekli azalma göstermiş, 2000'de %68,9 iken 2009'de %60,7 olmuştur. Ancak Kadın istihdam oranı 2002 yılında %25,3 iken, 2007 yılına kadar sürekli olarak düşmüş ve 2008' de %21,6 olarak gerçekleşmiştir. 2009 küresel ekonomik kriz yılında erkek istihdam oranında azalma olurken, kadın istihdam oranında artış meydana gelmiştir. Kadın istihdam oranının artmasıyla bu dönemde kadına verilen önem de artmıştır. Bu durum kadın istihdam oranının kriz dönemlerinden etkilenmediğini yani ücret eşitsizliği olduğunu açıklamaktadır. Son olarak 2018 yılında Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde istihdam oranı %47,4 olup, kadın istihdam oranı %29,4 iken erkek istihdam oranı %65,7'dir. Cinsiyet eşitsizliğinden dolayı kadının ekonomi üzerindeki başarısı görmezden gelinmiştir.

Tablo 2.4. 2000-2019 Türkiye’de Cinsiyete Göre İstihdam, İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranı

Yıllar	Kadın			Erkek		
	İşgücüne Katılım Oranı %	İstihdam Oranı %	İşsizlik Oranı %	İşgücüne Katılım Oranı %	İstihdam Oranı %	İşsizlik Oranı %
2000	26,6	24,9	6,3	73,7	68,9	6,6
2001	27,1	25,1	7,5	72,9	66,5	8,7
2002	27,9	25,3	9,4	71,6	63,9	10,7
2003	26,6	23,9	10,1	70,4	62,9	10,7
2004	23,3	20,8	11	70,3	62,7	10,8
2005	23,3	20,7	11,2	70,6	63,2	10,5
2006	23,6	21	11,1	69,9	62,9	9,9
2007	23,6	21	11	69,8	62,7	10
2008	24,5	21,6	11,6	70,1	62,6	10,7
2009	26	22,3	14,3	70,5	60,7	13,9
2010	27,6	24	13	70,8	62,7	11,4
2011	28,8	25,6	11,3	71,7	65,1	9,2
2012	29,5	26,3	10,8	71	65	8,5
2013	30,8	27,1	11,9	71,5	65,2	8,7
2014	30,3	26,7	11,9	71,3	64,8	9
2015	31,5	27,5	12,6	71,6	65	9,2
2016	32,5	28	13,7	72	65,1	9,6
2017	33,6	28,9	14,1	72,5	65,6	9,4
2018	34,2	29,4	13,9	72,7	65,7	9,5
2019	34,2	28,7	16,5	72	63,1	12,4

Kaynak: TÜİK, 2019

2.2. Yaş Grubuna Göre İşsizlik

İşsizliğin temel özelliklerinden biri de genç nüfus arasında yaygın olmasıdır. Bu yüzden genç nüfus olumsuz olarak etkilenmektedir. İşsizlik durumu çalışma çağındaki bütün grupları negatif yönde etkilemektedir. 2000-2018 yılları itibarıyla işsizlerin yaş gruplarına göre dağılımını gösteren Tablo 2.5.’te Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2000 yılında 1 milyon 497 bin kişi iken, 2009 yılında ise 3 milyon 471 bin kişi olmuştur. Son olarak 2018 yılında bir önceki yıla göre 82 bin kişi

artarak 3 milyon 537 bin kişi oldu. Günümüze oranla işsizlik sürekli artmış istihdam oranı azalmıştır.

Türkiye’de işsizlerin yaş grubuna göre dağılımında dikkati çeken faktörlerden biri, yaş arttıkça işsizlerin sayısında düşüş olmasıdır. Çünkü genç yaşta olan birinin deneyimsiz olduğu için başarı getirmeyeceğine inanılır. Bu durum genç neslimizi olumsuz yönde etkilemektedir. Tablodaki verilere göre, 15-19 alt genç yaş grubunda işsiz sayısı inişli-çıkışlı seyir izlemektedir. Genç işsiz üst grubu olan 20-24 yaş grubunda da durum farklı değildir. 15-24 yaş grubu arasındaki iki grup, toplam işsizler içinde genelde azalma göstermektedir.

Özellikle 20-24 yaş grubu, 2000 yılında en yüksek paya sahipken, bu tarihten itibaren yerini 25-34 yaş grubuna bırakmıştır. 25-54 aralığındaki iki yaş grubu ise, toplam işsizler içindeki en yüksek paya sahip olan yaş gruplarıdır. Bu iki grup, Tablo 2.5’te belirtilen yıllarda sürekli olarak en yüksek paya sahip gruplar olmuştur. 25-34 ve 35-54 yaş gruplarında işsizlik payı en yüksek gruplardır. 55 üzeri yaş grubunun payında zaman içinde pek bir değişiklik gerçekleşmemiş ve yaş büyüdükçe işsizlik de azalmıştır. Ayrıca  lkemizde genç işsizlik ile toplam işsizlik arasında uzun yıllardır bir bağlılık vardır. 2001 ve 2008 yılında kriz nedeniyle her yaş grubunda işsizlik miktarında artış olmuştur. Ülkemizde ekonomik kriz dönemlerinde tüm yaş grupları üzerinde işsizlik oranı yüksektir.

Tablo 2.5. Türkiye’de İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Bin)

Yıllar	15-19	20-24	25-34	35-54	55+	Toplam
2000	247	458	439	318	35	1.497
2001	317	546	599	466	40	1.968
2002	339	641	785	641	58	2.464
2003	321	654	847	614	57	2.493
2004	287	633	801	611	53	2.385
2005	299	582	800	651	55	2.387
2006	284	547	783	652	62	2.328
2007	325	547	783	660	62	2.377
2008	330	567	874	762	79	2.612
2009	401	725	1.184	1.054	107	3.471
2010	313	648	1.012	966	108	3.047
2011	258	574	868	816	98	2.614
2012	234	541	858	789	96	2.518
2013	268	589	914	862	114	2.747
2014	281	578	924	929	142	2.854
2015	294	625	942	1.027	169	3.057
2016	287	698	1.060	1.113	171	3.329
2017	305	764	1.051	1.146	189	3.455
2018	309	743	1.081	1.189	215	3.537

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 2.6’da Türkiye’de yaş gruplarına göre işsizlik oranlarına bakıldığında ise 15-19 yaş aralığı nüfusunu oluşturan genç nüfus için işsizlik oranı 2000 yılında %10,7 iken, 2009 yılında %23,6 ve 2016 yılında %16,2’dir. Genç işsiz grubuna giren 20-24 yaş grubunda da 2000 yılında işsizlik oranı %14,8 iken, 2009 yılında %26,3 ve 2016 yılında %21,5’dir. Tabloda bu yaş gruplarına ait işsizlik oranlarının normal işsizlik oranlarından yüksek çıkmasının birçok ekonomik ve sosyal sebepleri mevcuttur. Bunlardan en önemlisi genç nüfusun büyük bir kısmının ilk kez iş arıyor olmasıdır. Buna ek olarak Türkiye’de genç nüfus yoğunluğunun fazla olması, genç işgücünün aranan niteliklere uygun olmaması ve kırdan kente iş bulmak için gelen genç nüfusun kentte işsiz kalması gibi sebepler işsizliğin genç yaş grubunda birikmesine neden

olmaktadır. İşsizliğe karşı duyarlı olan genç nüfus işsizlik oranlarında önemli bir paya sahiptir.

Tablo 2.6. Yaş Gruplarına ve Dönemlere Göre İşsizlik Oranı

Yıllar	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
2000	10,7	14,8	7,2	5	4,5	3,5	3	3,8	2,2	2	0,5
2001	14,6	17,3	9,6	6,7	6,5	4,9	5,1	4,1	2,9	1,5	0,8
2002	16,7	20,8	11,9	8,6	8,1	7,3	6,6	5,8	4,8	1,6	0,8
2003	17,9	22,1	12,7	9	7,4	6,5	6,5	6	4,5	2,5	0,7
2004	17,7	22,2	13,9	9,3	7,8	6,8	6,3	6,5	4	2,9	1,1
2005	18,2	20,9	13,2	9,3	7,7	6,9	6,9	6,9	4,6	2,9	0,8
2006	17,4	20,1	12,9	8,6	7,4	6,9	6,6	6,8	5,3	2,8	0,8
2007	19,7	20,1	12,4	8,7	7,4	6,8	7	6,2	5	3,2	0,8
2008	19,6	21	13,2	9,7	8,2	7,7	7,6	6,8	6	3,7	1
2009	23,6	26,3	17,5	12,6	11,2	10,2	9,5	9,2	7,7	4,1	1,4
2010	18,8	23,5	14,9	10,3	9,6	8,5	8,6	8,3	6,7	4,4	1,5
2011	15,8	19,8	12,5	8,6	7,5	7	7	6,8	5,9	3,1	1,2
2012	14,9	19	12,2	8,3	6,9	6,5	6,7	6,4	5,3	3,3	0,9
2013	16,4	20	12,6	8,8	7,8	6,7	6,4	6,7	5,8	4,2	1,1
2014	16,1	18,9	13	8,8	7,7	7,1	6,9	7,8	6,7	4,7	2,1
2015	16,5	19,7	13,2	8,9	8,2	7,8	7	8,3	7,2	5,8	2,5
2016	16,2	21,5	14,6	10,1	8,7	8	7,8	7,8	6,6	5,6	2,6
2017	17	22,8	14,5	9,8	8,9	7,7	7,4	7,6	7,5	4,9	2,2
2018	17,1	22	15,1	10	8,8	7,7	7,7	7,8	7,9	5	2,7

Kaynak: TÜİK, 2019

2.3. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik

Türkiye’de işsizlik sorununun yapısal boyutlarını görebilmek için ekonomide mevcut işsiz nüfusun eğitimdeki durumunun incelenmesi gerekir. Ekonomide var olan işsizlerin eğitim seviyesinin belirlenmesi işsizliğin nedenlerini de ortaya koymakta önemlidir. İşsizliğin en büyük sebeplerinden biri de eğitim seviyesinin düşük olmasıdır. Okuma-yazma oranı düşük olan ülkelerde istihdam oranı düşüktür. Tablo 2.7

incelendiğinde, okuma yazma bilmeyenlerin işsizlik oranının inişli çıkışlı bir değişim süreci geçirmekte olduğu, İlköğretim mezunu işsizlik oranının en fazla 2009 yılında arttığı görülmektedir. Kriz sebebiyle ilköğretim mezunu işsizlik oranı 2009 yılında yüksektir. Eğitim düzeyine bakıldığında en yüksek işsizlik lise ve dengi meslek mezunu oluşturmaktadır. Bu da işsizliğin nedeninin eğitim düzeyine bağlı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Eğitim düzeyi yüksekse işsizlik oranı azalır. Bu yüzden eğitim ve işsizlik birbiri ile doğru orantılıdır. 2000 yılında genel lise mezunlarına ait olan işsizlik oranı % 10,6 iken 2019'de 15,7'dir. Son olarak, yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranları incelendiğinde, genel işsizlik oranlarının üstünde ve yüksek seyrettiği görülmektedir. 2000 yılında yüksekokul mezunlarına ait işsizlik oranı %7 iken 2019 yılında bu oran %13,7'e çıkmıştır. Bu da yükseköğretim mezunlarının sadece kendi alanlarında çalışmak istedikleri için bu alanda da alım olmayınca günümüzde yükseköğrenim mezunlarında işsizlik oranı artmıştır. Bu da eğitim düzeyinin, işsizlik üzerinde etkisi olmakla birlikte, işsizlik oranlarının düşürülmesinde tek unsur olmadığını göstermektedir.

Tablo 2.7. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranı

Yıllar	Lise altı eğitimliler işsiz, toplam (%)	Lise ve dengi meslek mezunu işsiz, toplam (%)	Yükseköğretim mezunu işsiz, toplam (%)
1996	5,6	13,9	6,6
1997	5,6	14,9	6,7
1998	5,5	13,9	8,4
1999	6,6	14,4	8,1
2000	5,7	10,6	7
2001	7,8	13,3	7,8
2002	9,6	14,7	11,1
2003	10,2	12,8	11,1
2004	9,7	15,2	12,2
2005	10,1	13,8	10
2006	8,1	11,1	8,1
2007	8,2	11,1	8,5
2008	9,3	11,4	9,2
2009	12,2	15,2	10,8
2010	10,2	13,1	9,8
2011	8,1	10,7	9,4
2012	7,5	9,6	8,9
2013	8,1	10,2	9,3
2014	9,4	11,3	10,6
2015	10	11,3	11
2016	10,2	12,5	12
2017	9,8	12,6	12,7
2018	10,1	12,2	12,4
2019	13,2	15,7	13,7

Kaynak: TÜİK, 2019

2.4. İş Arama Süresine Göre İşsizlik

İş arama süresini ele alarak işsizliği incelemek, işsiz kalınan süre uzadığında işsizlik sorununun yapısal bir hale gelmesi açısından önem arz etmektedir. İş arama sürelerine göre işsizlik “1 yıldan az” ve “1 yıldan ve daha çok” olmak üzere iki farklı kategoride incelenmektedir. İşsizlik süresinin uzaması işsizlik sorununu daha da

karmaşık bir duruma getirmektedir ve sorunun çözümünü güçleştirmektedir. “1 yıl ve daha uzun süreli” işsiz kalanlar ise “uzun süreli işsizler” olarak tanımlanmaktadır. Uzun süreli işsizlik ile ilgili pek çok farklı tanımlama ve görüş olsa da ILO çalışmalarında bir yıl ve daha uzun süre işsiz olanlar uzun süreli işsiz olarak kabul etmektedir. Kısa süreli işsizlerin miktarının uzun süreli işsizlerin miktarına göre ağırlıkta olmasının nedeni istihdam açısından pozitif bir durumdur. Ancak uzun süreli işsizlerinde sayısı önemli derece yüksektir. Ayrıca uzun süre işsiz kalanlar, hem iş yetenek ve tecrübelerini unuttukları için hem de iş bulma ümitleri azaldığı için iş aramaktan vazgeçmektedirler. Bu durumda olanlar işgücü anketlerine işsiz olarak yansımamakta olup, uzun süreli işsiz miktarı daha düşük çıkabilmektedir.

İşsizliğin devamlı bir hale gelmemesi için bir yıldan kısa bir süre içinde çözüme kavuşturulması gerekir. İşsizlik süresinin bir yılı aşması durumunda işsiz kalanların moral ve motivasyonlarının eksilmesi, iş bulma ümidinin azalması, üniversite mezunu olup emeğinin karşılığını alamama ve bu süreçte tembelliğe alıştıklarından istihdam edilebilmek için sahip olmaları gereken yeteneklerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Bu durumda yeni bir işe başlasalar dahi uyum problemi yaşadıkları ve sosyal dışlanma hissiyatına kapıldıkları yapılan pek çok çalışmada ortaya çıkan gerçeklerdir. İşsizlerin iş arama süresini etkileyen bireysel özellikler bu yüzden önemlidir. Sonuç olarak işsizlerin yeniden işgücü piyasasında yer alması için gösterilen çaba, daha fazla süre ve daha fazla maliyete neden olmaktadır (Duruel, 2004: 77).

Tablo 2.8. İş Araması Süresine ve Yıllara Göre İşsizler (Bin)

Yıllar	1-2 ay	3-5 ay	6-8 ay	9-11 ay	1 yıl ve daha fazla 2 yıldan az	2 yıl ve daha fazla 3 yıldan az	3 yıl ve daha fazla	Toplam
2000	530	395	164	50	190	72	44	1.445
2001	648	595	208	65	264	90	54	1.924
2002	704	583	279	102	428	176	94	2.366
2003	781	660	288	83	323	156	104	2.395
2004	490	515	312	106	456	256	206	2.341
2005	513	520	289	90	429	261	241	2.343
2006	562	533	272	82	414	216	192	2.271
2007	658	578	274	99	402	170	139	2.320
2008	777	688	308	98	410	167	118	2.566
2009	957	929	502	175	538	199	135	3.435
2010	906	724	375	142	533	208	124	3.012
2011	862	611	315	108	428	168	91	2.583
2012	826	646	291	99	401	147	71	2.481
2013	904	709	327	99	452	138	76	2.705
2014	1.195	694	285	89	408	126	55	2.852
2015	1.265	709	327	111	462	131	52	3.057
2016	1.380	792	353	118	492	124	70	3.329
2017	1.382	792	390	134	534	150	72	3.454
2018	1.463	780	359	143	546	158	87	3.536

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 2.8’de görüldüğü gibi ülke genelinde iş arayanların bir yıldan daha az sürede iş aradığı görülmektedir. Bir yıldan daha fazla süredir iş arayanların sayısı da önemli derecede yüksek bir seviyededir. Tabloyu incelediğimizde en yoğun iş arama süresinin 1-2 aylık kategoride olduğunu görüyoruz. Fakat bu kategoride iş arayanlar genellikle geçici olarak işsiz olanlardır. 2000-2018 döneminin incelendiği tabloda genel olarak iş arama süresi kısa dönemde en fazla 1-2 ay iken, uzun dönemde ise bir yıldan fazla ancak iki yıldan az olduğu görülmektedir. 2000 yılında 530 bin kişi 1-2 ay içerisinde iş bulabilirken, 2018 yılında bu rakam 1 milyon 463 bin kişiye yükselmiştir. Ayrıca

tabloda da görüldüğü üzere, işsiz nüfusun bir yıldan kısa bir sürede iş sahibi olması istihdamın esnek yapıda olduğu sonucunu ortaya çıkarır.

3. Türkiye’de İstihdam Yapısı ve Gelişmeler

İstihdam kelime anlamı bir bireyin hizmet sağlaması ve kullanımı demektir. Literatürde ise, iktisadi kaynakların üretim sürecinde kullanılmasıdır. İstihdam anlamını dar anlamda ele alındığında, emek faktörünün üretim sürecinde kullanılmasıdır. Geniş anlamda istihdam denildiğinde, bir ülkedeki tüm üretim faktörlerinin belirli dönemler dâhilinde sürece dahil edilmesi kastedilmektedir (Ülgener, 1986: 73) Emeğin faktör gelirinden aldığı pay ise, “ücret”tir. Ücret piyasa şartlarında emeğin arz ve talebinin kesişmesinden oluştuğu gibi, “asgari ücret” gibi devletin müdahalesiyle belli bir seviyede tutulmasını sağlamaktadır (Dinler, 2002: 256)

Türkiye ekonomisinde istihdam yapısının özellikleri incelendiğinde tarım sektörünün toplam istihdam üzerinde büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’de istihdamın genel yapısını belirlemede en temel belirleyici etkenin nüfus artış hızının olmasıdır. Ülkemizde kırsal kesimden kente doğru bir göç yaşanmaktadır. Bu göçler yaygınlaşmadan önce Türkiye emek piyasasında istihdam edilenlerin çoğunluğu tarımda çalışırken; bu göçler sonucunda tarım sektöründe istihdam oranının azaldığı görülmektedir. Göç eden işgücünün, kentlerde sanayi ve hizmet sektöründe çalıştıkları ve bunu talep ettikleri gözlemlenmektedir. Ancak sanayi sektörü, kente yapılan göçlerle doğru orantı oluşturacak şekilde büyüme gösterememiştir. Bunun sonucunda da göç edenlerin işsiz kalmasına neden olmuştur (Algan ve Ildırar, 2003: 58).

3.1. Türkiye’de Nüfus ve Emek Arzı

İktisadi faaliyetteki insan unsuruna emek denir. Emek arzını tayin eden birinci unsur da nüfus miktarıdır. Nüfusu fazla olan ülkelerin emek arzları daha fazla ve o ülkelerin üretim kapasiteleri, milli hasılları ve iktisadi güçleri daha üstün olacaktır. Türkiye gerçekten dinamik bir emek arzına sahip ve gelişmekte olan tüm ülkelerin bütün özelliklerini taşıyan bir ülkedir (Aren, 1984:80).

Genel nüfus miktarı emek arzının bir kaynağıdır. Ancak bu kaynağın tamamı emek arzı için uygun değildir. 15 yaşından aşağı çocuklar ile 64 yaşından büyük olanlar prensip itibariyle çalışma çağı dışında kabul edilirler. Zaten fiilen çalışma çağı olarak iş yapma dönemlerini tamamlamış olan nüfusun 15-64 yaş aralığı olarak kabul edilmektedir. Yani bir ülkede iktisadi faaliyete emeğini arz edebilecek insanlar, çalışma çağındaki nüfus dediğimiz 15-64 yaşları arasındaki nüfustur (Nuri, 1992: 89).

3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı ve İşgücü (Emek) Talebi

İstihdam edilenler 3 ana sektörde incelenmektedir. Bunlar: Tarım, sanayi ve hizmet sektörüdür. Bu dağılım içinde en büyük oranın hizmetler sektöründe olduğu görülmektedir. Ülke ekonomilerin gelişmişlik düzeyi arttıkça tarım sektöründen sanayi sektörüne, sanayi sektöründen ise hizmetler sektörüne doğru bir geçişin olduğu görülmektedir (Korkmaz ve Mahiroğlu, 2007: 44).

Tablo 2.9. Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdamın Dağılım Oranı

Yıllar	Tarım sektöründe çalışan oran (%)	Sanayi sektöründe çalışan oran (%)	Hizmet sektöründe çalışan oran (%)
1996	42,8	22,9	34,3
1997	40,8	24,1	35,1
1998	40,5	23,6	35,9
1999	41,4	22,8	35,8
2000	36	24	40
2001	37,6	22,7	39,7
2002	34,9	23	42,1
2003	33,9	22,8	43,4
2004	29,1	24,9	46
2005	25,7	26,4	48
2006	24	26,8	49,1
2007	23,5	26,7	49,8
2008	23,7	26,8	49,5
2009	24,6	25,3	50,1
2010	25,2	26,2	48,6
2011	25,5	26,5	48,1
2012	24,6	26	49,4
2013	23,6	26,4	50
2014	21,1	27,9	51
2015	20,6	27,2	52,2
2016	19,5	26,8	53,7
2017	19,4	26,5	54,1
2018	18,4	26,7	54,9
2019	18,2	25,3	56,5

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 2.9’da görüldüğü gibi ana ekonomik sektörler olan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin her birindeki aktif nüfusun toplam aktif nüfus içindeki oranını belirtir. Türkiye’de yıllar itibariyle, özellikle tarım sektörü istihdamında azalma yaşanırken, hizmet sektörü istihdamında artış kaydedilmiştir. 1996 yılında tarım sektöründeki

istihdam oranı % 48,8 iken sanayi sektöründe % 22.8, hizmet sektöründe % 34,3 olarak görülmektedir. 2001 ekonomik krizin olduğu yılda tarım sektöründe artış olurken sanayi ve hizmet sektöründe azalış meydana gelmiştir. 2011 yılından sonra hizmet sektörü sürekli artış meydana gelmiştir. 2019 yılı verileriyle Türkiye’de hizmetler sektörü istihdamda %56,5 pay alırken, tarım sektöründe ise %18,2 pay almaktadır.

Türkiye ekonomisi, birbirine bağlı olan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinden oluşmaktadır. Bu sektörlerin herhangi birisindeki gelişme diğerlerini de etkilemektedir. Örneğin sanayinin gelişmesi tarımda makineleşmeyi, bu durum da tarımsal verim ve üretimin artmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde tarımsal üretimin artması, bu ürünleri işleyen fabrikaların artmasına ve bu fabrikaların bir kısmının tarım alanlarına yakın yerlere kurulmasına neden olmaktadır. Tarım ve sanayideki gelişmeler ulaşım, ticaret, turizm gibi hizmet sektörünün kollarını da etkilemektedir. Bir ülkede çalışan nüfusun sektörlerarası dağılımı, nüfusun çevre üzerindeki baskısının niteliğini ve boyutunu etkilemektedir. 1950’li yıllardan itibaren hizmet sektöründeki istihdam, sanayi sektöründeki istihdamdan daha fazla olmuştur. Hizmet sektörü ise yapısı gereği kayıt ve belge düzenine uyulması zor bir sektördür. Ayrıca hizmet sektöründeki istihdamın marjinal verimsiz faaliyetlerde yoğunlaşması (hizmetçilik, işportacılık, pazarcılık vb.) kayıt altına alınabilmesini engellemektedir (Toptaş, 1998:21-22).

Ülkeler ekonomilerindeki gelişmeyi sağlamak ve emek gücünün tamamı ile üretime katılabilmek için istihdam düzeyini işgücü düzeyine yaklaştırma gayesi olmalıdır. Emek gücüne olan talebinin en önemli faktörlerin başında işgücüne olan maliyetler ve büyüme oranları gelmektedir. Gelişmiş ülkelerin sanayileşme sürecinden sonra hizmetler sektörünün payı artarken, Türkiye’de sanayileşme süreci tamamlanmadan hizmetler sektörünün payı artmıştır. Ancak Türkiye’de hizmetler sektörünün istihdamdaki payının artmasının yanı sıra sanayi sektörünün de istihdamdaki payının artırılması gerekmektedir (Zaim, 1997: 103).

3.3. İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi veren bir konu da istihdam edilenlerin işteki durumudur. Gelişmiş ülkelerde en büyük payı ücretli ve maaşlı kesim oluşturmaktadır. Buna göre ekonomik gelişmeyle birlikte ücretli kesimin payının artması, kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile işçilerinin payının azalması beklenmektedir. Ülkemizde istihdam edilenler içinde en yüksek pay ücretli ve maaşlı kesime aittir. İşveren ve kendi hesabına çalışanların payı azalmakla birlikte önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Bundan dolayı en olumlu gelişme ücretsiz aile işçisi sayısındaki azalmadır (Uyar, 2005: 62).

İstihdam edilenlerin işteki durumuna bakıldığında yine bir grubun yıllar içinde diğer gruplardan daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Bu grup ücretli veya yevmiyeli olarak ele alınan gruptur. Kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi şeklinde istihdama katılan bireylerin bir kısmının ücretli veya yevmiyeli çalışanlar grubuna kaymakla beraber istihdama yeni katılanların ise genellikle ücretli veya yevmiyeli çalışma şeklini tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Ücretsiz aile işçisi grubunda yer alanlar daha çok tarımsal kesimi kapsamaktadır ve vasıfsız işçi durumundadır. Bu gruptakilerin kırsal kesimden kente yaptıkları göçün sonucunda, bireylerin vasıf gerektirmeyen işlerin daha geniş yer bulduğu inşaat ve hizmetler sektöründe istihdam edildiği söylenebilir. Burada hemen belirtelim ki ücretli veya yevmiyeli istihdamın büyüme oranları üzerinde ülkemiz bazında önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir (Özerkek, 2014: 215-216).

3.4. İstihdamın Eğitim Düzeyi

Türkiye’de toplam istihdamın eğitim durumu incelendiğinde iki temel sorun görülmektedir. Birincisi mesleki eğitim almış çalışan sayısının sınırlılığı, ikincisi de istihdam edilenlerin eğitim kalitesinin düşüklüğüdür. Eğitim düzeyi işgücünün niteliğinin ve verimliliğinin temel göstergesidir (Türkan, 2005: 32).

İşgücünün kantitatifliğinin belirlenmesi için ekonomilerin nüfus miktarı ve nüfus artış hızı önemli bir etkidir. İşgücü niteliğinin geliştirilmesinde eğitimin önem bakımından ilk sırada olduğu belirtilebilir. Türkiye’de istihdam edilenlerin eğitim durumlarına bakıldığında en az payın okur-yazar olmayanlara ait olduğu görülür. Bu

durum okur-yazar olmayan kesimin istihdamdan yavaş yavaş dışlandığını göstermektedir. Buna karşın lise altı eğitilmişlerin payı oldukça yüksek olup istihdamda en yüksek paya sahip olan gruptur. Eğitimli grupların payı ise yıllar itibariyle bir artış göstermektedir yalnız bunun yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Eğitimli işgücü, hala istihdamda yer almakta zorlanmaktadır (Murat, 2007: 200).

3.5. İstihdamın Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

İstihdam edilenler cinsiyet bazında incelendiğinde; erkekler kadınlara göre daha çok istihdama katılmaktadır. Kadın istihdamının düşük seviyede olmasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile ve toplumsal yapı, düşük eğitim seviyesi, yasal düzenlemeler, sosyo-ekonomik faktörler ve emek piyasasının talep yapısı önemli etkenlerdendir (Kılıç ve Öztürk, 2014: 118).

Emek gücünün cinsiyet göre dağılımına bakıldığında ülkemizin ekonomik ve sosyal yapısını değerlendirebilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Ekonomileri tarıma dayalı olan ülkelerde; kadınlar genel olarak bir ara eleman olarak görülmektedirler. Sanayi ekonomilerindeki ülkelerde ise kadının ekonomideki payının git gide arttığı görülmektedir (Gündoğan, 1999: 68).

Türkiye’de istihdam yapısını yaşa göre dağılımı değerlendirildiğinde istihdam edilenler arasında en yüksek paya sahip olan 35-54 yaş grubudur. 15-24 yaş aralığındakilerin istihdam oranlarının zamanla azaldığı görülmektedir. Gençlerin istihdamdaki payı azalırken orta yaşlıların (35-54) artmış olduğu görülmektedir. 55+ yaş olanlar ise istihdamda olanlar, toplam istihdamdakiler arasında en düşük paya sahip olan gruptur. Emeklilik yaşının kademeli olarak artmasıyla işgücü piyasasından çıkışların azaldığı söylenebilir (Kılıç ve Öztürk, 2014: 118).

3.6. Eksik İstihdam

Eksik istihdam, işsizlik halidir. Cari ücret düzeyinden iş aradığı halde bulamayanlar varsa, o ekonomide eksik istihdam var demektir. Geçici ya da sürekli olabilir. Sürekli eksik istihdam daha çok az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde

görülmektedir. Geçici eksik istihdam ise gelişmiş ülkelerde, iktisadi daralma ve resesyon dönemlerinde, depresyonlarda gözlenmektedir (Germir, 2012: 4).

Piyasaya sunulan üretim faktörlerinin bir bölümünün çalıştırılmaması ve talep yetersizliğinden dolayı işsiz kalınması da eksik istihdam olarak değerlendirilmektedir. Tarımda görülen mevsimlik eksik istihdamın nedeninin tarım sektörü dışında çalışan ve genel olarak çoğu kişilerin gelir azlığından ötürü iş arayanlar olduğu bilinmektedir (Türkbal, 1993: 384). Bir ülkede eksik istihdam söz konusu ise üretilen mal ve hizmet miktarı üretilebileceği en üst sınırın altında gerçekleşmektedir. Böylece ekonomide refah kaybı meydana gelmekte ve üretilecek mal ve hizmet miktarı azalmaktadır. Bu sebeple eksik istihdam durumunda, milli gelir olması gerekenin altında gerçekleşmektedir (Dinler, 2003: 447).

3.7. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Buna Neden Olan Etmenler

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri de kayıt dışı istihdam sorunudur. Kayıt dışı istihdam, çalışanların çoğu zaman gerekli vasıflara sahip olmadığı; asgari yaş haddi, asgari ücret, fazla mesai ve işyeri standartları gibi konulardaki düzenlemelere uyulmadığı; gerekli sosyal güvenlik, vergi ve diğer fonların eksik ödendiği veya hiç ödenmediği istihdam biçimidir. Eğitim seviyesi arttıkça kayıt dışılık azalmaktadır (Aktürk, 2005: 287-291.)

Ekonomilerin birçoğunda üç çeşit kayıt dışı iş yapmanın söz konusu olduğu görülmektedir. Bunlar;

i. Söz konusu emek piyasasında iş yapanların Sosyal Güvenlik Kuruluşuna hiç bildirmemiş olması

ii. Çalışma gün sayılarını eksik bildirilmiş olması

iii. Sigorta primine esas kazanç tutarlarının eksik bildirilmesi

Kayıt dışı istihdama neden olan etmenler şu şekilde sıralanabilir:

- Ekonomik nedenler

- Mali nedenler,
- Hukuksal nedenler,
- Sosyal ve kültürel nedenler (Aktürk, 2005: 287-291.)

Yukarıdaki ana etmenlere ülke bazında bakıldığında ise Türkiye’de kayıt dışı istihdamın nedenleri olarak; hızlı nüfus artışı, işsizlik, kentleşme ve iç göç, yabancı işçiliği, çocuk işçiliği gibi sosyal oluşumlar; enflasyon, işletmelerin yapısı, rekabet gücü, emek piyasasındaki yapısal değişim ve standart dışı çalışma biçimleri, istihdamın sektörel yapısındaki değişimler gibi ekonomik yapı; vergi sistemi, ücretler üzerindeki yasal kesintiler, çalışma yasaları, devletin organizasyon yapısından kaynaklanan sorunlar gibi mali ve idari düzen sayılabilir (Güloğlu, Korkmaz, ve Kip 2003: 61-86).

3.7.1. Sosyal Nedenler

Bir ülkenin sosyo-kültürel yapısı, moral ve ahlaki değerleri ile eğitim düzeyi ve özellikle kırdan kentte göç olgusu gibi sosyal faktörler kayıt dışı ekonominin gelişmesini ve boyutlarını etkileyen unsurlardır. Kayıt dışı ekonomiye neden olan sosyal faktörler; nüfus artışı ve göç, eğitim düzeyi, düzensiz kentleşme, toplumsal değer yargıları yolsuzluk ve rüşvet olarak sıralanabilir.

3.7.1.1. Nüfus Artışı

Yukarıda belirttiğimiz gibi kayıt dışı ekonominin büyümesine sebep olan sosyal unsurlardan biri nüfusun artması ve göçlerdir. Ülkemizde hızlı bir nüfus artışı ve bu nüfus artışı içerisinde genç yaş grubunun büyük ölçüde olduğu aşîkardır. Yani Ülkemiz bir tarım ülkesidir bu durum ise genç nüfusun tarım sektörüne istihdam edilmektedir (Törüner, 1993: 9). Bireyler yaşamlarını daha iyi sürdürebilmek için ve daha iyi bir gelir elde etmek için kentlere göç etmişlerdir. Bu durumdaki kişiler ise genellikle yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan bireylerdir. Kırsaldan kente göçün sonucunda nüfustaki artış hızının yüksek olmasının, bölgeler arası dengesizliği meydana getirdiği aşîkârdır (Karatay, 2009: 50).

Kayıt dışı ekonominin kaynağı olan toplumsal sebeplerden bir başkası da nüfusta meydana gelen artış ve göç faaliyetleridir. Tarımsal faaliyetlerin iktisadi ortamdaki payının minimum seviyeye düşmesi neticesinde kırsalda yaşayan bireyler iş bulma imkânının fazlalığından dolayı kentlere göç etmekte ve nüfus artmakta, paralelinde kayıt dışı istihdam artmaktadır. Bu durumun üstüne, köyden kente göçen bireylerin denetimi devletçe sıkı şekilde gerçekleştirilememekte ve kanuni sınırların haricinde ticari faaliyette bulunmalarının önüne geçilmemektedir (Yendi, 2011: 87).

3.7.1.2. İşsizlik

Türkiye'nin en önemli sosyal ve ekonomik sorunlarından birisi işsizlik sorunudur. Küreselleşmeyle beraber ekonomideki yeniden yapılanma, özellikle yaşanan ekonomik kriz Türkiye'de işsizliğin boyutlarını yükseltmektedir. Türkiye'de işsizliğin önemli sebeplerinden birisi de ekonomideki hızlı nüfus artışıdır. Ekonomide işgücünün nüfus artışına bağlı olarak artması, bu işgücünün istihdam potansiyelinin yetersizliği sebebiyle işsizlik sorunu olarak karşımıza gelmektedir (Uysal, 2007: 82).

Ülkemizde emek gücünün çoğunluğu, küçük ölçekli, tarım sektöründe, mevsimsel dalgalanmalara bağlı, aile işletmelerine dayalı üretim yapan bir istihdam yapısında yer almaktadır. Eksik istihdam ve işsizlik büyük bir ağırlığa sahiptir. (Ekin, 2000: 29).

3.7.1.3. Kentleşme ve İç Göç

Göç ve kent kavramı ile paralel bir çizgi izleyen bir diğer kavram da kentleşmedir. Kentleşme kavramı kentlerin ve kentlerde yaşayan nüfusun artışı olarak anlaşılabilir. Kentlerin kendi bünyelerindeki insanların nüfusunun artışının yanında, diğer il, ilçe ve köylerden gerçekleşen göçlerle de kentlerin nüfusu artmaktadır. Türkiye'de, tarımda modern üretim tekniklerinin kullanılması, buna paralel olarak tarımda gereksinim duyulan insan gücünün azalması, tarımsal verimliliğin yetersizliği, toprakların miras yoluyla parçalanması emek sahiplerini köyden kente taşıyan nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güloğlu, Korkmaz, Kip, 2003: 66).

Ülkemizde kırsaldan kentlere yapılan göçler kentlerde bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Gecekondulaşma, altyapı ve ulaşım sıkıntısı, işsizlik, kent yaşamına uyum sağlayamama, konut eksikliği, kentleşme oranı ve nüfus yoğunluğundaki dengesizlik, çevreye olumsuz etkiler, bu sorunlardandır. Bu sorunlar içinde en önemlisi gibi görünen gecekondulaşma olgusu, küresel bir olgudur. Gelişmekte olan bütün toplumların farklı düzeylerde de olsa yaşadığı bir durumdur. Gecekondulaşma, ülkemizde özellikle 1950’li yıllardan sonra tarımda yaşanan yapısal dönüşümün sonunda kentlere doğru yönelen göç dalgalarının oluşturduğu sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik olmak üzere pek çok alanda etkisi olan bir olgudur (Bal, 2008: 117).

3.7.1.4. Çocuk İşgücü

Çocuk işçiliği, çocukların zihinsel, sosyal, fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkiler. Tüm toplumlar iş bölümünü ekonomideki yapıya uygun cinsiyet ve yaşa göre yapmaktadırlar. Bu durumda iş bölümünün bir parçasını ise çocuk işgücü oluşturmaktadır. Çocuk işçiliği; çocukların zihinsel, sosyal, fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde günümüz de dahil olmak üzere çocukların ev, tarım, ticaret, sanayi ve hizmet alanlarında çalışarak aile bütçesine katkı sağlamak veya meslek edinmek amacıyla iş hayatına girdileri görülür. Ayrıca çalışma sürelerinin manipule ve istismar edilmelerinin kolay olması; bazen düşük ücret karşılığında, bazen ücretsiz, bazen de aile işçisi olarak çalışmalarının mümkün olması sebebiyle de küçük yaşlarından itibaren çalışma hayatında yer aldıkları görülmektedir. Bu nedenle ucuz işgücü olarak kabul edilen çocuk emeğinin istismarını toplumsal bir sorun olarak değerlendirmek gerekir (Naciye, 2017: 114).

Çalışan çocukların eğitime devam oranları artış gösterse de, temelinde bir insan hakları sorunu olan çocuk işçiliğin önlenmesi, çocukların eğitimlerine devam etmesi ve çocuklukların sağlıklı bir şekilde yaşayabilmeleri için toplumun tüm kesimlerine önemli görevler düşüyor. Buna ek olarak söylenebilir ki çocuk iş gücü sorunu, Türkiye’deki kayıt dışı istihdamın kaynaklarından birisini oluşturmaktadır (Baytaymaz, 2000: 292).

3.7.2. Ekonomik Nedenler

Ekonomide uygulamakta olunan iktisat politikası, kayıt dışı ekonominin oluşmasına etki edebilir. Ekonomik nedenler olarak ekonomide istikrarsızlık ve belirsizlikler, enflasyonist baskılar, istihdam ve işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik ekonomik krizler, haksız rekabetin boyutu ve uluslararası rekabet baskısı ve taşeronlaşma gibi nedenler ile karşılaşmaktadır (Bozkurt ve Özbey, 2015: 77).

Bir ülkenin ekonomik yapısı kayıt dışılığın önemli bir belirleyicisidir. Ekonomileri sağlam, istikrarlı, enflasyonları kontrol edilebilir, piyasanın genellikle kayda girdiği, verimliliğin yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutları da sınırlıdır (Aktürk, 2005: 286-287). Enflasyonları yüksek boyutlarda seyreden, sık sık krizlere uğrayan, piyasanın büyük ölçüde nakitle çevrildiği, kurumları oturmamış, gelir dağılımı bozuk ve yoksulluğun hâkim olduğu ekonomilerde kayıt dışı ekonomi boyutları yüksektir (Kırbaş, 2012: 38).

Ekonomik düzenlemelerin, sınırlamaların ve bürokrasinin daha yoğun olduğu az gelişmiş ülkeler de bu sınıfa dahildir. Ekonomide sektörlerin ağırlığı da kayıt dışılığın boyutlarını etkilemektedir (Işık ve Acar, 2003: 120).

3.7.2.1. Enflasyon

Türkiye’de kayıt dışı ekonomiye neden olan ekonomik nedenlerden bir diğeri enflasyondur. Enflasyon yükselen bir fiyat sürecidir. Enflasyon oranı ortalama fiyat düzeyindeki değişmedir. Fiyat düzeyinin en yaygın ölçüsü tüketici fiyat endeksidir ve hane halkının satın aldığı mal ve hizmetlerin ortalama fiyatının aydan aya nasıl değiştiğini gösterir. Genel olarak enflasyon gelişmiş ülkelerde çok düşük, gelişmekte olan ülkelerde ise yüksektir (Us, 2006: 98-99).

Enflasyondan kaynaklı nominal gelirlerin artışı, mükellefler açısından vergi diliminin değişmesine ve nihayetinde mükellefi daha fazla vergi yüküyle karşı karşıya bırakmaktadır. Artan vergi yükü mükellefleri kayıt dışına itmekte dolayısıyla bunun daha da genişlemesine sebep olmaktadır (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007: 41).

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi için vergi yükünün hafifletilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda vergi oranlarının düşürülmesi ve vergi tabanın genişletilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca enflasyonun nominal gelir artışına sebep olup üst vergi dilimlerinden vergilendirilmesi önlenmelidir. Yüksek oranlardaki enflasyonun satın alma gücünü azalttığı göz önüne alındığında, enflasyonla mücadele için alınacak mali önlemler kayıt dışı ekonominin sınırlandırılmasında önemli rol oynayacaktır (Sarılı, 2002:49).

3.7.2.2. İşletmelerin Yapısı

Çalışma hayatı sosyal yapısı sebebiyle hareketlilik arz eder ve bu durum kayıt dışı ekonominin yaygınlaşması sonucunu doğurabilmektedir. Bu sebeple iyi işleyen bir kontrol ve denetim sisteminin olması gerekmektedir ki kayıt dışı istihdam faaliyetlerinin önüne geçmek mümkündür.

Büyük ve küçük çaplı işletmeleri kıyasladığımızda;

Büyük işletmelerde kontrol ve denetim sisteminin daha gevşek işlediğinin görürüz, çünkü büyük ölçekli firmalar tüm üretim faaliyetlerini kayıt altında gerçekleştirirler. Küçük işletmelerde ise bir veya birkaç kişinin iç kontrolü sağlaması yeterlidir.

Küçük işletmeler yerel piyasalara ve teknolojik değişikliklere büyük işletmelerin aksine çok çabuk uyum sağlayabilirler, fakat rekabet güçleri ve sermayeleri büyük firmaların aksine zayıftır (İSO, 2001: 69).

Küçük ölçekli işletmeler finansal anlamda yaşadıkları sıkıntı sebebiyle, büyük ölçekli işletmelere oranla vergi ve sosyal güvenlik yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmaktadırlar.

Tüm bu farklılıklara ülkemizde küçük işletmelerin sayısının fazla olması, sermayelerinin düşük olması nedeniyle rekabet güçlerini artırma istekleri de eklenince küçük ölçekli işletmelerin kayıt dışı istihdama yöneldikleri görülür.

Büyük şirketlerin yoğun olduğu sanayi yapılarında kayıt dışı istihdamın işgücü piyasası içindeki yeri çok küçük iken, çok sayıda küçük firmadan oluşan yerel sanayilerde, kayıt dışı istihdama yöneliş daha fazla olacaktır (Güloğlu, Korkmaz, Kip, 2003: 76).

3.7.2.3. Rekabet Gücü

Rekabet gücü, üretilen malların ister iç tüketim, ister ihracat olsun, diğer üretilen mallarla kalite ve fiyat bakımından yarışabilecek düzeyde olmasını ifade eder. Rekabet gücü, üretim ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının iyileşmesi ve istihdamın geliştirilmesi için bir önkoşuldur (Uzunoğlu, Alkin, diğerleri, 1995: 6

Türkiye'de işletmeler, özellikle fiyat rekabeti için işgücü maliyetlerini düşürmek amacıyla kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Bu durumda gerileyen sektörlerdeki firmaların ve küçük işletmelerin maliyetleri kısarak ayakta kalma çabalarından kaynaklanmaktadır. Fakat rekabet edecek güçte olan firmalar da emeğe değerinden düşük ücret ödeyip rekabet olanaklarının güçlenmesini sağlayan yeniden yapılanma, teknolojik yeniliklerin uygulanması gibi daha kökten önlemlerden kaçınmaktadır (Egemen, 2000: 649).

4. Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

Türkiye’de işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisinin daha iyi kavranmasına yönelik zemin oluşturmak açısından GSYİH ve işsizlik göstergelerinin gelişim seyri Tablo 2.9’da ele alınmıştır. Tablo 2.9’a bakıldığında Türkiye ekonomisinin 1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında küçüldüğü görülmektedir. Ayrıca işsizlikteki değişimin daha çok artma yönünde olduğu dikkat çekmektedir. İşsizliğin 1993 yılına kadar artış gösterdiği 2001, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında ise bir önceki yıla kıyasla sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. 2009 yılında da işsizlik oranı bir önceki yıla göre önemli derecede artmıştır. Böyle büyük bir artışın 2001 yılında görüldüğü de Tablo 2.9’a bakınca anlaşılmaktadır. Tam aksi yönde bir gelişme olarak, işsizlik 2000 yılında bir azalma kaydetmiştir. Büyüme oranlarının artış gösterdiği 2004, 2005 ve 2006 yıllarında bu büyüme performansına karşı işsizlik oranları 10,8, 10,6 ve 8,7 olarak kaydedilmiştir.

Tablo 2.10. Türkiye’de Büyüme ve İşsizlik Oranı (1990-2019)

Yıllar	Büyüme Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Yıllar	Büyüme Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
1990	9,27	8	2005	9,01	10,64
1991	0,72	8,21	2006	7,11	8,72
1992	5,04	8,51	2007	5,03	8,87
1993	7,65	8,96	2008	0,85	9,71
1994	-4,67	8,58	2009	-4,7	12,55
1995	7,88	7,64	2010	8,49	10,66
1996	7,38	6,63	2011	11,11	8,8
1997	7,58	6,84	2012	4,79	8,15
1998	2,31	6,89	2013	8,49	8,73
1999	-3,39	7,69	2014	5,17	9,88
2000	6,64	6,49	2015	6,06	10,24
2001	-5,96	8,38	2016	2,88	10,33
2002	6,43	10,36	2017	7,5	10,9
2003	5,61	10,54	2018	2,8	11,0
2004	9,64	10,84	2019	0,9	13,7

Kaynak: TÜİK, 2019

Türkiye’de, işsizlik ve ekonomik büyüme göstergeleri beklenildiği sonuçları vermese de, genel olarak ekonominin gidişatı hakkında bilgi vermektedir. Türkiye 1970-2010 yılları arasında birçok kez ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. 1974 birinci petrol krizi ve 1986 krizlerinde ekonomik büyüme ile istihdamda bir azalma olmamasına rağmen işsizlik ilk krizde % 10,30, ikincisinde ise % 14.02 oranında artış göstermiştir. 1979-1980 ikinci petrol krizinde ekonomik büyümenin azaldığı fakat büyümenin aksine istihdamın arttığı ve işsizlikte azalma olduğu görülmektedir. 1988-89 ve 1991 finansal krizlerinde ise ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik oranlarının tümünde artış görülmüştür. 1994 finansal krizinde istihdam ve işsizlik artarken, büyümede % 4,67 oranında küçülme yaşanmıştır. 1998 Asya-Rusya krizinin ardından 1999 krizinde de yine istihdam ve işsizlik oranları artmış, ekonomik büyüme % 3,37 oranında azalmıştır. 2001 krizinde ise, işsizlik % 31,40 artmış, istihdam % 0,26 oranında, ekonomik büyüme ise % 5,70 oranında azalmıştır. 2001 yılından sonra

ekonomik büyüme açısından olumlu gelişmeler yaşansa da istihdam azalmaya ve işsizlik de artmaya devam etmiştir. 2008 küresel krizinde her üç göstergede artış ortaya çıkmış, krizin etkileri Türkiye’de daha geç görülmesinden dolayı işsizlik 2009 yılında % 32,94 artmış, ekonomik büyüme de % 4,83 oranında azalmıştır (Eser, 2012: 87).

Türkiye, 1980 öncesi ekonomik büyüme oranlarına bağlı olarak doğrusal bir ilişki içinde önemli istihdam olanakları yaratmaktaydı. Ancak yapısal dönüşüm süreci sonrasında izlenen iktisat politikaları istihdam sorununu çok farklı baskılar altında bırakmıştır. Bu baskılardan ilki iç piyasanın göz ardı edilerek dış piyasa ağırlıklı üretim yapılmasıdır. Dış piyasa odaklı üretim anlayışı iç piyasaların önemsizliği sorununu gündeme getirmiş, atıl kapasitenin artırılmasına yol açan bu süreç, yeni yatırımların teşvikini sağlayamamakla birlikte üretim artışını daha az işgücü ve daha fazla çalışma saatleri ile ikame etmeye çalışmıştır. Bu olumsuzluğa ek olarak kırdan kente göçün, tarımsal nüfus içinde değerlendirilirken, işsiz görünmeyen bir kitlenin bu sayede işsiz sınıfına dahil edilmesi sorununu da beraberinde getirmiştir. Teknolojik ilerleme sonucunda her işletmenin daha az işgücü istihdam etmesi de büyüme sürecinde istihdamın artmamasının nedenleri arasında gösterilebilir (Akaya ve Gürbüz, 2006).

1990-2000 yılları arasında iç ve dış faktörlerin etkisiyle istikrarsız büyüme yaşayan Türkiye ekonomisinde enflasyonun kontrol altına alınması ve mali disiplinin sağlanması ile birlikte 2002-2007 yılları arasında ortalama büyüme oranı %7'lere kadar yükselmiştir. Hatta bu dönemde uzun dönem ortalama büyüme oranının üzerine çıkmıştır. Türkiye’nin yüksek büyüme evresi olarak nitelendirilen 2002-2007 yıllarında istihdam ve işsizlik göstergelerinin ortaya çıkardığı sonuçlara bakıldığında, ekonomideki genel olumlu havanın emek piyasasına fazla yansımadağı görülmektedir (Kesici, 2010: 10).

Özetle; Türkiye’de son dönemlerde büyüme zayıf bir performans gösterirken, istihdam önemli derecede artış göstermiştir. Böyle bir durumda beklenen işsizlik oranının düşmesidir. Fakat Türkiye’de işgücü piyasasının önemli yapısal sorunlarından biri işgücüne katılım oranının düşüklüğü ve aynı zamanda işgücünde meydana gelen hızlı artışlar nedeniyle artan istihdam işsizlik oranlarına yansımamıştır. İstihdamın hızlı artışı, verimliliğin düşmesine neden olmuştur. Bu yüzden çalışan başına düşen gelir

istenilen düzeye çıkamamıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin son yıllardaki istatistiki verileri değerlendirildiğinde; Türkiye'de istihdam oluşturacak yatırımların yapılması gerektiği ayrıca dış pazarlarda tıkanma noktasına gelen ekonominin iç pazarda talebi canlandıracak politikalar izlenerek işsizliğin azaltılması gerektiği söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu bölümde öncelikle işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra veri seti ve metodolojisine ve ampirik analiz sonuçlarına değinilecektir.

1. İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYİ ARAŞTIRAN ÇALIŞMALAR

İktisat literatüründe işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ulusal ve uluslararası alanda yapılmış pek çok çalışma bulunsa da işsizlik oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin tam bir görüş birliği sağlanamamaktadır. Literatür taramasına öncelikle Türkiye ekonomisini ele alınan ampirik çalışmalar yönünden bakılacak, daha sonra yabancı ülkeler için yapılmış ampirik çalışmalara değinilecektir.

1.1. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar

Türkiye’nin ekonomik büyüme seviyesi ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalardan örnekler Tablo 3.1’de sunulmaktadır.

Tablo 3.1. İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye Ekonomisi için Analiz Eden Çalışmalar

Yazar	Ülkeler ve İncelenen Dönem	Yöntem	Sonuç
Karagöl ve Akgeyik (2004)	Türkiye (1970-2003)	Johansen eş bütünleşme, Nedensellik Analizi	Ekonomik büyümeden işsizlik yönüne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Yılmaz (2005)	Türkiye (1978-2004)	Granger ve Hsiao’nun nedensellik testi	Ekonomide nedensellik ilişkisinin yönü işsizlik oranından büyüme oranına bulunmakta tersi durumunda arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Tablo 3.1. İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye Ekonomisi için Analiz Eden Çalışmalar (Devamı)

Yüceol (2006)	Türkiye (1950-2004)	Eş-bütünleşme testi, VECM modeli	Uzun dönemde ekonomik büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Ceylan ve Şahin (2010)	Türkiye (1950-2007)	TAR ve M-TAR modeli	Reel çıktının ekonomide genişleme döneminde işsizliği azaltma yönündeki etkisi ile daralma döneminde işsizliği artırma yönündeki etkisi aynı olmadığı sonuca ulaşılmıştır.
Barışık, Çevik ve Çevik (2010)	Türkiye (1988-2008)	Markov rejim değişimi modeli	Ekonomik daralma döneminde işsizlik oranında bir azalma olurken, genişleme döneminde anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Akçoraoğlu (2010)	Türkiye (1995-2007)	Granger nedensellik testi	Reel GSYİH ile istihdam arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğunu bulunmuştur.
Takım (2010)	Türkiye (1975-2008)	Granger nedensellik testi	Ekonomik büyüme ile işsizlik arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Tarı ve Abasız (2010)	Türkiye (1968-2008)	İki Rejimli Eşik Eşbütünleşme ve Eşik Hata Düzeltme Modelleri	Ekonomide resesyonun olduğu dönemde büyüme, genişleme dönemine göre işsizlik oranını daha çok etkilemektedir.

Tablo 3.1. İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye Ekonomisi için Analiz Eden Çalışmalar (Devamı)

Demirgil (2010)	Türkiye (1987-2007)	Hareketli regresyon yöntemi	Ekonomide verimlilik artışlarının arttığı dönemlerde reel GSYİH artışları ile beraber işsizlik oranlarının azaldığı sonucu bulmuştur.
Muratoğlu (2011)	Türkiye (2000-2011)	Eş bütünleşme testi	Ekonomide istihdam ve GSYİH arasında nedensellik ilişkisinin olmadığına ulaşmıştır.
Özdemir ve Yıldırım (2013)	Türkiye (2005-2013)	Özçıkırmalı Dalgacık Yaklaşımı	Kısa dönemde ekonomik büyümeden istihdama tek yönlü ilişkinin olduğu ama uzun dönemde ilişkinin olmadığına ulaşmıştır.

Türkiye için yapılan ampirik çalışmalarda genel olarak ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam gibi değişkenler incelenerek, ekonomideki bu değişkenler arasındaki ilişki farklı yöntemlerle analiz edilmiştir.

Akgeyik ve Karagöl (2004) Türkiye’de 1970-2003 yılları için Kointegrasyon ve Nedensellik Analiz Testleri, Johansen Eş bütünleşmeyi kullanarak ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini analiz ettikleri çalışmalarında, ekonomide kısa dönemde ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu bulmuşlardır.

Yılmaz (2005) 1978-2004 yıllarını kapsayan dönem için Türkiye’deki büyüme oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkinin yönünü Granger ve Hsiao’nun nedensellik testlerinden faydalananarak araştırmıştır. Yapılan bu çalışmada nedensellik ilişkisinin yönü sadece işsizlik oranından büyüme oranına doğru bulunmakta olup büyüme oranından işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Yüceol (2006) ise, Türkiye’de 1950-2004 dönemi için ekonomide büyüme ve işsizlik oranları arasındaki ilişkinin dinamik bir analiz çalışmasında Eş-bütünleşme testini ve standart bir VECM modelini kullanmıştır. Çalışmada kullanılan iki değişken uzun dönem ile beraber hareket etmemekte, bu sebepten dolayı değişkenler arasında bir

nedensellik ilişkisinin olmadığını bulmuştur. Ancak belirli bir gecikmeden sonra uzun dönemde ekonomideki büyümenin işsizlik üzerinde artan oranda bir etkisi vardır. Türkiye’de 1950-1980 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik büyümenin işsizlik üzerinde kuvvetli bir etkisi olduğu ortaya çıkarken, dışa açık büyüme stratejisinin uygulanmaya konulduğu 1980 yılı ve sonrası yıllarda ekonomik büyümenin işsizliği azaltma yolundaki etkisinin büyük oranda azalması yönünde bir sonucuna ulaşılmıştır.

Ceylan ve Şahin (2010) 1950-2007 dönemi için işsizlik ile büyüme arasındaki ilişkiyi TAR ve M-TAR yöntemlerini kullanarak araştırmışlardır. Okun ilişkisinin uzun dönemde simetrik olup olmadığını 1950-2007 dönemi yıllık zaman verilerini kullanarak analiz etmişlerdir. Bu hedefle değişkenler arasında asimetrik ilişkiye izin veren TAR ve M-TAR modellerinden ulaşılan sonuçlara göre Türkiye ekonomisi için Okun katsayısı (ilişkisi) asimetriktir. Çalışma sonucunda, reel çıktının genişleme döneminde işsizliği azaltma etkisi ile daralma döneminde işsizliği artırma etkisinin aynı olmadığı sonucu ortaya çıkmış böylece, işsizlik ile reel gayri safi yurtiçi hasıla arasında asimetrik bir ilişkinin var olduğu görülmüştür.

Barışık ve diğerleri (2010) işsizlik ve büyüme arasındaki asimetrik ilişkiyi üçer aylık veriler kullanarak analiz ettikleri çalışmalarında, istihdamsız büyüme kavramını Okun kanunu çerçevesinde Markov Rejim Değişim modeli ile araştırmışlardır. 1988-2008 yıllarının baz olarak alındığı çalışmadan elde edilen ampirik bulgulara göre Okun katsayılarının ekonominin genişleme dönemlerinde hâsıla ile işsizlik arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamış, daralma dönemlerinde ise teoride beklenildiği gibi büyümenin işsizlik oranlarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç işsizlik ile ekonomik büyüme arasında asimetrik bir ilişki olduğu ve özellikle daralma dönemlerinde büyümenin istihdam yaratmadığını göstermektedir. Ulaştıkları bu sonuca göre, Türkiye ekonomisinde istihdamsız büyüme kavramının geçerli olduğunu göstermişlerdir.

Tarı ve Abasız (2010), iki rejimli eşik eşbütünleşme ve eşik hata düzeltme modellerini kullanarak Türkiye’de 1968-2008 yıllarını kapsayan dönem için Okun katsayısının ekonomide oluşan daralma ve genişleme dönemlerinde ekonominin nasıl değiştiği ile ilgili analizler yapmışlardır. Resesyon rejimi döneminde büyümede görülen

dalgalanmaların genişleme dönemlerine göre işsizliği daha fazla etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca ekonomide uzun dönem analizinde büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkisini veren Okun katsayısını -0.48 olarak bulmuşlardır.

Akçoraoğlu (2010) ekonomik olan büyüme ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisi olan ve bunları modern zaman serileri analizini kullanarak 1995Q1 ve 2007Q4 yıllara ait olan dönemler için analiz etmiş ve yapmış olduğu çalışmada istihdam ile reel GSYİH arasında uzun vadede bir ilişkinin varlığını bulmuştur. Ayrıca ekonomide hızlı gelişen ekonomik büyüme, uzun vadede istihdam artışı için ön koşul olduğunu ve Türkiye’de ekonomideki çıktı artışının istihdam üzerinde olan etkisinin oldukça az olduğunu söylemiştir. Yapmış olduğu çalışmasının sonucu olarak yüksek ekonomik büyümeyi hedefleyen politikaların nispeten yetersiz kalmasına rağmen uzun vadeli istihdamı canlandırmada etkili olduğunu vurgulamıştır. Türkiye ekonomisi için yapılmış olan Granger nedensellik testleri sonucunda istihdam ile reel GSYİH arasında çift-yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmiştir.

Takım (2010), 1975-2008 yıllarını kapsayan dönem için Türkiye’de ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki Granger nedensellik ilişkisi ile analiz etmiştir. Sonuç itibari ile işsizliği GSYİH’ nin Granger nedenselliğinin nedeni olarak bulurken aynı zamanda GSYİH’yı da işsizliğin Granger nedenselliğinin nedeni olarak bulmuştur. Yani kısaca ifadece edilecek olunursa iki değişken arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğu ve karşılıklı olarak bir etkileşimin sonucuna varılmıştır.

Demirgil (2010) 1987:2-2007:3 bu dönemler arasında Okun Yasası’nın Türkiye’de geçerliliğini test ederek, artan verimliliğin ortalamanın üzerinde yaşandığı dönemler itibari ile Okun Yasası ekonomideki geçerliliğinin ortadan kalktığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile hareketli regresyon yöntemiyle birlikte çıktı düzeyi, istihdam ve verimlilik arasındaki oluşan ilişkiyi test etmiştir. Elde edilen çalışmada ampirik bulgulara göre hâsıla oranındaki artış ile işsizlik oranı arasındaki ilişki, ekonominin daralma ve genişleme dönemlerine baktığımızda farklılık göstermektedir. Türkiye’de, ekonominin genişleme dönemlerinde Okun Katsayısı azalma eğilimi içindedir. İşsizlik oranı ve çıktı ve arasındaki eş zamanlı ilişki, cari işsizlik oranları ile geçmiş dönem çıktı artışı ve işsizlik oranları arasındaki kuvvetli ilişki ile örtüşmektedir.

Bu durumun sonucuna göre Türkiye’de işsizlik oranlarına bakıldığında sadece çıktı artışına bağlı değildir. Ekonomide hızlanan verimlilik artışlarının dönemlerde reel GSYİH artışları ile birlikte işsizlik oranlarının azalış yönünde gösterilmektedir.

Muratoğlu (2011) çalışmasında Türkiye’de 2000–2011 yıllarını kapsayan dönemde üç aylık istihdam ve GSYİH rakamlarını kullanarak Granger nedensellik ilişkisi ile test etmiştir. Granger Nedensellik testi yapılması sonucunda iki serinin de birbirlerinin Granger nedeni olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Özdemir ve Yıldırım (2013), İşsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki asimetrik ilişkiye odaklanan ve 2005-2013 dönemini aylık verilerle inceleyen Granger nedenselliğin varlığını özçıkırmalı dalgacık yaklaşımı ile incelemektedir. Test sonucunda elde edilen ampirik bulgulara göre istihdam ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin varlığını desteklememekte ve kısa dönemde istihdamsız büyüme sorununun varlığını kabul etmektedir. Orta dönemde istihdam artışı ve büyümenin karşılıklı birbirlerini desteklediğini tespit etmişlerdir.

Türkiye için ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyle ilgili var olan literatür analiz edildiğinde, genel olarak nedensellik analiz sonuçların gerçekleştirildiği ve bu değerlendirme sonucunda kimi zamanlarda bir nedensellik ilişkisi olmazken, kimi zaman ise işsizlikten ekonomik büyümeye veya ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğu, bazı durumlarda ise bu iki değişkenler arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucu görülmektedir. Yani kısacası Türkiye açısından yapılmış olan çalışmalarda büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkide kesin olarak bir sonuca varmak mümkün olmayacaktır.

1.2. Diğer Ülkeler İçin Yapılan Çalışmalar

İşsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkında Dünya ülkelerinde yapılan çalışmaları Tablo 3.2’da gösterildiği şekilde incelenmiştir.

Tablo 3.2. İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Dünya Ekonomisi için Analiz Eden Çalışmalar

Yazar	Ülkeler ve İncelenen Dönem	Yöntem	Sonuç
Barro ve Sala-i-Martin (1995)	G7 Ülkeleri (1960-1990)	Panel veri ve GMM Tahmin Yöntemi	İstihdamda meydana gelen artışının ekonomik büyümeye olan etkisi yüksektir.
Prachowny (1993)	ABD	Veri seti	Üretim fonksiyonu yaklaşımı ile Okun katsayısının literatürde bulunan katsayıdan farklı bir sonuç bulunmuştur.
Harris ve Silverstone (2001)	ABD, Almanya, Avustralya, Birleşik Krallık, Japonya, Kanada ve Yeni Zelanda (1978-1999)	Eşik Otoregresif Modeller (TAR) ve Çoklu Ekonometrik Yöntemler	Ekonomide işsizlik ve üretim arasında oluşan uzun dönem ilişki hipotezi reddedilmiştir.
Freeman (2000)	ABD 8 bölgesi (1977-1997)	EKK Yöntemi	Her bölge için işsizlik oranlarının büyüme oranlarındaki değişikliğe verdiği reaksiyon coğrafi açıdan farklılık gösterdiğini elde etmiştir.
Sögner ve Stiassny (2002)	15 OECD Ülkesi	EKK Yöntemi	Ülkeler arasında işsizliğin GSYİH değişikliklerine karşı reaksiyonunun büyük ölçüde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.
Tripier (2002)	ABD (1948-2004)	Dinamik Korelasyon Ölçüm Yöntemi	İşsizlik oranları ile işgücü verimliliğindeki artışın aralarındaki ilişkinin düşük frekanslarda negatif yönlü iş çevrimi frekanslarında ise pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.2. Dünya Ülkelerinde Yapılan Çalışmalarda, İşsizlik İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Litaratür Taraması (Devamı)

Cuaresma (2003)	ABD (1965-1999)	Hodrick-Prescott Filtresini ve İki Değişkenli Yapısal Zaman Serisi Modeli TAR Yöntemi	Çıktı düzeyinin işsizliğe eş zamanlı etkisinin asimetrik olduğu sonucuna varılmıştır
Apergis ve Rezitis (2003)	Yunanistan (1960-1997)	Hodrick-Prescott ve Band-Pass Filtreleri Yöntemi	Okun katsayısının bölgeler arasında önemli bir farklılık ortaya çıkarmadığı gösterilmiştir.
Zagler (2003)	Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere (1968-1999)	Granger Nedensellik Testi Vektör Hata Düzeltme Modeli	Ekonomide uzun dönemde ekonomik büyüme ile işsizlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu kısa dönemde ise negatif yönlü ilişki vardır.
Silvapulle, Moosa ve Silvapulle (2004)	ABD (1947-1999)	HP filtresi, Baxter-King ve Gözlenmemiş Bileşen Modeli	Hâsıla ve işsizlik arasındaki ilişkide asimetri etkisiyle Okun katsayısının geçerliliğini göstermişlerdir.
Momete (2007)	Romanya (1997-2005)	Panel Veri Analizi	Büyümenin istihdam esnekliklerini hesaplamış ve ekonomik büyümenin istihdamdan ayrılmasını söylemiştir.
Moosa (2008)	Cezayir, Fas, Mısır, Tunus (1990-2005)	Açık Versiyon İle Büyüme Oranı Modeli	Ekonomik büyüme ve işsizlik arasında bu ülkeler açısından herhangi bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.2. Dünya Ülkelerinde Yapılan Çalışmalarda, İşsizlik İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Litaratür Taraması (Devamı)

Villaverde ve Maza (2009)	İspanya (17 bölgesi) (1980-2004)	Panel Veri Analiz Yöntemi	Her bölge için çıktı düzeyinin işsizlik üzerinde göstermiş olduğu etkinin değişik değerler alabileceği tespit edilmiştir.
Dritsaki ve Dritsakis (2009)	İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan (1961-2002)	Hodrick-Prescott Filtresi Yöntemi	Reel GSMH düşmesinin sebep olduğu işsizliğe olan maliyeti en yüksek İtalya’da ortaya çıkmıştır.
Hussian, Siddigi ve Iqbal (2010)	Pakistan (1972-2006)	Johansen Eşbütünleşme Analiz Testi	İşsizlik ve büyüme arasında kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.
Beaton (2010)	ABD (1948-2009) Kanada (1961-2009)	Parametrik Regresyon Yöntemi	İşsizliğin çıktı üzerindeki tepkisi ekonominin genişleme dönemlerinden ziyade resesyon dönemlerinde daha fazla artmaktadır.
Kitov (2011)	ABD, Fransa, İngiltere, Avustralya, Kanada ve İspanya	Birim Kök, Johansen Ko-integrasyon testi ve panel veri	Yüksek orandaki işsizlik rakamlarının düşük büyüme seviyesinden etkileneceği ve büyümedeki hızın, işsizlik oranının düşmesine neden olduğu tespit etmiştir.
Ball, Leigh ve Loungani (2013)	ABD (1948-2011) 20 OECD ülkesi (1980-2011)	EKK Yöntemi	Okun kanununun incelemeye alınmış olan ülkeler için kuvvetli ve istikrarlı bir ilişkinin olduğu tespit etmiştir.
Umut ÜZAR ve Haydar AKYAZI (2018)	34 OECD ülkesi 2000-2016	Dumitrescu ve Hurlin nedensellik analizi	Ekonomik büyüme ve işsizlik oranları arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu; böylece Okun Yasası’nın geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Dünya ülkelerinde yapılan çalışmalarda, işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için genellikle üretim miktarı ve işsizlik oranları değişkenlerinden yararlanılmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişki farklı tahminlerle farklı yöntemler kullanılarak sonucu elde etmek için çalışılmıştır. Çalışmalara baktığımızda bazısında değişkenler arasında oluşan ilişkinin yönünü belirlenmeye çalışılırken bazı çalışmalarda ise yön belirlemekle birlikte katsayılar da bulunmaya çalışılmaktadır. Ayrıca ilişkinin simetrik olup olmadığı ile ilgili çalışmalar ise literatürde mevcuttur.

Barro ve Sala-i-Martin (1995) 1960-1990 yıllarını kapsayan dönemde yedi sanayileşmiş ülke ekonomisi (G-7) hakkında araştırmalarda bulunup ekonomik büyümenin en önemli faktörleri olarak teknolojik gelişme ile sermaye birikimi olduğunu bulmuşlardır. Yapılan çalışmada sunulan verilere göre bir grup Doğu Asya ve Latin Amerika ülkesinde istihdamda meydana gelen artışın ekonomik büyümeye olan katkısının yüzde 30 dolayında olduğu varsayılmıştır. Genel olarak baktığımızda, bu ülkeler için hesaplanan istihdamın ekonomik büyümeye olan katkısı gelişmiş olan ülkelere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Prachowny (1993), yılında ABD ekonomisini çalışmasında ele alarak, analiz ettiği işsizlik oranı ve çıktı oranı arasında olan ilişki için iki ayrı veri seti kullanmıştır. Üretim fonksiyonu yaklaşımı ile Okun katsayısını literatürde bulunan katsayıdan farklı bir sonuç bulmuştur. İşsizlik oranında meydana gelen her 1 puanlık bir azalma, üretim seviyesinde 3 puanlık bir artış oluşturmaktadır. ABD ekonomisi için yaptığı araştırmada ise işsizlikteki %1’lik azalışın üretimi %0.67 civarında arttırdığı tespitinde bulunmuş olup Okun Yasasının tespit etmiş olduğu sonuçlara ulaşılmamış olmasını, verimlilik, haftalık çalışma saatleri, emek arzı gibi faktörlerin dönemin koşullarına göre değiştiği varsayımından hareket ederek yorumlamıştır. Bu durum kapasite kullanımında oluşan değişikliklerin üretim açığında anlamlı bir etkide bulunduğunu tespit etmiştir.

Harris ve Silverstone (2000), eşik otoregresif modeller (TAR) ve çoklu ekonometrik yöntemler ile analizlerde bulundukları çalışmalarında ekonomide oluşan daralma ve büyüme dönemlerini göz önünde bulundurarak, çıktı ve işsizlik arasındaki asimetri etkisini incelemelerde bulunmuşlardır. Yeni Zelanda için yaptıkları

alışmalarında hasıla ile işsizlik arasındaki asimetrik ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları Okun Yasasının örneklem dönemi için geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Başka bir çalışmalarında ise Harris ve Silverstone (2001), Okun kanununda ekonomideki işsizlik ile reel çıktıda oluşan değişikliklerin arasındaki ilişkinin simetrik olduğunu kabul ederler. Bu varsayımı 1978-1999 yıllarını kapsayan dönemleri ele alarak, 7 OECD ülkesi için (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Avustralya, Kanada, Japonya ve Yeni Zelanda) asimetrik hata düzeltme modelini ele alarak analizde bulunmuşlardır. Asimetriteri dikkate almadan başarısızlık olması durumunda, ABD ve Yeni Zelanda gibi ülke ekonomilerinde işsizlik ve üretim arasında oluşan uzun dönemde bir ilişkinin olmayacağına dair bir hipotezi test ettiğini tespit etmişlerdir. Buna ilave olarak ekonomide kısa dönemli üretim ve işsizlikte ortaya çıkan dengesizlikleri genel olarak ele alınan konjonktürün yukarı dönüşlü veya aşağı dönüşlü olup olmadığına göre farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmışlardır. Yapılan alışmalar sonucunda simetrik bir yaklaşıma dayanan Okun yasasının standart sapmaları kullanılarak elde edilememiştir.

Freeman (2000), ABD ve ABD'nin 8 bölgesinde ayrı ayrı analizler yapmış, ulusal çalışma için 1959-1998 yıllarını kapsayan döneme ait üçer aylık verileri kullanırken, ABD'nin 8 bölgesi için yapılan çalışmada 1977-1997 yıllarını kapsayan dönem için yıllık işsizlik ve büyümede elde edilen verileri kullanmıştır. Yaptığı alışmada ABD'nin geneli için EKK yöntemi kullanılarak hesaplanan Okun katsayısının yıllık ve üçer aylık verileri kullanılarak istikrarlı bir biçimde yaklaşık 2 civarında olduğunu tespit etmiştir. Bölgeler için bu gibi değerler -1.8'den -3.6'ya kadar farklılık göstermektedir. Bunun sonucunda, her bölge için işsizlik oranlarının büyüme oranlarındaki değişikliğe verdiği reaksiyon coğrafi açıdan farklılık gösterdiğini elde etmiştir.

Sögnér ve Stiasny (2002) 15 OECD üyesi olan ülkeler için (ABD, Avusturya, Belçika, Almanya, Finlandiya, Fransa, Danimarka, Hollanda, İsviçre, İtalya, Birleşik Krallık, İsveç, Kanada, Japonya, Norveç) yaptığı çalışmasında Okun Yasasını ve Okun ilişkisinde meydana gelen yapısal kırılmaları Bayesian ve Kalman filtreleme yöntemlerini kullanarak analiz etmiştir. EKK yöntemiyle tahmin edilen Okun katsayıları -0.12 oranı ile -0.82 oranı arasında değişiklik göstermiş olup, Hollanda (-

0.82) için en güçlü, Japonya (-0.12) için ise en zayıf, olduğu tespit edilmiştir. Yaptıkları bu çalışmada işsizliğin GSYİH değişikliklerine karşı göstermiş olduğu reaksiyonun 15 OECD ülkeleri arasında büyük oranda değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir.

Tripier (2002), Croux, Forni ve Reichlin (2001) tarafından geliştirilen dinamik korelasyon ölçümünü kullanarak savaş sonrasında Birleşik Devletler ekonomisi için üç aylık işsizlik verileri ile işgücü oranındaki verimlilik artışı arasındaki ilişki analiz edildi. Dinamik korelasyon ölçümünü kullanarak değişkenlerin güçlü frekanslara bağlı olarak değişik şekilde ilişkisi olduğunu meydana çıkardı. Bu ilişkinin sonucunda iş çevrimi frekanslarında pozitif yönlü, düşük frekanslarda ise negatif yönlü olduğunu tespit etmiştir.

Cuaresma (2003), ABD ekonomisi için 1965:1-1999:1 yılları arasındaki dönemi üçer aylık veriler ile iki değişkenli yapısal zaman serisi modelini ve Hodrick-Prescott filtresini kullanmıştır. Başka bir ifade ise TAR yöntemini de kullanarak Okun Yasasını analiz etmiştir. Yaptığı çalışmada eşik etkisinin anlamlı bulunması sonucunda lineer yöntemler ile öngöründe bulunmanın sistematik olarak hatalar vereceği ve bu durum çıktı düzeyinin işsizliğe eş zamanlı etkisinin asimetric olduğu sonucuna varılmıştır. Ekonomide büyümenin işsizlik üzerinde eş zamanlı etki alanı genişleme dönemlerine göre resesyon dönemlerinde çok daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Buna ilave olarak işsizlik üzerinde olan şokların ekonominin genişleme dönemlerinde daha kalıcı olduğunu tespit etmiştir.

Apergis ve Rezitis (2003) yılında yapmış olduğu Yunanistan'ın 8 bölgesi için 1960-1997 yılları arasında kapsayan döneme ait veriyi baz alınarak Okun katsayısını tahmininde bulunmuşlardır. Hodrick-Prescott ve Band-pass bunlar gibi filtreleri kullanılarak yapmış oldukları çalışmada, Okun katsayısının bölgeler arasında önemli bir değişiklik ortaya çıkarmadığı gösterilmiştir. Ayrıca yapmış oldukları çalışmada, Okun yasasının ilişkisini 1981'de yapısal farklılığa uğradığı ve bu farklılıktan sonra işsizliğin üretim sürecindeki değişmeye daha az oranda tepki verdiği bulunmuştur.

Zagler (2003), Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere için 1968-1999 tarihleri arasında üçer aylık verilerini ele alarak ülkelerde ekonomik büyüme ve işsizlik

arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile analiz edilmiş ve test sonucunda Avrupa'nın genelinde nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yapılan analizde İtalya ve Almanya'da işsizlikten büyümeye tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Fransa'da ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü, İngiltere'de ise işsizlik ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisinin Vektör Hata Düzeltme modeli ile değerlendirme yapılmış ve bunun sonucunda ise iki değişken arasında eş-bütünleşme olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak kısa dönemde, Okun yasasıyla benzer bir biçimde negatif yönlü ilişki varken uzun dönemde ekonomik büyüme ile işsizlik arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Yani işsizlik oranında meydana gelen bir artışın ekonomik büyüme üzerinde bir azalışa neden olduğu sonucu tespit etmiştir.

Silvapulle, Moosa ve Silvapulle (2004) yapmış oldukları çalışmada ABD ekonomisi için 1947:1 1999:4 yıllarını kapsayan dönemleri üçer aylık verilerle ele alarak hâsıla oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkide asimetri etkisi ile Okun katsayısının geçerliliğini tespit etmişlerdir. Yapmış oldukları çalışmada Okun katsayısının pozitif ve negatif konjonktürel üretimde eşit olmadığını ve negatif üretim açığı durumunda işsizliğin üretime olan tepkisinin daha güçlü olduğu sonucunu bulmuşlardır.

Momete (2007) Romanya için 1997-2005 yıllarını kapsayan dönemi analiz ederek Romanya'nın ekonomik büyüme oranını kaydettiğini ve ekonomik büyüme oranı arttıkça istihdam oranının ise azaldığını belirtmiştir. Bu çalışmanın amacı Romanya'nın mevcut durumunu ekonomik büyüme ve istihdam açısından analiz etmektir. Seçilen göstergeler GSYİH, işsizlik oranı, istihdam oranı ve ekonomi sektörleri ve eğitim düzeyine göre istihdam yapısıdır. Büyümenin istihdam esnekliklerini hesaplamış ve ekonomik büyümenin istihdamdan ayrılmasını söylemiştir.

Moosa (2008), dört Arap ülkesi olan Mısır, Cezayir, Tunus, Fas için 1990-2005 yıllarını kapsayan dönemlere ait işsizlik oranı ile büyüme oranı verilerin kullandığı bu çalışmada Okun katsayısı bulunmaya çalışılmış ve Okun yasasının geçerliliği bulunmaya çalışılmıştır. Okun katsayısını hesaplayabilmek için büyüme oranı ile açık versiyon modelini kullanmıştır. Yapmış olduğu çalışmada büyüme ve işsizlik arasında

bu ülkeler için herhangi bir ilişkinin olmadığını tespit etmiştir. Yani bu durum ülkelerde Okun yasasının geçerli olmadığını belirlenmiş ve bununda üç tane sebebi olduğu ifade edilmiştir. Bunlardan ilki bu ülkelerde işsizlik oranının konjonktürel olmadığını yapısal veya friksiyonel olduğudur. İkinci olarak ise esnek işgücü piyasası koşulları daha yüksek Okun katsayısının olmasını sağlamaktadır. Diğer üçüncü bir ifade ise petrol üretiminde bulunan bu Arap ülkelerinin ekonomik yapıları bakımından hükümet baskısı altında olmasıdır. Yani bu ekonomilerin yapısını belirleyen sektör olarak emek yoğun olmadığı için sektörde oluşan büyüme işsizliği azaltmamaktadır. Sonuç itibari ile bu çalışma Okun Yasasının geçerli olduğu ülkeler ile bu Arap ülkelerinin ekonomik yapılarının birbirinden farklı olduğu ortaya konulmuştur.

Villaverde ve Maza (2009), 1980-2004 yılları arasındaki dönemde yıllık verileri kullanarak İspanya ve İspanya'nın on yedi bölgesinde yapmış oldukları çalışmalar ile panel veri analizini kullanarak Okun katsayısını bulmaya çalışmışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda ekonomideki üretim teknolojisi, faktör verimliliği gibi olan etkenlerin bölgelerarasında değişiklik göstermesi nedeni ile çıktı düzeyinin işsizlik üzerinde göstermiş olduğu etkinin her bölge için farklı değerler alabileceği tespit edilmiştir.

Dritsaki ve Dritsakis (2009), dört AB üyesi ülkesinin (İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan) Okun katsayısını bulabilmek için 1961-2002 yıllarını kapsayan dönemin reel GSMH ve işsizlik verilerini kullanmışlardır. Okun katsayılarını İtalya için -0.024, İspanya için - 0.017, Portekiz için -0.016, Yunanistan için -0.007 ve AB 15 için -0.12 olarak tespit etmişler. Hodrick-Prescott filtresi yönteminden faydalanarak yapmış oldukları test sonuçlarına göre reel GSMH düşmesinin sebep olduğu işsizliğe olan maliyeti en yüksek İtalya'da ortaya çıkmıştır.

Hussian, Siddigi ve Iqbal (2010), Pakistan ekonomisi için 1972-2006 yılları arasını kapsayan dönemin verileri ile ekonomide büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini tahminde bulunmuşlardır. Johansen eş bütünleşme analizi test sonuçlarına göre, Pakistan ekonomisi için büyüme ve işsizlik arasında uzun dönem bir ilişkinin olduğunu ve vektör hata düzeltme modelinin sonuçlarına göre, ekonomide

büyüme ve işsizlik arasında kısa ve uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Beaton (2010), ABD ekonomisi için 1948-2009 yılları arasında ve Kanada ekonomisi için 1961-2009 yıllarını kapsayan dönemde üçer aylık verileri çalışmasında ele alan zamanla farklılık gösteren parametrik regresyon yöntemi ile Okun yasasının sağlamlığını analiz etmiştir. Yapılan bu çalışmada her iki ülke için de Okun yasası konjonktür sürecinde asimetrik davranış göstererek ekonomide yapısal istikrarsızlık meydana gelmektedir. İşsizliğin çıktı üzerindeki tepkisi ekonominin genişleme dönemlerinden ziyade resesyon dönemlerinde daha fazla artmaktadır. Her iki ülke için de İşsizlik ve çıktı ilişkisi zamanla güçleneceği ancak Okun yasasının çıktı da %3'lük bir azalma olduğunda işsizlikte %1'lik bir artış olacağı bir durumdaki düşüncesinden farklı olarak Kanada'da % 2.6'lık, ABD'de ise % 2'lik azalış işsizlikte % 1'lik bir artış olacağını göstermektedir.

Kitov (2011), Okun Yasasını gelişmiş olan ülkeler için, kişi başına düşen reel GSYİH ve işsizlik ile ilgili en son elde edilen verileri kullanarak tekrardan tahminde bulunmuştur. ABD, Avustralya, İngiltere, Fransa, İspanya ve Kanada bu ülkelerin ekonomilerini analiz ettiği çalışmasında kişi başına düşen reel GSYİH değişkenleri ile istihdam arasındaki bu ilişki için araştırmalarda bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada analiz edilen gelişmiş olan ülkelerde yapısal işsizliğin olmadığını göstermektedir. Bir diğer ifade ise ekonomide yüksek işsizlik oranının düşük büyüme oranlarından etkilendiğini ve gelişmiş ülke ekonomileri incelendiğinde yılda %2'nin üstünde gerçekleşen büyüme hızı, bu durum sonucunda işsizlik oranının düşmesi yönünde olacağı tespit edilmiştir.

Ball, Leigh ve Loungani (2013), yapmış oldukları bu çalışmada ABD için 1948-2011 yılları arasında dönemini ele alırken, 20 OECD ülkesi için ise 1980-2011 yıllarını kapsayan dönem için verileri kullanılarak işsizlik ile büyüme arasındaki ilişki Okun Yasası kapsamında analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, birçok ülke için anlamlı bir ilişki olduğu hatta durgunluk dönemlerinde dahi bu ilişkide bir farklılık olmadığı ortaya konulmuştur. İşgücü piyasalarının ülkelere göre farklılık göstermesi nedeniyle

Okun katsayıları da ülkeler arasında farklılık göstermiştir. Mesela ABD için -0,45 olan katsayı Japonya için -0,15 olarak hesaplanmıştır.

Üzar ve Akyazı (2018) ekonomik büyüme ve istihdam düzeyi gelişmekte ve gelişmiş olan ülkeler için oldukça önemli iki makroekonomik göstergedir. Bu iki kritik gösterge arasındaki ilişki, Okun (1962) tarafından formüle edilmiş ve ekonomik büyümenin işsizlik oranını düşürüleceği belirtilmiştir. Okun Yasası teorik olarak güçlü bir çerçeve ve tutarlı bir yaklaşım sergilemesine rağmen, son dönemlerde dünya ekonomisinde kaydedilen büyüme performansı veri iken, işsizlik oranlarında kayda değer bir iyileşmenin sağlanamaması (istihdamsız büyüme), ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin zayıfladığı yönünde söylenmiştir. Bu durumlar ışığında 2000-2016 dönemini kapsayan çalışmada, 34 OECD ülkesinde, ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinin iktisat teorisinin sağladığı bilgiyle uyumlu olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik analizi sonucunda ekonomik büyüme ve işsizlik oranları arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu bu durum Okun Yasası'nın geçerli olduğunu tespit etmiştir.

Genel olarak yapılan işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik yapılan ampirik çalışmalarda farklı ülke ve ülke grupları için analiz edilecek ise, yapılan çalışmalarda işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki genel olarak Okun yasası üzerinden analiz edilmiş olup, ele alınan dönemler veya yıllar, ülkelerin kendi ekonomilerine özgü coğrafi konumları, ekonomik yapıları ve kullanılan değişik ekonometrik yöntemler ile hesap oluşturulmaya çalışılan Okun katsayısı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Genel olarak gelişmiş ülkelerin çoğunda Okun yasasının geçerli olduğu, yani bu durum ekonomik büyüme ile işsizlik ilişkisinin negatif yönlü olduğuna dair bulgular vardır.

2. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için ampirik olarak analiz edilecektir. Türkiye ekonomisinin incelenen döneminde işsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönemli

etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçtan hareketle ilk olarak çalışmanın ampirik analizlerinde kullanılacak veri seti tanıtılacak ve uygulanacak metodolojiye ilişkin bilgiler aktarılacaktır. Ampirik analizlerde ilk olarak Genişletilmiş Dickey–Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP), Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin (KPSS) ve Ng-Peron gibi birim kök testleriyle değişkenlerin durağanlık seviyeleri tespit edilecek, ikinci olarak sınır testi yöntemiyle değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi test edilecektir. Üçüncü olarak ARDL analiziyle işsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkileri araştırılacak, son olarak da Toda-Yamamoto nedensellik analiziyle değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü tespit edilecektir. Bu bağlamda çalışmanın metodolojisinin tanıtıldığı bu alt başlıkta da bu yöntemlere ilişkin bilgiler sunulacaktır.

2.1. Veri Seti

Türkiye ekonomisinin 2000:2-2018:3 dönemine ilişkin üçer aylık verileri kullanılmıştır. İşsizlik oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmanın modelinde ekonomik büyüme ve işsizlik oranı olmak üzere iki değişken kullanılmaktadır. Yapılan çalışmada tahmin edilen model (3.1) nolu eşitlikte gösterilmektedir:

$$BUY_t = \alpha + \beta ISZ_t + \varepsilon_t \quad t=1, \dots, T \quad (3.1)$$

Modelin değişkenlerine ilişkin bilgiler Tablo 3.3'te sunulmaktadır. Ekonomik büyüme (BUY) değişkenine ilişkin veriler oluşturulurken reel GSYİH değişkenindeki büyüme oranı hesaplanmıştır. Bu hesaplamalarda kullanılan reel GSYİH değişkeni verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den elde edilmiştir. İşsizlik oranına (ISZ) ilişkin veriler ise Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) temin edilmiştir. Veriler 'Tramo Seats' yöntemi kullanılarak mevsimsellikten arındırılmıştır.

Tablo 3.3. Değişken Tanımlamaları

Değişkenler	Sembol	Tanımlama	Kaynak
Ekonomik Büyüme	BUY	Reel GSYİH büyüme oranı	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası EVDS
İşsizlik	ISZ	İşsizlik Oranı	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

2.2. Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için uygulanan metodoloji açıklanmaktadır. Çalışmada ilk olarak kullanılan değişkenlerin durağanlık düzeyini belirlemek üzere birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök analizleri için Genişletilmiş Dickey–Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP), Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin (KPSS) ve Ng-Perron olmak üzere dört farklı birim kök testinden yararlanılmıştır. Durağanlık düzeyleri belirlenen değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Pesaran ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen sınır testi ile sınanmıştır ve ardından ARDL modeli, Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulanmıştır.

2.2.1. Birim kök testi

Zaman serileri analizleri ilerledikçe gelişim gösterdikleri ve iktisadi zaman serileri genel itibari ile durağan özelliğe sahip olmadıklarından, ilgili değişkenlerin serinin özelliklerinin yani durağan olup olmadığının sınanması önem arz etmektedir. Zaman serisinin birim kök içermesi, zaman serisi açısından durağan olup olmadığını gösterebilmektedir (Göktaş, 2005: 13).

Yapılan bu çalışmada, ilk olarak işsizlik oranı ve ekonomik büyüme oranına ait serilerin durağan olup olmadığına bakılmıştır. Çünkü zaman serileriyle yapılan tahminlerin istatistiksel olarak doğru sonuçlar verebilmesi için tahminlerde kullanılan serilerin durağan olmaları gerekmektedir. Bir serinin durağan olması için ortalamasının, varyansının ve kovaryansının zaman içerisinde sabit kalması gerekmektedir. Durağan

olmayan serilerle yapılan ekonometrik tahminler sahte regresyon sorununa neden olmaktadır. Bu çalışmada serilerin durağan olup olmadıkları Genelleştirilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller 1979, 1981) ve Phillips-Perron (1988) birim kök testleri ile yapılmıştır.

2.2.1.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi

Birim kök testlerinin en eskisi ve en çok kullanılanı ADF testidir. Birim kök testlerinin anlatıldığı bu bölümde, öncelikle ADF Testi bir birim kök testinin işleyişini de kapsayacak biçimde ayrıntılı olarak anlatılacak, ardından gelen testler, hangi eksikleri giderdiği ya da hangi sorunları çözdüğünü değinilerek anlatılmıştır. ADF Testinde zaman serilerinin regresyonu her dönemde almış olduğu değer ile bir önceki dönemde almış olduğu değerleri ile bulunabilir. Durağanlık testi bundan dolayı geliştirilmiş olup serilerin durağan olup olmadığını analiz etmektedir. Denklem 3.2’de yer alan Y_t değişkeni Y değişkeninin bu dönemde almış olduğu değeri göstermektedir. Y_{t-1} değişkeni bir önceki dönemde almış olduğu değeri göstermektedir ve bu modelde yer alan E_t olarak gösterilen ise kalıntı terimini ifade etmektedir (Torun, 2015: 55).

ADF testinden önce DF testi anlatılırken otokorelasyon sorunu çözmek için denklemin sağ tarafına bağımlı değişkenin gecikmelerinin eklendiği ve oluşturulan yeni modele uygulanan test ADF testi olarak belirtilmişti. Aslında bu test, Said ve Dickey (1984) makalesine dayanmaktadır. Yazarlar makalelerinde otoregresif zaman serilerinden ortaya çıkan sorunlardan yola çıkarak bu testi geliştirerek ortaya koymuştur. Bu makaleler varsayımlar ve teoremlerin ispatını içeren teorik tabanlı bir makaledir.

Bu bölümün konusu olan ADF testinde kullanılan denklemler aşağıda görülmektedir. Eklenecek gecikmeli değer sayısı seçilirken ardışık bağımlılığın ortadan kalkması önemlidir. Aşağıda kullanılan üç model genel olarak gösterilmektedir.

$$\Delta Y_T = \mu Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t \quad (3.2)$$

$$\Delta Y_T = \alpha_0 + \mu Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t \quad (3.3)$$

$$\Delta Y_T = \alpha_0 + \beta_t + \mu Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t \quad (3.4)$$

3.2 numaralı model oluşturulurken sabit terimli ve trendle modele ekleme yapılmamıştır. Sabit terim modele 3.3 numaralı denklemde ekleme yapılmış ve daha sonra bu durum 3.4 numaralı denklemde sabit terime trendde ilave olarak eklenmiştir. Aşağıda oluşturulan bu hipotezler bu üç durum içinde aynı olup;

$$H_0: \mu = 0 \text{ (P=1)}$$

$$H_1: \mu < 0 \text{ (P<1)}$$

şeklindedir. Kurulan hipotezinin kabul edilmesi ile seride birim kökün bulunduğunu ve seri durağan olmadığını gösterir. Kurulan H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda ise seride birim kökün olmadığı ve Y_t serinin durağan olduğunu gösterir.

ADF testin uygulamasında serinin yakın birim kökleri tespiti yapılamamaktadır. Bundan dolayı serilerin durağanlığı araştırılırken yakın birim köklerin tespiti için PP testi kullanılması gerekir. PP testi, ADF testini tamamlayıcı bir birim kök testidir.

2.2.1.2. Philips-Peron birim kök testi

Dickey ve Fuller testinin bazı eksik taraflarını gidermek amacıyla ortaya çıkan çeşitli yöntemlerden biri olan PP testinde, ADF testinden farklı olarak bağımlı değişken gecikmeleri bulunmamaktadır (Altunç, 2008: 118).

ADF testi birim kök testleri içinde en yaygın kullanılanı olmasına karşın testin içerdiği eksikler de bulunmakta ve bu eksiklikler ise yardımcı testlerle giderilmektedir. Phillips ve Perron (1988) makalelerinde daha çok finansal zaman serilerinde popüler olan birim kök testlerini geliştirmişlerdir. Bu test hatalarda meydana gelen serisel korelasyon ve değişen varyans sorunu ile baş etme konusunda ADF ile farklılaşmaktadır. ADF denkleminde otokorelasyonu engellemek amacıyla gecikmeli

değerlerin eklenmesi yerine yazarlar DF denklemini tahmin ederek t istatistiklerini de yeniden düzenlemişlerdir. Dickey – Fuller yaklaşımı ile kırılma olan bir seriyi kırılmadan önceki ve sonraki dönemlere bölmek gerekmektedir.

$$Y_t = \mu + \beta Y_{t-1} + u_t \quad (3.5)$$

$$Y_t = \mu + \alpha \left(t - \frac{1}{2} T \right) + \beta Y_{t-1} + u_t \quad (3.6)$$

Yukarıdaki denklemde T gözlem sayısını, u_t hata terimini ifade etmektedir. U_t , $E(U_t) = 0$ olduğundan dolayı hata terimlerinin homojen veya seri korelasyon ilişkisinde olmaları gerekmemektedir. Phillips-Perron testinde Dickey-Fuller testinin aksine hata terimleri arasındaki zayıf bağımlılığa ve heterojenliğe izin verilmektedir. Bu testte sıfır hipotezini sınavabilmek için, öncelikle $Y_t = Y_{t-1} + e_t$ süreci olarak üretilen verileri, katsayılarına karşı sınamak gerekmektedir (Kutlar, 2005: 321).

Philips-Peron testinde yer alan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : Birim kök içerir, seri durağan değildir.

H_1 : Birim kök içermez, seri durağandır.

H_0 hipotezi sıfıra eşit olduğunu varsayalım ($H_0: (\sum \mu t) = 0$) serinin burada durağan olmadığı görülmektedir. Diğer bir hipotez olan H_1 sıfıra eşit olmadığında ($H_1: (\sum \mu t) \neq 0$) Serinin durağan olduğunu gösterir (Kiraz, 2016: 82).

2.2.1.3. Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testi

Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testi ekonometri yazınında durağanlık testi olarak ele alınmaktadır. KPSS testi, belirli koşullara sahip olan PP ve ADF birim kök testlerine göre çok daha iyi ve sağlıklı sonuçlar vermektedir. Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin testindeki sıfır hipotezi ve alternatif hipotez, ADF ve PP testlerdeki hipotezlerin tam tersidir. KPSS tarafından oluşturulan testin birim kök testinin serideki deterministik trendin arındırılmış olan serinin durağanlaştırılmasıdır. KPSS birim kök testinin diğer birim kök testlerinden farkı sıfır hipotezinin KPSS

testinde serinin durağan olduğunu, alternatif hipotezinin ise serinin durağan olmayıp birim kök içerdiğini göstermektedir. KPSS birim kök testinde kurulan hipotezler aşağıdaki şekildedir (Kwiatkowski ve diğerleri, 1992: 159).

$H_0 : \rho < 1$ Birim kök içermez, seri durağandır.

$H_1 : \rho = 1$ Birim kök içerir, seri durağan değildir.

2.2.1.4. Ng-Perron birim kök testi

Ng-Perron (2001) yılında yapmış olduğu çalışmalarında, Ng-Perron adlı durağanlık testlerini Philips Perron testinde yer alan hata teriminin hacminde olan çarpıklığından dolayı M testlerini oluşturup geliştirmişlerdir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 365). Ng-Perron (2001) testi, geliştirilen bu birim kök testinde dört farklı birim kök test istatistiği bulunmaktadır: MZa ve MZb Testi: Za ve Zt testlerinin modifiye edilmiş hali MSB Testi: Bhargava testinin modifiye edilmiş hali MPT Testi: ADF-GLS testinin modifiye edilmiş hali kurulan bu dört test istatistiğinin üç tanesinin hesaplanması Denklem 3.7, 3.8, 3.9'da aşağıda gösterilmektedir (Uğurlu, 2009: 13).

$$MZ_{\alpha} = T^{-1} (y_t^d)^2 - s^2 / 2k \quad (3.7)$$

$$MZ_t = MZ_{\alpha} \times MSB \quad (3.8)$$

$$MSB = \left(\frac{K}{S^2} \right)^{1/2} \quad (3.9)$$

Ng-Peron testinde olan ve bu teste kullanılan dördüncü test MPt d 'dir. MPt d testinde seride kullanılan kesmenin hem de kesme ve trendin beraber kullanılması durumunda ayrı ayrı ele alınarak Denklem 3.10'de gösterilmektedir (Torun, 2015: 66).

$$MP_t^d = \begin{cases} \frac{\beta^2 K - \beta T^{-1} (Y_T^d)^2}{s^2} \\ \frac{\beta^2 K + (1-\beta) T^{-1} (Y_T^d)^2}{s^2} \end{cases} \times_t = 1 \times_t = 1 \quad (3.10)$$

Ng-Perron (2001) testi, MZa ve MZt testlerinde ve bu hesaplanan test istatistiklerinin değeri Ng-Perron testinin belirlediği kritik değerlerden küçük olması durumunda temel hipotez reddedilememektedir. MSB ve MPT testlerinde ise hesaplanan test istatistiklerinin değeri Ng-Perron testinin belirlediği kritik değerden küçük olması durumunda temel hipotez reddedilmektedir (Göktaş, 2008: 54).

2.2.2. Sınır testi

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkileri tespit edebilmek için yapılan çalışmalarda eşbütünleşme testleri kullanılmaktadır. Bu durumda yapılan eşbütünleşme testleri her ne kadar literatüre bir çözüm olarak sunulmuşsa da değişkenler arasındaki bütünleşme derecelerinin aynı olmadığı ve veri setinin sınırlı olduğu durumlarda problemli sonuçlara neden olabilmektedir. Eşbütünleşme testleri içinde yer alan Engle Granger, Johansen ve Johansen-Juselius testleri ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi analiz etmeye çalışırken çalışmada kullanılan değişkenlerin düzeyde durağan olmaması ve farklı dereceden durağan olmaması istenilen bir bulgudur. Değişkenler arasında uzun dönemde olan ilişkilerin analiz edilmesi durumunda kullanılan diğer bir test ise Pesaran ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilerek ortaya konulan sınır testidir. Sınır testinin diğer eşbütünleşme testlerinden farkı değişkenler düzeyde durağan veya farklı derecelerde durağan olması durumunda bile değişkenler arasında uzun dönemde olan ilişkilerin analiz edilebilmesine olanak sağlamasıdır (Başar ve diğerleri, 2009: 306). Bu durum ile değişkenlerin eşbütünleşme derecelerine bakılmaksızın uzun dönemli ilişkilerin varlığı saptanabilmektedir. Ancak sınır testi ile eşbütünleşme ilişkisinin sınanabilmesinde temel koşul modeldeki değişkenlerin I(2) olmaması gerektiğine ilişkindir. Sınır testi uygulamasına öncelikle Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli (UECM)'nin tahmin edilmesi ile başlanır. Bu amaçla öncelikle Denklem 3.11'de gösterildiği şekliyle UECM oluşturulmaktadır (Künü, 2013: 90).

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta X_{t-i} + \beta_3 Y_{t-1} + \beta_4 X_{t-1} + \epsilon_t \quad (3.11)$$

UECM modellerinin tahmin edilmesi için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi önemli bir aşamadır. Uygun gecikme uzunluğu olarak bu gecikme uzunluklarını belirlemek için AIC (Akaike Bilgi Kriteri) veya SIC (Schwarz Bilgi Kriteri) gibi bilgi kriterlerinin en küçük yapan ve aynı zamanda otokorelasyon sorunu oluşturmeyen gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde X_2 Breusch-Godfrey otokorelasyon testi uygulanarak modelin otokorelasyon sorunu içerip içermediği belirlenmektedir (Kızılkaya, Sofuoğlu ve Karaçor, 2016: 210). Sınır testinin temel hipotezi; $h_0 = \beta_3 = \beta_4 = 0$ biçiminde kurulmaktadır. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilebilmesi için temel hipotezin reddedilmesi gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğu belirlenebilmesinden sonra hesaplanan F istatistiği Pesaran ve diğerleri (2001)'de sunulan alt ve üst kritik değerler ile karşılaştırılır. Hesaplanan F istatistiği; tabloda gösterilen alt kritik değerden küçük olduğunda için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığına, üst kritik değerden büyük olduğunda ise eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna, alt ve üst değerler kısımları arasında kaldığında ise çıkan sonuçların belirsiz olduğuna karar verilmektedir (Pesaran ve diğerleri, 2001: 199).

2.2.3. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) modeli

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonraki süreçte ARDL modelinin parametrelerinin tahmin edilmesi gerekmektedir. ARDL modeli denklem 3.12'deki gibi ifade edilmektedir. Eşitlikte belirtilen p ve q ise ait oldukları değişkenlerin uygun gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. P bağımlı değişken için uygun gecikme uzunluğunu, q bağımsız değişken için uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Dolayısıyla tahminde kullanılacak model ARDL(p,q) şeklinde ifade edilmektedir (Çakmak, 2015: 61).

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{2i} X_{t-i} + e_t \quad (3.12)$$

Modeldeki parametreler aracılığı ile Bardsen (1989)'ın yöntemiyle, 3.13 numaralı eşitlikteki uzun dönem katsayı formülü elde edilmektedir. 3.13'deki eşitliğin pay kısmında uzun dönem ARDL modelindeki bağımsız değişkenlerin katsayıları yer almaktadır. Eşitliğin payda kısmında ise bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının birden çıkarılmış hali bulunmaktadır (Kaygusuz, 2014: 85).

$$\text{Uzun Dönem Katsayı} = \frac{\sum_{j=0}^q \beta_{2j}}{1 - \sum_{j=1}^p \beta_{1j}} \quad (3.13)$$

Denklemden yer alan β kat sayısı modelde hesaplanan uzun dönem katsayısını göstermektedir. Uzun dönemli ARDL modelinin tahmininden sonra, kısa dönemli ilişkiyi gösteren ve ARDL modelinden elde edilen hata düzeltme modeli 3.14 numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 e_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_2 \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_3 \Delta X_{t-i} + u_t \quad (3.14)$$

Bu modelde e_{t-1} değişkeni, uzun dönem denkleminde elde edilen hata teriminin bir dönem gecikmeli değerini ifade etmekte ve hata düzeltme terimi olarak adlandırılmaktadır. Hata düzeltme modelinin çalışabilmesi için bu değişkenin katsayısının negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması istenilen bir sonuçtur. Oluşturulan bu hata düzeltme terimi, değişkenler arası uzun dönem ilişkisinde ortaya çıkabilecek herhangi bir sapma durumunda ne kadarlık bir zaman içerisinde düzelme olabileceğini de ifade etmektedir (Keskin, 2008: 228).

2.2.4. Toda-Yamamoto nedensellik analizi

Granger (1969) testi için serilerin durağan hale getirilmesi söz konusudur, Toda-Yamamoto analizinde (1995) böyle bir zorunluluk durumu söz konusu değildir. Diğer

bir ifade ile, zaman serileri durağanlık derecesine duyarlı olmaksızın analize dahil edilmektedir. Granger nedensellik testinden esinlenerek geliştirilen ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde kullanılan test yöntemidir (Bağdigen ve Beşer, 2009: 11). Toda-Yamamoto nedensellik analizinde serilerin durağan olması ya da olmamasına bakılmaksızın VAR modeli kurulmakta ve MWald testi uygulanmaktadır (Sayılğan ve Akkaş, 2015: 575).

Toda-Yamamoto nedensellik analizinin ilk aşamasında VAR modeli aracılığı ile öncelikle uygun gecikme uzunluğunun (k) belirlenmesi gerekmektedir. Ondan sonra belirlenen bu gecikme uzunluğuna maksimum bütünleşme derecesi (dmax) eklenmektedir (Doğan, 2017: 24). Toda-Yamamoto nedensellik analizi VAR modeli Denklem 3.15 ve Denklem 3.16’de gösterilmektedir.

$$X_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \beta_{2j} X_t + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \delta_{2j} Y_{t-j} + \mu_t \quad (3.15)$$

$$Y_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \alpha_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \sigma_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \sigma_{2j} X_{t-j} + \mu_t \quad (3.16)$$

Toda-Yamamoto nedensellik analizi iki aşamadan meydana gelmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik analizinde birinci aşamada uygun gecikme uzunluğu k ve serilerin maksimum bütünleşme derecesi (dmax) belirlendikten sonra (k+dmax) gecikme uzunluğu esas alınarak VAR modeli elde edilmektedir. Kurulan VAR modeli, denklemlerin hata terimlerindeki heteroskedastisiteyi ve hata terimleri arasında olan korelasyonu dikkate aldığı için Seemingly Unrelated Regression (SUR) yöntemi ile tahmin edilmektedir (Vurur ve Diler, 2018: 590). İkinci aşama ise kurulan VAR modeline değişkenler arasında oluşan nedensellik ilişkisi hakkında çıkarımlar yapabilmek için MWald testi uygulanmaktadır (Awokuse, 2003: 130).

Toda ve Yamamoto (1995), k+dmax dereceden tahmin edilecek VAR modelinde, MWald testinin asimptotik X_2 dağılımına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Y’den X’e doğru Granger nedenselliğinin varlığını analiz etmek için Wald testi

uygulanılarak $\alpha_i \neq 0$ sınırlaması, X'ten Y'ye doğru Granger nedenselliğın varlığını test etmek için $\theta_i \neq 0$ sınırlaması analiz edilmektedir (Bağdigen ve Beşer, 2009: 11).

3. AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'deki işsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla gerçekleştirilen ampirik analizlerin sonuçları aktarılacaktır.

3.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Analizlere birim kök testleri ile değişkenlerin durağanlık seviyelerinin tespiti ile başlanmıştır. Değişkenlerin durağanlık sınamaları Genişletilmiş Dickey-Fuller, Phillips-Perron, Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin ve Ng-Perron testleri ile gerçekleştirilmiştir. Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 3.4'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4. Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	NG- Perron				KARAR
				MZ_a	MZ_t	MSB	MPT	
BUY	-7.41(0) ^{C*} -3.522(%1) -2.901(%5)	-7.43(2) ^{C*} -3.522(%1) -2.901(%5)	0.061(2) ^{C*} 0.739(%1) 0.463(%5)	-33.16(2) ^{C*} -13.80(1) -8.10(%5)	-4.049(2) ^{C*} -2.58(%1) -1.98(%5)	0.12(2) ^{C*} 0.17(%1) 0.23(%5)	0.80(2) ^{C*} 1.78(%1) 3.17(%5)	I(0)
ISZ	-3.519(1) ^{C*} -3.524(%1) -2.902(%5)	-2.624(3) ^C -3.522(%1) -2.901(%5)	0.202(6) ^{C*} 0.739(%1) 0.463(%5)	-3.47(3) ^C -13.80(1) -8.10(%5)	-1.16(3) ^C -2.58(%1) -1.98(%5)	0.33(3) ^C 0.17(%1) 0.23(%5)	7.01(3) ^C 1.78(%1) 3.17(%5)	I(1)
ΔISZ		-5.600(2) ^{C*} -3.524(%1) -2.902(%5)		-22.82(2) ^{C*} -13.80(51) -8.10(%5)	-3.32(2) ^{C*} -2.58(%1) -1.98(%5)	0.14(2) ^{C*} 0.17(%1) 0.23(%5)	1.25(2) ^{C*} 1.78(%1) 3.17(%5)	

Not: (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve NG-Perron testlerinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir. a: regresyonun sabit terim veya trend içermediğini, b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini,

ADF birim kök testi sonuçları değerlendirildiğinde, BUY ve ISZ değişkenlerinin düzeyde olduğuna karar verilmiştir. PP testi sonuçlarına göre BUY değişkeninin düzeyde durağan, ISZ değişkeninin ise fark durağan olduğuna karar verilmiştir. KPSS testi sonuçları incelendiğinde BUY ve ISZ değişkenlerin düzeyde durağan olduğuna tespit edilmiştir. Ng-Perron testi sonuçları değerlendirildiğinde BUY değişkeninin düzeyde durağan, ISZ değişkeninin fark durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda BUY değişkeninin düzeyde durağan, ISZ değişkeninin fark durağan olduğuna karar verilmiştir.

3.2. Sınır Testi Sonuçları

Sınır testinin ilk aşamasında UECM modeli tahmin edilmiştir. Tahmin edilen UECM Modeli 3.17 no'lu denklemde gösterilmektedir. UECM modeli için uygun gecikme uzunluğunun (m) belirlenmesi için AIC ve SIC kriterlerinden yararlanılmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu 8 olarak belirlenmiştir.

$$\Delta BUY_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta BUY_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta ISZ_t + \beta_3 BUY_{t-1} + \beta_4 ISZ_{t-1} + \epsilon_t \quad (3.17)$$

Sınır testi uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin bilgiler Tablo 3.5'te yer almaktadır. Uygun gecikme uzunluğu AIC kriterine göre 4 olarak belirlenmiştir. 4 gecikme ile tahmin edilen UECM'de AIC kriteri minimum olmakta ve otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 3.5. Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

M	AIC	SIC	X ² BREUSCH- GODFREY (4)
1	4.336	4.526*	2.864(0.58)
2	4.369	4.624	1.081(0.897)
3	4.425	4.746	11.183 (0.02)
4	4.237*	4.626	2.678(0.61)
5	4.308	4.765	2.770(0.59)
6	4.383	4.910	3.373(0.49)
7	4.428	5.025	3.056(0.54)
8	4.485	5.154	9.369(0.05)

Not: X² BREUSCH- GODFREY otokorelasyon test istatistiğidir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. * işareti, seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Sınır testi sonuçları Tablo 3.6'da sunulmaktadır. Hesaplanan F istatistiği (7.407) üst kritik değerden (5.73) büyük olduğu için bu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3.6. Sınır Testi Sonuçları

k	F istatistiği	KRİTİK DEĞERLER	
		%1 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
1	7.407	4.94	5.73

• k, denklemdaki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir.

• Alt ve üst değerler Pesaran vd. (2001)'den alınmıştır.

3.3. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeli (ARDL) Sonuçları

İşsizlikten büyümeye doğru olan uzun dönemli etkiler ARDL analizi aracılığıyla incelenmiştir. Bu amaçla kurulan ARDL(p,q) modeli, 3.18 numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$BUY_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} BUY_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{2i} ISZ_{t-i} + e_t \quad (3.18)$$

BUY ve ISZ değişkeni arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek için AIC bilgi kriteri aracılığıyla tahmin edilen ARDL modelinin uygun gecikme uzunlukları BUY değişkeni için 1, ISZ değişkeni için 1 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla uzun dönemli ilişkinin analizi için kurulan ARDL modeli, ARDL(1,1) olarak belirlenip, elde edilen sonuçlar Tablo 3.7'de verilmiştir.

Tablo 3.7. ARDL (1,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: BUY		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
ISZ	0.23	1.385
C	-0.41	-0.231
Tanısal Denetim Sonuçları		

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı gösterir.

ARDL modelinden elde edilen uzun dönem katsayılarına bakıldığında işsizliğin büyüme üzerindeki uzun dönemli etkisinin pozitif yönlü ama istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

3.4. ARDL Modeline Dayalı Hata Düzeltme Modelinin Sonuçları

İşsizlik oranının büyüme üzerindeki kısa dönemli etkisinin tespiti için tahmin edilen hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 3.8’de gösterilmektedir.

Tablo 3.8. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken= ΔBUY		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
ΔISZ	-1.799	-3.958*
c	-0.411	-1.726***
ECT(-1)	-1.076	-9.485*

Not: *, **, ***sırasıyla %1 , %5 ve %10 anlamlılığı gösterir.

Analiz sonuçlarına göre işsizlik oranının ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli etkisi negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bir diğer ifadeyle kısa dönemde işsizlik oranındaki bir artış ekonomik büyümeyi azaltıcı etkiler yaratmaktadır. Bununla birlikte hata düzeltme katsayısının negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bulgu değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığını desteklemektedir.

3.5. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Büyüme oranı ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi amacıyla kurulan VAR modelleri aşağıdaki 3.19 ve 3.20 numaralı eşitliklerde gösterilmektedir.

$$ISZ_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} ISZ_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \beta_{2j} ISZ_{t-j} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} BUY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \delta_{2j} BUY_{t-j} + \mu_t \quad (3.19)$$

$$BUY_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} BUY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \alpha_{2j} BUY_{t-j} + \sum_{i=1}^k \sigma_{1i} ISZ_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \sigma_{2j} ISZ_{t-j} + \mu_t \quad (3.20)$$

VAR modellerinin kurulmasında optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin bilgiler Tablo 3.9’da gösterilmektedir.

Tablo 3.9. VAR Modeli için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-241.9848	NA	5.571869	7.393480	7.459833	7.419699
1	-173.1351	131.4404	0.780913	5.428337	5.627397*	5.506995
2	-165.9409	13.29838	0.709192	5.331543	5.663309	5.462640*
3	-161.8767	7.266333	0.708535*	5.329597*	5.794070	5.513132
4	-161.1640	1.231010	0.784176	5.429213	6.026391	5.665186
5	-160.9639	0.333556	0.882394	5.544360	6.274245	5.832772
6	-154.7997	9.900104*	0.829823	5.478778	6.341369	5.819629
7	-154.1724	0.969449	0.924394	5.580981	6.576279	5.974271
8	-151.4728	4.008483	0.968866	5.620388	6.748392	6.066116

Not : *: Optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Toda-Yamamoto nedensellik analizi için gerekli olan optimum gecikme uzunluğu AIC kriteri dikkate alınarak 3 olarak belirlenmiştir. Yapılan birim kök testlerine göre BUY değişkeninin farkta durağan olmasından ötürü maksimum gecikme uzunluğu (dmax) 1 olarak seçilmiştir. Dolayısıyla nedensellik analizi $[k+dmax=(3+1)=4]$ 4.dereceden VAR modeli ile yapılmıştır. Tablo 3.10’da gösterilen nedensellik analizi sonuçlarına göre işsizlik ve büyüme değişkenleri arasında %1 anlamlılık düzeyinde çift yönlü pozitif nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 3.10. Toda Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Temel Hipotez	χ^2	Nedensellik Yönü
ISZ BUY’un Granger nedeni değildir.	10.85*	BUY↔ISZ
BUY ISZ’nin Granger nedeni değildir.	10.15*	

* % 1 anlamlılığı göstermektedir. ↔ iki yönlü nedenselliği göstermektedir.

SONUÇ

İşsizlik, Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biridir. Genel olarak Türkiye'deki iktisadi durgunlukların ve krizlerin bu soruna sebep görülmüştür. Ekonomide meydana gelen işsizlik artışı, işgücünü atıl hale getirir. Bundan dolayı sürdürülebilir bir büyüme ve ardından kalkınmayı yavaşlatarak, yoksulluk ile gelir adaletsizliğini beraberinde getireceği düşünülmüştür. Ekonomide işsizlik sorununu gidermek için işsizliğe neden olacakların iyi bilinmesi ve bunlara uygun çözümler bulunması gerekir. Böylece işsizlik ile mücadele kolaylaşabilir. İşsizlik oranlarında bir azalışın sağlanabilmesi için üretim seviyesinin yükselmesi, yatırımların düzenli bir şekilde olması gerekir. İşsizliğin görüldüğü bir ülkede sosyo-iktisadi sorunların çözümünün de kolay olamayacağı kabul edilmektedir.

Türkiye'de işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incenlediği çalışmamızda, veri seti, daha sonra değişkenlere yapılan birim kök testleri açıklanmıştır. Ardından sınır testi, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) model analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün belirlenmesi için ise Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılarak aralarındaki ilişkiler test edilmiştir. Türkiye ekonomisi için 2000-2018 dönemi arasındaki yıllık verilerle işsizlik ve büyüme oranı değişkenleri analize tabi tutulmuştur. Metodolojiden sonra ampirik analiz sonuçları yani birim kök testi sonuçlarına, sınır testi sonuçlarına, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeli (ARDL) ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına değinilmiştir.

Ekonomik büyüme konusu, Klasik İktisat Teorisinden itibaren ele alınmaya başlanmıştır. Klasik büyüme teorisi günümüz ekonomilerinin gelişme sürecini tam olarak açıklayamamakta ancak büyüme üzerine yapılan ilk sistemli model olması nedeniyle oldukça önem taşımaktadır. Klasik iktisat görüşleri etkisini kaybettikten sonra Keynesyen büyüme teorileri ortaya çıkmıştır. Keynesyen'e göre iktisat politikasındaki temel amaç, ekonomide büyüme sağlamak değil, işsizliği azaltmaktır. Akabinde ortaya çıkan Harrod-Domar modeli iktisatçılar tarafından modern büyüme teorisinin ilk dalgası olarak ifade edilmiştir. Neoklasik Büyüme Teorisinin öncüsü kabul edilen Solow, büyüme yaklaşımına teknolojiyi ilave etmiş ve daha sonra gelen içsel büyüme teorileri ise, büyümeyi içsel faktörlerle ve beşeri sermaye ile ifade etmiştir. İşsizlik, ülkemizin en

önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Sanayileşmede talep edilen seviyeye ulaşılmaması, tarım toplumu özelliğinin belli seviyede devam etmesi, hızlı oranda artan genç nüfusun istihdamı karşılayabilecek oranda yatırımların yapılamaması durumunda meydana gelen problemler Türkiye’de işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Yapılan çalışmada, önemli bir konu olan işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ifade etmek amacıyla veriler analize tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda, ilk olarak işsizlik oranı ve büyüme oranına ait serilerin durağan olup olmadığına bakılmıştır. Var modelinde (VAR) en uygun gecikme uzunluğunun 3 olduğu tespit edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına göre işsizlik ve büyüme değişkenleri arasında %1 anlamlılık düzeyinde çift yönlü pozitif nedensellik ilişkisi bulunduğu görülmüştür. Hata düzeltme katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığı sonucuna çıkarılabilir. Buradan da işsizlikten ekonomik büyümeye doğru, çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılır.

Çalışmada, Türkiye’de 2000-2018 yılları arasındaki dönem için işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Teorik olarak işsizlik ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani işsizlikteki bir artışın iktisadi anlamda küçülme anlamına geldiği görülebilir.

İşsizlik sorununu çözümü açısından Türkiye’nin öncelikli olarak bir istihdam planı oluşturması gerekir. Böylece özellikle vergilerdeki indirim dikkate alınarak yatırımlar teşvik edilmelidir. Tarım sektöründe ise ayrılan işgücünün istihdam edilebileceği sektörlerle teşvik sağlanması düşünülebilir. Özellikle tarım sektöründe makinalaşma ile kırsal işsizlik artmış ve köyden kente göç yaşanmış bu durum kent işsizliğini artmıştır. Köyden kente göç ile birlikte tarım sektöründeki işgücü diğer sektörlerle kaymıştır. Teknolojik gelişmelerle beraber nitelikli işgücüne olan talep artarken niteliksiz işgücüne talep ise azalmıştır. Ülkemizde üretim teknolojisine uygun nitelikli işgücünün eğitilip yetiştirilememesi işsizliği arttıran diğer bir sorundur. Ülkemizde eğitim sisteminde yapılacak reformlar ile emek faktörüne nitelik kazandırılmalıdır. Bilginin genç kuşaklara aktarılması gerekir. İşsiz olan bireylere

eğitim kursları açılarak ekonomiye nitelikli işgücünün sağlanması gerekir. Ayrıca lkemizde işsizlik sorunlarıyla mücadelede başarılı olunabilmesi için mutlaka yeni iş sahalarının oluşturulması, eğitim sisteminin ekonominin ihtiyaçlarına göre tekrardan düzenlenmesi, tarım sektörünün ise daha verimli ve teknolojik açıdan daha iyi duruma getirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Y. (2002) İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri, 4. bs. Bursa, Vipaş A.Ş. Yayınevi.
- ACAR, Y. (1990) **Büyüme Teorileri**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- AKÇORAOĞLU, A. (2010) Employment, Economic Growth and Labor Market Performance: **The Case of Turkey. Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 21, Sayı 77, ss. 101-114.
- AKKAŞ, M. E.; G. SAYILGAN (2015) “Housing Prices and Mortgage Interest Rate: Toda-Yamamoto Causality Test, Journal of Economics”, **Finance and Accounting (JEFA)**, Cilt 2, Sayı 4, ss. 572-583.
- AKAYA, Y.; R. GÜRBÜZ (2006) “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerine” Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- AKTÜRK, E. (2005) Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Sebepleri ve Çözüm Önerileri, **Ekev Akademi Dergisi**, ss.23.
- ALGAN, N.; M. ILDIRAR (2003) Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları, Ankara, TİSK Yayınları.
- ALKİN, E. (1992) **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- ALKİN, E. (1987) **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul, Gür- Ay Matbaası.
- ALANCIOĞLU, E.; S. UTLU (2012) “İstihdam ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, ss. 189-206.
- APERGİS, N.; A. REZİTİS (2003) An Examination of Okun's Law: **Evidence From Regional Areas in Greece. Applied Economics**. Cilt 35, Sayı 10, ss. 1147-1151.
- AREN, S. (2005) İstihdam Para ve İktisadi Politika, 12. bs. Ankara, Savaş Yayınları.
- ARTAN, S. (2008) “Türkiye’de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme”, **International Journal of Economic and Administrative Studies Dergisi**. Cilt 1, Sayı 1, ss. 113-138.

ASLAN, N. (2010) **Makro İktisat**. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi.

ASLANOĞLU, S.; S. YILDIZ, (2007) “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması”, **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 6, ss. 127-146.

ATAMAN, C. B. (2006) “Türkiye’de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar”. **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**. Cilt 21 Sayı 239, ss. 93-107.

ATAMAN, CEYLAN B. (1998) İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt 53, Sayı 1, ss. 59-72.

ATAMTÜRK, B. (2007) “Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı.1, ss. 89-103.

AWOKUSE, T. O. (2003) “Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Canada?,” **Canadian Journal of Economics**, Vol.36, No.1, ss. 126-136.

AY, A.; P. YARDIMCI, (2008) Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli ile Analizi (1950-2000), **Maliye dergisi** Sayı 155, ss. 43.

BAĞDİGEN, M.; B. BEŞER (2009) “Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Wagner Tezi Kapsamında Bir Analizi: Türkiye Örneği”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, ss. 1-17.

BALL, L.; D. LEIGH, P. LOUNGANİ (2013) Okun’s Law: Fit at 50?. **NBER Working Paper** 186668.

BAL, H. (2008) Kent Sosyolojisi, Isparta, Fakülte Kitabevi.

BARIŞIK S., E. ÇEVİK, N. Çevik (2010) Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı. **Maliye Dergisi**. Sayı 159, ss. 88-102.

- BARRO, R. J.; X. SALA-I-MARTİN (1995) Economic Growth. Massachusetts London, England: **The MIT Press Cambridge**.
- BAŞAR, S.; H. AKSU, M. S. TEMURLenk, Ö. POLAT (2009) “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, Atatürk Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss. 301-314.
- BAŞTAYMAZ, T. (1995) “Çocuk İşçiler ve Enformel Sektör”, İstanbul, **Türkİş Deri İşkolunda Çalışan Çocukların Eğitim Semineri**.
- BERBER, M. (2013) **Makro İktisat** 1. bs. Bursa, Ekin Yayınları.
- BERBER, Metin. (2011) **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 4. bs. Trabzon, Derya Kitabevi.
- BERBER, M. (2011) **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 4 bs. Trabzon, Derya Kitabevi.
- BEATON, K. (2010) Time Variaton in Okun’s Law: A Canada and U.S. Comparision. **Bank of Canada Working Paper**. Sayı 7, ss. 1-15.
- BİÇERLİ, M.K. (2011) **Çalışma Ekonomisi** 6.bs., İstanbul, Beta Yayınları.
- BİÇERLİ, M.K. (2009) **Çalışma Ekonomisi** 5.bs., İstanbul, Beta Yayınları.
- BİÇERLİ, M.K. (2009) **Makro İktisat** 1.bs., İstanbul, Beta Yayınları.
- BOCUTOĞLU, E. (2011) **Makro İktisat** 8.bs., Trabzon, Murathan Yayınları.
- BOCUTOĞLU, E. (2015) **Makro İktisat**, 6. bs. Trabzon, Murathan Yayınevi.
- BOZDAĞLIOĞLU, Y. (2008) Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 20, ss. 45-65.
- CEYLAN S.; B. YILMAZ ŞAHİN (2010) İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri. **İstanbul Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 11(2), 157-165.

- CUARESMA, JESUS C. (2003) Okun's Law Revisited. **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**. Cilt 65, Sayı 4, ss. 439-451.
- DEMİR, O. (2002) "Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1.
- DEMİRGİL, H. (2010) Okun Yasasının Türkiye İçin Geçerliliğine Dair Ampirik Bir Çalışma. **Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 139-151.
- DİNLER, Z. (2009) **İktisada Giriş** 15. bs., Bursa, Ekin Yayıncılık.
- DİNLER, Z. (2002) **İktisada Giriş**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları.
- DOĞAN, B. (2017) "Ekonomik Küreselleşme ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi", **Finans ve Politik Yorumlar**, Cilt 54, Sayı 628, ss. 20-27.
- DPT, (2007) **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 İşgücü Piyasası**, Ankara, Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- DRİTSAKİS, C.; N. DRİTSAKİS (2009) Okun's Coefficient for Four Mediterranean Member Countries of EU: An Empirical Study. **International Journal of Business and Management**. Cilt 4, Sayı 5, ss. 18-26.
- DURUEL, M. (2004) "Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Uzun Dönemli İşsizlik ve İstihdam Politikaları", Yayımlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- EGEMEN, E. (2000) "Rekabet Gücü Ekonomik Etkinlik ve İş Güvencesi." Ankara, Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, TÜHİS Yayını.
- EĞİLMEZ, M.; E. KUMCU (2004) **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, Remzi Kitapevi.
- EKİN, N. (2000) Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları, İstanbul, İ.T.O. Yayınları.

- ERCAN, YENER, N. (2000) “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış”, **Planlama Dergisi**, ss. 129-138.
- ERSEL, B. (1999) **Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ERTUĞRUL, Y. (2012) “Türkiye’de İşsizlik Sigortasından Yararlananların İşe Giriş Süreçlerini Etkileyen Faktörler: Yalova İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, **Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yalova.
- ESER, B. (2012) “Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- FİSUNOĞLU, M.; Köksel B. (2009) Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat. **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 20, Sayı 70, ss.. 31-66.
- FREEMAN, DONALD G.(2000) Regional Tests of Okun's Law. **International Advances in Economic Research-IAER**. Cilt 6, Sayı 3, ss. 557-570.
- GERMİR, H.N. (2012) **Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği**, Ankara, Adalet Yayınevi.
- GÖKTAŞ YILMAZ, Ö. (2005) “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 2.
- GÖKTAŞ, Ö. (2005) **Teorik Uygulamalı Zaman Serileri Analizi**, İstanbul, Beşir Kitabevi.
- GÖKTAŞ, Ö. (2008) “Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı 8, ss. 45-64.
- GÜL, E.; A. EKİNCİ, S. KONYA (2009) **Türkiye’de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz**. Bursa, Ekin Yayınevi.

- GÜLOĞLU, T.; A. KORKMAZ, M. KİP (2003) Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bakış. **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi** Cilt 45, Sayı 1, ss. 51-96.
- GÜNDOĞAN, N.; M.K. BİÇERLİ (2004) **Çalışma Ekonomisi**, A.Ö.F, Eskişehir.
- GÜNDOĞAN, N. (1999) Genç İşsizliği ve Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde Uygulanan Genç İstihdam Politikaları. **Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt 54, Sayı 1, ss. 63-79.
- GÜNEY, A. (2009) İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri. **Kamu- İş Dergisi** Cilt 10, Sayı 4, ss. 135-159.
- GÜRAK, H. (2006) **Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi**, Bursa, Ekin Kitabevi.
- GÜRKAN, Ö. (1989) **Ekonomik Büyüme ve Kalkınma**, Ankara, Derya kitabevi.
- HARRİS R.; B. SİLVERSTONE (2001). Testing For Asymmetry İn Okun's Law: A Cross–Country Comparison. **Economics Bulletin**. Cilt 5, Sayı 2, ss. 1-13.
- HUSSAİN, T.; M.V. SİDDİĞİ, A. IGBAL (2010) A Coherent Relationship between Economic Growth and Unemployment: An Empirical Evidence from Pakistan. **International Journal of Human and Social Sciences**. Cilt 5, Sayı 5, ss. 332-339.
- IŞIK, N.; M. AÇAR, (2003) Kayıt dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, ss. 117-136.
- İSTANBUL SANAYİ ODASI (İSO). (2001) Türkiye Ekonomisi, İstanbul, İSO Yayını, Boyut Matbaacılık.
- KAMACI, A. (2012) “Dış Ticaretin Büyüme, İstihdam ve Reel Ücretler Üzerine Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Sakarya.
- KARAGÜL, M. (2003) “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, ss. 79-90.

- KARAGÖL, E.; T. AKGEYİK (2004) **Economic Growth and Unemployment In Turkey: An Empirical Study**. Journal of International Business and Economics, Cilt 2, Sayı 1, ss.182-187.
- KARATAY, Ö. (2009) Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyet, Yüksek Lisans Tezi, **Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, S.B.E.** Sivas.
- KAYGUSUZ, S. (2014) “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, **Gaziantep Üniversitesi, S.B.E.** Gaziantep.
- KAYNAK, M. (2005) **Kalkınma İktisadı**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- KAYNAK, M. (2009) **Büyüme Teorileri Giriş**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- KAZGAN, G. (2006) **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 12. bs. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- KESİCİ, R. (2010) “Türkiye Ekonomisinin Yüksek Büyüme Evresinde İstihdam ve İşsizlik”, **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 12 Sayı 3, ss. 7-26.
- KESKİN, N. (2008) “Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği”, Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E.** İzmir.
- KILIÇ, D.; S. ÖZTÜRK, (2014) “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları”, **Amme İdaresi Dergisi**, Ankara, Cilt 47, Sayı 1, s.118.
- KIRBAŞ, S. (2012) Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı, Ankara, Phoneix Yayınevi.
- KIZILKAYA, O.; E. SOFUOĞLU, Z. KARAÇOR (2016) “Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, ss. 203-215.

- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998) İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 3, ss.207-230.
- KİRAZ, H. (2016) “Ekonomik Büyüme Sürecinde Kamu Harcamalarının Rolü: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, S.B.E.** Eskişehir.
- KİTOV, I. (2011) Okun’s Law Revisited. Is There Structural Unemployment in Developed Countries? https://www.researchgate.net/publication/228200345_Okun's_Law_Revisited_Is_There_Structural_Unemployment_in_Developed_Countries Erişim Tarihi: 09.04.2019
- KWIATKOWSKI, D. ; P. C. B. PHILIPS, P. SCHMIDT, Y. SHIN (1992) “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root, How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root?”, **Journal of Econometrics**, Sayı.54, ss. 159-78.
- KORKMAZ, A.; A. MAHİROĞULLARI (2007) **İşsizlikle Mücadele**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları.
- KURTULUŞ, B.; Ö. ÖZBEY, (2015) “Kayıt Dışı Ekonomi: Türkiye Ekonomisi ve Türk Turizm Sektörü İçin Genel Bir Değerlendirme”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss. 75-86.
- KUMAŞ, H. (2001) İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri, Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E.** İzmir.
- KUTLAR, A. (2005) **Uygulamalı Ekonometri**, 2. Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi.
- KÜNÜ, S. (2013) “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, Doktora Tezi, **Atatürk Üniversitesi, S.B.E.** Erzurum.
- LORDOĞLU K.; N. ÖZKAPLAN (2003) **Çalışma İktisadı**, İstanbul, Der Yayınları.

- MAVRAL, Ü. (2003) Kara Para Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye'ye Yansımaları, İstanbul, Maliye ve Hukuk Yayınları.
- MOMETE D, C. (2007) Analysis Of The Relationship Between Employment And Economic Growth in Romania. **Fascicle of Management and Technological Engineering**. Cilt 11, Sayı 16, ss. 2052-2057.
- MOOSA, IMAD A. (2008) Economic Growth and Unemployment in Arab Countries: Is Okun's Law Valid? ". **Journal of Development and Economic Policies**. Cilt 10, Sayı 2, ss.7-24.
- MURAT, S. (2007) Düünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı, İstanbul, İ.T.O. Yayınları.
- MURATOĞLU, Y. (2011) Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. InternationalConference on Eurasian Economies. Session 2c: **Çalışma Ekonomisi**, ss.167-173.
- NURİ, Ç. (1992) İş Hukuku Dersleri, İstanbul, beta yayınları.
- ÖCAL, T. (2007) **Makro İktisat**, İstanbul, Arıkan Yayınları.
- ÖZDEMİR, S.; H. Y. ERSÖZ, İ. SARIOĞLU (2006) **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2006-45, İstanbul.
- ÖZDEMİR B.K.; S. YILDIRIM (2013) Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi: Özçıkırmalı Dalgacık Yaklaşımı. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 38, ss. 97-116.
- ÖZEL, H. A. (2012) "Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt 2, Sayı 1, ss. 63-72.
- ÖZERKEK, Y. (2014) "Türkiye'de Ücretli İstihdam ve Büyüme", **Marmara Üniversitesi İ.B.B. Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, ss. 215-216.

- ÖZSAĞIR, A.(2008) Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği, **KMU İİBF Dergisi**, Cilt 10, Sayı 14, ss. 332-347.
- PAMUK, Ş. (2007) Dünya’da ve Türkiye’de İktisadi Büyüme (1820-2005). Ankara, **Türkiye Bilimler Akademisi Forumu TÜBA**, Sayı 49, ss. 9-43.
- PARASIZ, İ. (2000) **İktisat Teorisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- PEKİN, T. (2007) **Makro Ekonomi**, İzmir, Zeus Kitabevi.
- PESARAN, M. H.; Y. SHIN, R. J. SMITH (2001) "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships" **Journal of Applied Econometrics**, Vol.16 No.3 ss. 289-326.
- SARILI M. ALİ. (2002) “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, ss. 32–50.
- SAVİ, F. Z.; O. KANDEMİR, T. ULUSOY (2008) “Teknoloji ve Yeniden Şekillendirildiği Makro-Ekonomik Büyüme Modelleri”, **Üniversite-Sanayi İşbirliği Merkezleri Platformu (USİMP) Üniversite Sanayi İşbirliği Ulusal Kongresi**, Adana.
- SAYGILI, S.; C. CİHAN, H. YURTOĞLU (2002) Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme. **Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**, Sayı: 6.
- SERTER, N. (1993) **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- SEVÜKTEKİN, M.; M. NARGELEÇEKENLER (2007) **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı**, Geliştirilmiş 2.bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- SİLVAPULLE, P.; I.A. MOOSA, M. J. SİLVAPULLE (2004) Asymmetry in Okun's Law. **The Canadian Journal of Economics**. Cilt 37, Sayı 2, ss. 353-374.
- SÖGNER, L.; A. STİASSNY (2002) An Analysis of the Structural Stability of Okun’s Law: **A Cross-Country Study. Applied Economics**. Cilt 34, Sayı 14, ss. 1775-1787.
- ŞAHİN, H. (2009) **Türkiye Ekonomisi**, 10. bs. Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

- ŞİMŞEK, M.; C. KADILAR, (2010) Türkiye'de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, ss. 115-140.
- TABAN, S. (2010) **İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye**, Bursa, Ekin Yayınevi.
- TABAN, S. (2008) **İktisadi Büyüme**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.
- TAKIM, A. (2010) Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Analizi. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 27, ss. 315-324.
- TOKOL, A. (2000) **Sosyal Politika**, 2. bs. Bursa, Vipos Yayınları.
- TARI, R.; T. ABASIZ (2010) Asimetrik Etkiler Altında Okun Yasası’nın Eşik Hata Düzeltme Modeli ile Sınanması: Türkiye Örneği. **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt 25, Sayı 291, ss.53-77.
- TRİPIER, F. (2002) The Dynamic Correlation Between Growth and Unemployment. **Economics Bulletin**. Cilt 5, Sayı 4, ss. 1-9.
- TOPTAŞ, Ü. (1998) Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri. Ankara: **Türkiye Esnaf-Sanatkarlar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TES-AR) Yayınları**, Yayın No:26.
- TORUN, N. (2015) “Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.
- TÜSİAD (2004) **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Yayın No: TÜSİAD-T/2004-11/381.
- TÜRKAN, E. (2005) “Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri; Gelişme ve Değerlendirmeler”, TCMB Yayınları.
- TÜRKBAL, A. (1993) **İktisada Giriş**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, ss.384.

- TÜRKER, T. (2000) “İktisadi Büyüme Beşeri Sermaye ve Türkiye’nin Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayenin Gelişimi”, Yüksek Lisans Tezi, **Anadolu Üniversitesi, S.B.E.** Eskişehir.
- TÜİK. (2019) İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 1. tarihinde <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 17.10.2019
- UĞURLU, E. (2009) “Durağanlık ve Birim Kök Sınamaları”, ss. 1-17 “Çevrimiçi” http://www.academia.edu/2402640/Dura%C4%9Fanl%C4%B1k_Birim_K%C3%B6k_S%C4%B1namalar%C4%B1-_Stationarity_Unit_Root_Tests_ADF_ Erişim Tarihi: 10.10.2019
- ULUATAM, Ö. (1995) **Makro İktisat**, genişletilmiş 8. bs. Ankara, Savaş Yayınları.
- US, V. (2006) Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretim Yaklaşımı. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1.
- UYAR, Y. (2005) Türkiye’de Uygulanan İşsizlik ve İstihdam Politikalarının Avrupa Birliğine Uyum Sürecine Etkileri (1980 Sonrası). Yüksek Lisans Tezi, **Adnan Menderes Üniversitesi S.B.E.**, Aydın.
- UYSAL, D. (2007) “Türkiye’de İstihdam, İşsizlik ve İstihdam Politikaları”, **Türkiye Ekonomisi Makro-Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ahmet Ay, Konya, Çizgi Kitabevi.
- ÜLGENER, S. (1986) **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- ÜNSAL, E. (2004) **Makro İktisat**, 5. bs. Mart, Turhan Kitabevi.
- ÜNSAL, E. (2007) **İktisadi Büyüme**, 1. bs. Ankara, İmaj Yayıncılık.
- ÜZAR, U.; H. AKYAZI (2018) Ekonomik Büyüme Ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin OECD Ülkeleri Düzeyinde Ekonometrik Bir Analizi **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2.

- VURUR, N. S.; H. G. DİLER (2018) “Türkiye Ekonomisinde Güven-Hisse Senedi Getiri İlişkisi”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10/1, ss. 581-596.
- VİLLAVERDE, J.; A. MAZA (2009) The Robustness of Okun's Law in Spain, **1980-2004: Regional Evidence. Journal of Policy Modeling**. Cilt 31, Sayı 2, ss. 289-297.
- YILDIRIM, K.; M. ÖZER (2006) **İktisat Teorisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- YILDIZ, N. (2017) AB ve Türkiye Mevzuatında Çocuk İşgücünün İş Sağlığı ve Güvenliği, **Mülkiye Dergisi**, Ankara, Cilt 41, Sayı 3, ss. 111-145.
- YILMAZ, GÖKTAŞ Ö. (2005) Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**. Sayı. 2, ss. 11-29.
- YÜCEOL, H. M. (2006) Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Dinamikleri. **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**. Cilt 21, Sayı 243, ss. 81-95.
- YÜLEK, A. M. (1997) “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, Sayı. 6, ss. 89-105.
- ZAGLER, M. (2003) A Vector Error Correction Model of Economic Growth and Unemployment in Major European Countries and An Analysis of Okun's Law. **Applied Econometrics and International Development**. Cilt 3, Sayı 3, ss. 93-118.
- ZAİM, S. (1997) **Çalışma Ekonomisi** 10. bs. İstanbul, Filiz Kitapevi.
- DİNLER, Z. (2003) İktisada Giriş, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, s. 447.

ÖZGEÇMİŞ

İlköğrenimini ve ortaokulu Ozanca İlköğretim Okulu'nda, liseyi ise Gölarmara Lisesi'nde tamamladı. Yükseköğrenimini ise Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde tamamladı. Konya Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde 1 yıl Farabi değişim programında öğrenim gördü. 2015 yılında mezun oldu. 2016 yılında ise Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda tezli yüksek lisans eğitimine başladı.

